

Benjamini i Tudelës dhe Shabbos goy i tij

PAUL M. LEVITT

**BENJAMINI I TUDELËS DHE
SHABBOS GOY I TI**

Benjamini i Tudelës dhe Shabbos goy i tij

Biblioteka



IWA Bogdani, Brussels – Prishtinë

www.iwabogdani.org

iwabogdani@gmail.com 0032494464251

Autor: Paul M. Levitt

Editor: Prof. dr. Kyvete Shatri

Përktheu nga Anglishtja: Jeton Kelmendi

Për Scot, Daniel, and Andrea

Copyright © Botuesi dhe Paul m. Levitt

Benjamini i Tudelës dhe Shabbos goy i tij

PAUL M. LEVITT

**BENJAMINI I TUDELËS DHE
SHABBOS GOY I TIJ**



**Bruxelles – Prishtinë
2026.**

Benjamini i Tudelës dhe Shabbos goy i tij

FALËNDERIMI

Për herë të parë u njoha me Benjaminin e Tudelës në koleksionin hebraik të bibliotekës së Universitetit të Londrës, i cili, falë qasjes së tij të lehtë, e fton studiuesin drejt kërkimit.

Edhe pse itinerari i famshëm i Benjaminit mezi i shpëtoi flakëve të kishës, libri nuk është as heretik dhe as tronditës. Përkundrazi, ai përmban atë që mund të pritej: një regjistër ngjarjesh ku shkoi, çfarë pa, kë takoi. Megjithatë, për hir të korrektësisë, ai i la jashtë ato episode që mund t'i frikësonin vëllezërit e tij hebrenj. Prandaj, nuk flet asgjë për hajdutët, asgjë për tregtarët dinakë të Samarkandit që rrinin nën manat e varura me kafaze ku mbaheshin thëllëza. Asgjë për ungjijtë e ndaluar dhe katarët asketë që i çmonin ata. Asgjë për botën e fshehuratë të shpirtit dhe të ligësisë. Asgjë, me fjalë të tjera, për burrat dhe gratë nën magjinë e dashurisë, të lakmisë apo të bimëve narkotike. Këto episode ai m'i la mua.

Mjeshtri Benjamin dhe unë shpesh bisedonim gjatë në arabisht për qumështin e virtytit dhe uthullën e mëkatit. Bisedat tona kishin nisur vite më parë, kur i ati i tij, Jona, erdhi te babai im për të kërkuar një **Shabbos goy**, dhe në këmbim më ofroi mundësinë të mësonja të lexoja dhe të shkruaja në hebraisht. Babai im pranoi me dëshirë. Dhe falë Zotit që e bëri. Në mënyrën e tij të thjeshtë, ai mendonte se, i pajisur me dije arabe dhe hebraike, do të fitoja një vend në paraajsë.

- Pedro, - më tha babai: “Bota do të të trajtojë si dijetar, një nder që u jepet shumë pak të vetëve.”

Nxehtësia përvëluese e diellit kishte nisur të rrëronte gjithçka. Me nerva të tendosura, burrat rrihnin për vdekje mushkat e plogëta dhe gjymtonin fëmijët e pabindur. Unë dhe nëna ime, teksa shkonim drejt pusit të qytetit për të mbushur enët e ujit, ndalua kur, përmes verbimit të dritës, kaloi një paradë burrash të errët, me mjekra që u pikonte djersa dhe me shpata gjysmëhëne që lëshonin shkëlqime drite.

U ktheva nga nëna dhe pyeta:

-Kush janë ata?

“Berberë.

-Çfarë duan?

I ati i Mjeshtrit Benjamin blinte gurë të papërpunuar të çmuar dhe korale, i lëmonte dhe i shiste. Ata që konsideroheshin me vlerë mjekësore i veçonte. I bekuar qoftë kujtimi i tij! Kur nuk mundi më të punonte, sepse duart i dridheshin si një flamur në erë, magazinat e tij me gurë të çmuar dhe korale kaluan te Benjamine. Prej tij mësova si t’u jepja shkëlqim gurëve dhe rrezatim koraleve. Aq mjeshtërisht më mësoi, saqë para se mjekra të më dendësohej, e shërbeja jo vetëm si Shabbos goy, por edhe si nxënës i zellshëm, duke i shtuar nder emrit tonë të butë familjar, Paz. Puna e Shabbos goy kërkonte pak mund: të ndizje zjarrin në sobë, të shtroje tryezën, të ndizje qirinjtë, të thyeje vulën e dyllit në një shishe vere të Sabatit, ta hidhje në gota, të shërbeje ushqimin e përgatitur një natë më parë dhe, më pas, të pastroje gjithçka. Në mendjen time, unë kisha bërë marrëveshjen më të mirë. Prania ime në një shtëpi hebreje më sillte në kontakt me talmudistë dhe mësues, prej të cilëve mësova se kisha një dhunti për fjalën, ndonëse një mënyrë të tërthortë e përshkuese, me dashuri për listat, që shpesh provonte durimin e prindërve të mi dhe në çastet e mia të vetmisë, shkruaja poezi, gjë që për pak sa nuk më çoi në rrëmbim. Ndodhi ashtu siç po e tregoj.

- Gra,- tha nëna.

- E pashë e habitur.

-Do të të marrin ty?

- Jo, ata duan gra të reja të krishtera.

- Pse të krishtera?

- Sepse ato konvertohen më lehtë sesa ato të feve pagane.

Numërova njëmbëdhjetë burra. Kalëronin nën ullinj dhe rrinin me këmbët e palosura mbi shalët prej lëkure. Një tregtar vendas nxitoi nëpër shesh për të përshëndetur prijësin me

çallmë, i cili zbriti ngadalë nga kali. Teksa bisedonin, dëgjova fjalë arabe dhe spanjolle, shumicën prej të cilave i kuptoja. Nga pusi, një berber mori kupën e ujit që varej në një zinxhir, u freskua dhe më pas lejoi njerëzit e tij të bënin të njëjtën gjë. Deri atëherë, një turmë ishte mbledhur në treg. Tregtari, duke folur në emër të kryeplakut, shpalli dëshirën e tij:

- Miqtë tanë maurë,- tha ai, “dëshirojnë të gjejnë vajza të reja për gra. Do të paguajnë me dinarë ari islamikë!”

Asnjë muskul nuk lëvizi. Nxehtësia kishte ardhur herët në Navarra dhe po zgjatej. Qysh në maj, brigjet e lumenjve avullonin dhe bimësia kalbej në diell. Fidaneve u thahej gjallëria, fushat çahesh. Rrugët shkëlqenin si pllaka të lustruara. Edhe pemët jepnin pak hije, po ashtu edhe rrugicat e ngushta mes banesave tona. Muret prej balte të shtëpisë sonë kishin nisur të plasaritëshin nga dielli përvëlues.

- Me siguri,- bërtiti tregtari, “ka mes jush ndonjë të ngarkuar me peshën e shumë fëmijëve? Për çdo vajzë që ka filluar të gjakoset, këta zotërinj maurë do t’ju paguajnë dy dinarë ari.”

Përsëri, askush nuk lëvizi. Berberi ngriti tre gishta.

- Tre dinarë ari!- bërtiti tregtari.

- Ai mund t’i mbajë vetë. Heshtja e tregut më ushtonte fort në veshë.

- Po ti?

Berberi ngriti pesë gishta.

- E ëma.

- Pesë dinarë ari,- bërtiti tregtari. Berberi tundi kokën me admirim. “Jeni pasuruar prej tij. Djalë kaq i hijshëm.”

Së pari një fshatar, pastaj një tjetër, dolën përpara. Berberi u bëri shenjë disa shokëve të tij, të cilët i ndihmuan fshatarët të hipnin pas shalëve dhe u larguan për të sjellë vajzat.

- Ktheni shtambat dhe le të vazhdojmë rrugën tonë. A di të lexojë dhe të shkruajë?

- Asnjë tjetër? Pyeti tregtari.

- S’keni pse të sillni.

Marrëzisht u mburra se më kishin mësuar tri gjuhë dhe se mundja madje, në mënyrë klasike, të shkruaja poezi dashurie. E qeshura e Berberit ushtoi mes njerëzve të tij.

- A e dëgjuat? –t ha ai. “Poezia e dashurisë rrjedh nga pena e këtij bizeleje të vogël. Na ndani një a dy vargje. Recitova një katrenë të freskët që kisha shkruar:

Të lutem, mos u largo prej meje, çdo kërkesë e ëmbël e dashnorit është kjo, të të gjej gjithmonë në zemrën time, si mysafir i paçmueshëm në shtëpi.

Fshatarët e tjerë, duke parë këmbët e tyre, u shpërndanë ngadalë drejt shtëpive. Nga një qese lëkure, Berberi i dha tregtarit disa monedha, u kthye dhe, duke kapur krifën e kalit, u hodh mbi shalë. Nëna ime më shtyu me bërryl dhe unë nxitoja të mbushja shtatë shtambat tona me ujë.

“Shpejt,” më pëshpëriti ajo.

Zgjidha litarin që i mbante të lidhura, e ula të parën në pus dhe e nxora me shpejtësi. Por, para se të mbushja të dytën, nëna më pëshpëriti: “Mjaft. Hajde, mos shiko përreth!” Pastaj u nis drejt shtëpisë.

Duke e ndjekur nga pas, me enët që më vareshin nga duart dhe qafa, dëgjova kryeplakun të thoshte në spanjisht: “E rëndë është lëngu i jetës.”

- Kam dëgjuar më mirë, tha Berberi, por jo keq, aspak keq. - Mosha jote?

- Dymbëdhjetë vjeç e disa muaj.

Berberi u përkul dhe më kapi për krahu. Me të njëjtën shpejtësi me të cilën më ngriti drejt shalës, nëna ime kapi litarin e qafës së kalit.

- Më falni! - Thashë, duke parë fytyrën e errësuar.

Shtambat të rënda janë, apo jo?

- Ka lëkurë të bukur,- tha Berberi, duke më prekur faqet. - Të gjithë djemtë e mi janë rritur. Të martuar. Kanë shumë gra. A do të doje,- më tha mua, “të kishe shumë gra?”

Pastaj iu drejtua nënës sime:

-Sa do ta shesësh?

-Djali im nuk është për shitje!- U përgjigj ajo me zemërim. “Pesë dinarë ari? Dhjetë? Njëzet dinarë ari? Do të të jap njëzet dinarë ari për të. Më shumë se ç’kam paguar ndonjëherë për ndonjë grua.”

Duke u përkulur, ai mori shtambat. Nëna ime ndaloi dhe e vështroi, ndërsa Berberi kaloi një rrip nëpër dorezat e enëve dhe i siguroi pas shalës së kalit.

- Më trego shtëpinë tuaj, - tha ai. Do t’ju çoj në shtëpi. E shqetësuar, pyeti ajo: Çfarë nevoje keni për enët tona të rënda të ujit?

- Nevojë! -tha ai. “Djali është i vogël. Enët të rënda. Dua vetëm të ndihmoj.

-Vëre poshtë!

Berberi më përkëdheli qafën. Për ju, zonjë e dashur: “Për ju, zonjë e dashur, njëzet e pesë dinarë ari.”

- Kurrë! – bërtiti nëna ime, duke e tërhequr me forcë litarin, kali u drodh. Berberi u ngrit mbi yzengjitë nga argjendi dhe nxori shpatën.

- Lëshoje litarin, hungëriti, ose do ta pres dorën!

Nëna ime nuk u drodh.

Ai çau ajrin mbi krahun e saj.

- Dorën tënde!

- Lëshoje!

Me sfidë, ajo e kapi litarin edhe me dorën tjetër.

Shpata u ngrit për herë të dytë. Ai e mbante pezull për një çast pastaj e përplasi mbi shtambat. Uji u derdh në pluhur, duke lënë një njollë të errët që u zhduk shpejt.

Mendova: a do të zhdukej po aq shpejt edhe gjaku i një dore të prerë?

Nëna ime qëndroi e patundur, e fortë si shkëmb.

Berberi më kapi nga prapa pantallonave dhe më hodhi në tokë. Vetëm atëherë nëna ime e lëshoi kalin.

Duke u bërtitur shokëve të tij, ai u largua në drejtim të të tjerëve. Nëna më mori në krahë, si të ishte një relike e shenjtë dhe më çoi në oborrin tonë të hijezuar. Aty qau dhe më preku nga koka te këmbët, për t'u bindur se isha i paprekur, i pa ndotur nga dhuna e tyre.

Kur babai im, pasi dëgjoi për shtambat e thërrmuara, vuri re se ende nuk kishim ujë për të pirë, nëna ime tha me zë të prerë: “Ka ardhur koha ta sjellësh vetë ujin dhe ta lëshojë djalin të mësojë një zanat.”

Për disa vite me radhë, punova njëkohësisht si Shabbos goy dhe si lapidar, duke lustruar koralet që tregtarët ia sillnin Mjeshtrit Benjamin. Gjeta kënaqësi në këtë zanat dhe e dija se të tjerët i vlerësonin punët e mia si të mira. Vlerësimi bujar i Mjeshtrit Benjamin për punën time dhe çmimi që ai i jepte miqësisë sonë, për të mos përmendur ndihmën që familja ime i kishte dhënë atij në kohë nevoje, e shtynë atë të hapte një pyetje që do ta ndryshonte përgjithmonë jetën time. A do të isha i gatshëm, megjithëse vetëm tetëmbëdhjetë vjeç, ndërsa ai njëzet e nëntë të shërbeja si shoqëruesi i tij dhe të mbaja një ditar timin, për të shënuar mrekullitë personale dhe fatkeqësitë e një udhëtimi drejt Levantit dhe skajeve të largëta të botës, një pelegrinazh që mund të na mbante larg shtëpive tona për disa vjet?

Pyetja e tij më solli ditë e net pa gjumë. I frikësuar të braktisja të njohurën dhe rehatinë e shtratit tim, e pyeta për mënyrën e udhëtimit: në këmbë, me anije, me kalë apo me gomar? A do të kishim një shpurë apo do të udhëtonim vetëm? Ai u përgjigj se, për arsye sigurie, do të udhëtonim me një karvan dhe do të bujtonim, kur të ishte e mundur, në shtëpi private. Ai dinte për një karvan tregtar që nisej nga Aragona për në Barcelonë. Kur e pyeta çfarë përgatitjesh kishte bërë për kuajt, shalat, mushkat bartëse, gomarët, hanet dhe strehët, si edhe për taksat dhe tarifatat që zotërinjtë e tokave do të na kërkonin për përdorimin e rrugëve të tyre, ai tha se i kishte

rregulluar tashmë këto çështje me udhëheqësin e karvanit tonë, Simon Basura, por se mushkat bartëse do t'i zgjidhnim vetë. Orë, ditë dhe vite udhëtimi e lodhin shpirtin. Si do ta mbanim mërzinë larg? Ai u përgjigj me një fjalë të vetme: rrëfimi.

Dhe vërtet, udhëtimi ynë u bë një varg tregimesh.

Edhe pse kisha marrë pjesë në shumë panairë për shkak të karvanëve që kalonin nëpër Navarrë, kurrë nuk kisha qenë pjesë e njërit. Sipas Mjeshtrit Benjamin, karvanët përshkonin çdo cep të botës së njohur dhe transportonin çdo lloj malli të qëndrueshëm: erëza, mëndafsh, shpata dhe gërshërë, verë, gëzofë, qelq dhe stoli, pëlhura pambuku dhe porcelan, heshta, artikuj lëkure dhe barna. Jo vetëm tregtarët thërrisnin mallrat e tyre, por edhe sharlatanë, hajdutë xhepush, kusarë, tregtarë kuajsh, rrëfimitarë dhe berberë-kirurgë. Pa panairë, njerëzit do të duhej t'i prodhonin vetë të gjitha gjërat. Por, asnjë njeri apo familje nuk mund të prodhonte morinë e sendeve që gjendeshin në panairë. Qoftë i bekuar Allahu që ndonjë tregtar i mençur ia mësoi botës pazarin dhe këmbimin.

Me familjen time që më nxiste ta shfrytëzoja këtë mundësi për të parë pasurinë e botës, i dhashë shumë peshë gjetjes së pasurive në rrugë dhe përmirësimit të gjendjes së prindërve të mi. Gjithashtu më shtynin të udhëtoja lutjet e Benjamins, i cili thoshte se më konsideronte pjesë të familjes dhe se ishim bërë si vëllezër.

- Pedro, shoku im i dashur, tha ai, “do të udhëtojmë përmes mbretërisë franke për të mësuar rreth fesë së katarëve, pastaj do të zbresim në jug drejt Romës, selia e Papës madhështor dhe Salernos, shtëpia e grave mjeke të famshme, e më pas do të marrim anije për në Sicili, ku mbretër të mëdhenj sundojnë mes matematikanëve, astrologëve dhe tregtarëve të gurëve magjikë. Ndoshta atje mund të fitojmë njohuri për shkencën e re që tani për tani është vetëm në fillimet e saj.”

Ky burrë i dobët dhe me mjekër kishte etje të zbulonte qetësues për dhimbjen dhe, në një botë plot të çmendur, eliksire

për çrregullimet mendore. Për të fituar besimin e alkimistëve hebrej dhe për të mësuar tinkturat e barnave të tyre, ai planifikonte të shkëmbente korale me dije të fshehta. Shpresonte gjithashtu të mësonte për kura kundër sëmundjeve që na mundonin të gjithëve: sëmundje të lëkurës dhe dhëmbë që kalben; paralizë, murtajë dhe ethe. Babai i tij vuante nga dridhja e gjymtyrëve, ndërsa e ëma, një mjeke autodidakte, përpiquej ta shëronte burrin me barëra mjekësore dhe amulete magjike. Këto dije ajo ia kishte trashëguar Benjaminit.

Një arsye tjetër e udhëtimit të tij ishte të numëronte sa nga besimtarët e tij kishin gjetur strehë në vende të largëta. Përmes mikpritjes së tyre, thoshte ai, do të gjenim biseda të pasura dhe strehim të mirë dhe më shumë aventura sesa do të donim.

- Pa dyshim, shtoi ai, “do të na tregojnë histori për pamje dhe krijesa të çuditshme e të mrekullueshme, duke përzier të vërtetën me romancën. Qytete që i kemi dëgjuar, por kurrë nuk i kemi parë, krijojnë tregime mahnitëse. Disa hebrej, të bërë gjuhëtarë nga udhëtimet e tyre, kanë përkthyer libra shkencorë dhe njohin magjinë e Orientit. Vetëm ki kujdes,” paralajmëroi ai, “nga dallimi mes asaj që sheh dhe asaj që dëgjon. Çdo hebre,-mendonte ai, “rrëfen fatkeqësitë e veta dhe beson se askush nuk ka vuajtur më shumë se ai.”

Ai më këshilloi të vishesha thjeshtë, që të mos zgjoja lakminë e njerëzve të varfër. Për arsye të qarta, ai planifikonte të mos e shfaqte fenë e tij dhe të mos sillte telashe për hebrejtë e tjerë. Nëse do t'i kuptonim gjuhët që flisnin, mbetj një mister, sepse e dinim se paragjykimi i kishte shpërndarë hebrejntë në katër anët e botës, duke marrë me vetë vetëm kujtimet dhe gjuhën. Një temë që nuk e diskutuam kishte të bënte me kusarët e rrugëve, të cilët prisnin të plaçkitnin karvanët dhe të kërkonin pagesë për “mbrojtje”, ndërsa vjedhin gjithçka që mundnin. Këta banditë shpeshherë rrëmbenin edhe njerëz për t'i shitur në skllavëri. Udhëtarët përballëshin me rreziqe të ndryshme, prandaj hezitimi im fillestar për ta ndjekur. Ai u përgjigj se

shpërblimet e pelegrinëve vlenin më shumë se paratë dhe se kishte siguri në numër, gjë që shpjegonte popullaritetin dhe dobinë e karvanëve. Siguria e tij i jepte forcë qëllimi dhe vullnet për të pasur sukses, por e linte gjithashtu të pambrojtur ndaj të papriturave në miqësi, lojëra dhe dashuri. Në shah, për shembull, përqendrimi i tij i njëanshëm i shërbente keq. Ai lëvizte drejt e te mbreti i kundërshtarit, pa u shqetësuar për pengesat. Para se të arrinte qëllimin, unë i hiqja peshkopët, kështjellat, madje edhe mbretëreshën.

Edhe pse ishte më i lartë se unë në rang, më lejonte të flisja hapur për dështimet e tij në shah, të cilat i përdorja si metaforë për jetën.

“Kur e provuara nuk funksionon,” e qortoja, “një plan i ri është më i mirë se i vjetri.”

- Taktika ime,- përgjigjej ai, “buron nga fakti se duhet ta arrestoj mbretin.”

- Kjo nuk është taktikë,- e korrigjoja. “Strategji,” shtoja, “është të dish çfarë të bësh kur s’ka asgjë për të bërë!”

- Po, po, psherëtinte ai. “E di, shahu është lufta kundër gabimit, ashtu siç mençuria, pa pushim, lufton injorancën.”

Me pyetjen ende të pazgjidhur a duhej t’i bashkohesha apo jo arsyetova kështu, tregimet për dragonj dhe vajza të bukura dhe ëndërrimet që lindin nga barërat që sjellin gjumë, do ta kënaqnin më shumë se mjaftueshëm kureshtjen time dhe do t’i zbutnin frikët e mia njerëzore. Me pak fjalë, imagjinata fitoi, sepse ajo të çon kudo. Një faktor tjetër kishte të bënte me lahutën time. Po, instrumentin që e kisha luajtur, ndonëse jo në mënyrë të përsosur, që nga rinia, Mjeshtri Benjamin sugjeroi ta lija pas. Me mirësi tha se notat e saj të buta i forconin shpirtin, por se udhëtimi kërkon kursim.

- Për më tepër, shtoi ai, “kam dëgjuar se minstrelët dhe fabulistët, me tregimet e tyre të stolisura, të mbajnë gjithnjë të argëtuar. Për të zbutur mërzinë e ecjes apo të udhëtimit mbi mushkë nëpër rrugë të pluhurosura për milje të panumërta, ata

flasin për filozofi, fe dhe udhëtime; mjekësi, lypës dhe koprracë; kusarë, kafshë dhe trimëri.”

Deri atëherë, bisedat tona më të kënaqshme zakonisht zhvilloheshin gjatë lojërave të shahut. Sipas mendimit tim të përlurur, mënyra se si një njeri i vendos figurat pasqyron personalitetin e tij. Tiparet që e përcaktojnë karakterin ndikojnë në mënyrën e lojës. Në rastin e Mjeshtrit Benjamin, rregullat sundonin jetën e tij: ligjet fetare dhe konventat kulturore, fryt i një mendjeje thellësisht të arsimuar në Talmud, gjuhë dhe polemika. Nga përvoja ime e kufizuar, vura re se shpesh ata që duan rregullat u mungon imagjinata. Në rregulla gjejnë strukturë, në fantazi shohin anarki. E pyeta Mjeshtrin Benjamin ku qëndronte ai në këtë çështje.

Tora, Mishnah dhe Gemara burojnë nga mendjet më të ndritura që janë përballur me pyetjet më të vështira. Unë qëndroj mbi supet e atyre gjigantëve dhe me dëshirë i përqafoi përfundimet e tyre. Imagjinata mund ta çojë njeriun aq larg, sa të humbasë rrugën. Rregullat i kanë qëndruar provës së kohës. Fantazia jeton pa fre dhe për këtë arsye tundon bishat e egra të çmendurisë. Unë besoj në ligje, prandaj di si të sillem. Mua më dukej se arsyetimi i tij përmbledhëj në: “Besoj, prandaj di.” Por ç’ndodh me propozimin e kundërt? e pyeta: “Di, prandaj besoj?”

Filozofia, ushqimi i tij i gjallë, i vënte në lëvizje gjithë qenien Mjeshtrit Benjamin. Duka e parandier një debat të mirë, ai kundërvënie kundër: “Besim në çfarë: ndjenja, ëndrra, kimera, mirazhe, imagjinatë? Aty shtrihet kaosi.” Siguria e tij i jepte forcë qëllimi dhe vullneti për të pasur sukses, por ai linte të pambrojtur ndaj së shpejti në miqësi, lojë dhe dashuri. Në shah, për shembull, përqendrimi i tij i njëanshëm i shërbente keq. Ai e te mbreti i sulmit, pa u shqetësuar për pengesat drejt rrugëve. Para se të arrini qëllimin e duhur, unë do t’ia hiqja peshkopët, kështjellat, madje edhe mbretëreshën. Edhe pse ishte më i lartë se unë në rang, ai më

lejonte të flisja hapur për sytë e tij në shah, të cilat i përdorin si metaforë për jetën.

- Kur e provuara dhe e sprovuar dështon,- e qortoja kur vepronte pa menduar, “një plan i ri është më i mirë se i vjetri.”

- Taktet e mia,- përgjigjet ai, “rrjetin nga fakti se duhet ta arrestoj mbretin.”

- Kjo nuk është taktikë,- e korrigjoja unë.

- Strategjia,- shtoja, “është të dish çfarë të bësh kur nuk ka asgjë për të bërë.”

- Po, po, psherëtinte ai. “E di, shahu është lufta kundër gabimit, ashtu siç mendon, pa pushim, përballet me injorancën.” Me pyetjen ende të pazgjdhur përpara meje, a duhet t’i bashkohesha apo jo? Arsyetova kështu: tregimet për dragoin dhe vajzën e bukur, si edhe ëndërrimet që lindin nga barrat që sjellin gjumë, do të kënaqin më shumë se sa kohë kureshtjen dhe do t’i zbutnin frikësimet e mia njerëzore. Me pak fjalë, imagjinata fitoi, sepse ajo të çon kudo. Një faktor tjetër kishte të bënte me lahutën time. Po, instrumentin që e kisha luajtur, ndonëse jo përsosmërisht, që nga rinia, Mjeshtri Benjamin më sugjeroi ta lija pas. Mirësi tha se notat e saj të buta ia forconin shpirtin, por se udhëtimi kërkon kursim.

Edhe pse nuk kishim armiq të qëndronim larg al-Andalusit dymbëdhjetë vjet plus dy të tjerë, duke përshkruar më shumë milje persiane sesa nuk kanë hartë, itinerarin tonë e ndikoi mbretin Saço VI, i Urti mik i hebrenjve dhe maurëve, mbrojtës i dijes dhe i shtetit të shquar. Po ashtu ndikoi edhe rrëfimtari i tij, një prift intrigant me bindje të ngurta. Mbreti, pasi kishte regjistruar se Mjeshtri Benjamin idente të vizitonte Siçilinë, e thirri në oborr, ku të dy u ulën krah për krah në karrige të mbuluara me kadife vjollcë. Një qilim ngjyrë rubini, i zbukuruar me kaligrafë arabe, mbulonte goditur e madhe të dyshemesë. Pranë mbretit qëndron një tavolinë e vogël e emaluar me një enë me lëng molle. Muret dhe tavan, të stolisura me islame blu, kafë, të bardha dhe jeshile, formonin

çdo lloj figure të imagjinueshme. Mbreti i shprehu kërkesat e tij. I biri, djali që do ta pasonte, ishte i sëmurë, dhe mbreti mendonte se mjeshtri im ishte i aftë të shëronte Sançon e ri. Duke kujdes si kujdestar, e shoqërova Benjaminit, duke i referuar dhe duke menduar për fuqinë, jo të mbretërve dhe mbretëreshave, por të sëmundjes, e cila nuk njeh rang apo mund të trajtojë të gjithëve si të barabartë.

Sanço i ri kishte dalë nga barku i nënës si një gjigant dhe, me kalimin e kohës, arriti mbi shtatë këmbë gjatësi. Për shkak të shtatit të tij të madh, vuante nga probleme të qarkullimit të gjakut. Rritja e trupit të tij ia kishte tejkaluar zhvillimin e arterieve. E megjithatë, familja e donte edhe më shumë për gjigantizmin e tij. Mbreti e quante “Kalorësi” dhe e hipte mbi një poni, me të cilin djali kalëronte nëpër oborret e pronës mbretërore. I butë dhe me humor, i riu nuk pëlqente gjë më shumë sesa të ftonte në tryezën e darkës kujdestarët e stallave, ata që pastronin dhe ushqenin kalin e tij. Që shërbëtorët e Sanços të ndiheshin të rëndësishëm, mbreti kishte porositur që për ta të qepeshin rroba të posaçme shërbimi. Në të vërtetë, mbreti i plotësonte me kënaqësi çdo dëshirë djalit të tij. Por, megjithë gjithë vëmendjen që merrte, ai kurrë nuk u bë mendjemadh apo arrogant. Kur detyrohej të tërhiqej në shtrat, shërbëtorët thoshin se ai u kërkonte falje që ua merrte kohën.

I ulur në sallën e fronit, mund të shihnim oborrtarë kureshtarë që përgjonin nga pas shtyllave të gdhendura bukur me gjethe dhe krijesa mitike. Mbreti, në vend që ta zbrazte sallën, e uli zërin.

- Ne u grindëm,- tha ai. “Unë dhe Mbretëresha... për djalin. Nuk pajtohemi për trajtimin e tij. Unë besoj se, kur reliket fetare dhe kryqet nuk japin rezultat, është koha për një eliksir shërues.”

Shumica e njerëzve kështu mendojnë.

Por gruaja ime jo. Kur thirra alkimistë madje nga Lombardia, ajo i përzuri.

Ndoshta po t’u kishte dhënë një mundësi...

- Pikërisht! Kjo është ajo që i thashë. Por jo! Ajo duhej të bënte

sipas kokës së vet. S'e keni idenë! Por kjo është një çështje tjetër.

- Përse, atëherë, më keni thirrur?

- Ah, po, sigurisht. Jam shumë i trazuar, mendja më ikën. Mbretëresha nuk e di.

-Çfarë?

- Që kam dërguar fshehurazi për një hebre.

- Jam i nderuar, -u përgjigj Benjamini, me një nuancë të lehtë ironie. Mbreti mbushi dy kupa me lëng molle, të dy burrat pinë dhe buzëqeshën në shenjë miratimi.

- I thashë asaj se vetëm mjekësia, jo amuletet, hajmalitë apo kryqet, mund ta shërojnë djalin tonë. Dhe meqë shumica e hebrenjve janë magjistarë, dhe meqë ju planifikoni të vizitoni Siçilinë, kjo përkimësi më çoi në përfundimin se po shkoni për të kërkuar eliksire të rralla me veti shëruese.

Mjekët dhe astrologët, të thirrur nga të gjitha mbretëritë e al-Andalusit, nuk mundën, për çfarëdo arsyeje, ta shëronin djalin.

- Rritja e tij duhet ndalur,- shpjegoi mbreti me dhimbje. Shumë shpejt do të kalojë nga foshnjë në leviathan, nëse nuk gjejmë një mënyrë për ta frenuar madhësinë e tij, e cila është e vazhdueshme, por jo e pandërprerë, nëse më kuptoni.

-Ju kuptoj. Jeni tepër modest! Kam dëgjuar për aftësitë tuaja dhe ju kam zili. Pa dyshim, shtoi ai, “magjia sugjестive mund të ndikojë mbi mendjen, duke e shtyrë të sëmurin drejt shërimit, dhe prania e një guri të çmuar mund ta forcojë këtë ndikim.

- Është e vërtetë kjo?

-Absolutisht.

Mbreti e mori Benjaminsin përdore dhe duke u afruar, i pëshpëriti:“Thuhet se mjeku i mbretit të Siçilisë e mban trupin dhe mendjen të shëndoshë me një pije të mrekullueshme, që mendohet se vjen nga një gur gjaku. Por, kam dëgjuar gjithashtu se kërpuhat kanë veti magjike dhe se katarët në jug të Francës e përziejnë çajin e tyre me një lëndë që gjendet në

fushë. Të tria thuhet se janë mjete shëruese mjekësore. Një lugë e vetme, sa kam dëgjuar, e përzier me qumështin e një dhie femër, e rikthen njeriun në shëndet. Qoftë duke lypur apo duke marrë hua, sillni një eliksir shërues dhe unë do ta mbush shtëpinë tuaj me ar.”

Nga orët e shumta në shërbimin e tij, e njihja mirë kuptimin e shikimeve të mjeshtrit tim. E shihja se si përpiquej të fshihte skepticizmin e tij, që zakonisht shfaqej në rrudhjen e hundës. Mbreti, i zhytur në mendimet e veta, nuk e vuri re Benjaminit që po kalonte dorën mbi fytyrë, kështu që mjeshtri im pati kohë ta rimerrte shprehjen e zakonshme. Megjithatë, Benjamini hezitoi gjatë përpara se të pranonte më në fund ta ndihmonte Mbretin Sanço, por me një kusht:

- “Më pajisni me një letër për mbretin e Siçilisë dhe betohuni për heshtje lidhur me atë që kërkoni prej meje, jo vetëm në Navarrë, por edhe në Aragon dhe Kordovë. Në fund të fundit, mjekësia arabe vlerësohet shumë, sidomos në qytetin e Toledos. Nëse dështoj, nuk dua të bëhem objekt talljeje.”

- “Ju mund të mbështeteni tek unë, ashtu siç unë mbështetem tek ju. Mjerisht, po të ishte sipas dëshirës sime, do të pajisja një anije dhe do t’ju nisesha menjëherë në det, por nuk kam pasur më fjalën time që prej çastit kur mbi ne ra gjigantizmi i djalit tim.” Benjamini e shfrytëzoi mirë momentin. “Nëse jo një anije lundruese, atëherë ndoshta ushqime, si fiq dhe shpendë për t’i ngrënë gjatë rrugës.”

-Do ta rregulloj,- tha mbreti, duke fshirë lotët që i shkëlqenin në faqe.

- Mjaftueshëm për një udhëtim të gjatë.

- Po. Por ju lutem, ju përgjerohem, nisuni sapo të keni folur me rrëfimtarin tim!

I alarmuar, Benjamini pyeti: Pse me rrëfimtarin tuaj?

- Ia tregova atij se çfarë kërkohet prej jush dhe ai menjëherë tha se ju mund t’i bëni Kishës një shërbim të madh, gjë që jam i sigurt se do t’ua shpjegojë me hollësi.

Mbreti thirri rrefimtarin e tij, një ish-murg, i cili na çoi në një dhomë leximi, ku, sipas fjalëve të tij, “dëshironte të parashtronte një kërkesë të thellë”. Të rrethuar nga rafte me dorëshkrime pergameni, u ulëm në një tavolinë të gjatë mbi të cilën qëndronte e hapur një Bibël. Përballë nesh, Diego Velasco, që gulçonte lehtë dhe ishte veshur me rroba priftërore, kishte një pamje grabitqare, që më bëri të mendoja se kishte shije për gjuetinë e herezive. Nuk gabova shumë. Ai e nisi duke treguar me gisht nga Bibla dhe duke shpallur se Shkrimet Hebraike e paraqesin krijimin fizik si të mirë (Zanafilla 1:31), por po ashtu pranojnë se ekzistojnë shpirtra të këqij (1 Samueli 16:14).

Por, tha Diego duke ngritur zërin, “ato nuk janë forca të barabarta. Ne që besojmë se Zoti është më i madh se Djalli, e hedhim poshtë Dhiatën e Vjetër pa hezitim.”

Me sytë e zjarrtë të ngulur mbi ne, pata frikë se ky prift kishte dalë nga prushët e ferrit. Një çast më vonë, ndryshova mendje. Ai dukej sikur kishte filluar të qante. Vetëm atëherë e kuptova se skuqja e qepallave të poshtme vinte nga ndonjë sëmundje. Edhe Benjamini e vuri re dhe i ofroi t’i sillte një balsam shërues. Diego thjesht fshiu lotët me mëngën e petkut, e falënderoi mjeshtrin tim dhe vazhdoi ligjëratën e tij.

- Ju do të udhëtoni nëpër Languedok,- tha ai.

- Po, u përgjigj Benjamini.

Diego, duke marrë me dramë një ton konfidencial, vazhdoi: “atje ku dualizmi lulëzon në formën e katarizmit, një herezi që e sheh trupin njerëzor si një enë plehu, gëlbase dhe ligësie, ndërsa trupin shpirtëror e konsideron të pastër dhe të paprishur. Mishi dhe kockat tona, thonë ata, vijnë nga Satani, ndërsa shpirti ynë engjëllor nga Jezusi. Dy trupat,” pretendojnë katarët, “luftojnë me njëri-tjetrin.” Por ideja e dy zotave të barabartë, një i mirë dhe tjetri i keq, mohon monoteizmin e Kishës Katolike. Ne besojmë se ekziston vetëm një Zot, i cili krijoi gjithçka, të dukshme dhe të padukshme.”

Duke përqendruar sytë e tij të skuqur e të përlotur mbi mjeshttrin tim, Diego u përkul përpara mbi bërryla dhe, me një zjarr fetar, shpalli: “Ju, rabin Benjamin, duhet t’i urreni katarët, sepse ata besojnë se Zoti i mirë është Zoti i Dhiatës së Re, krijuesi i botës shpirtërore, ndërsa Zoti i keq është Zoti i Dhiatës së Vjetër, krijuesi i botës materiale, të cilin shumë katarë e identifikojnë me Satanin. Katarët mendojnë se ata që jetojnë në botën materiale burojnë nga zoti i keq. Njerëzit e mirë, predikojnë ata, “nuk janë as burra as gra, por shpirtra engjëjsh, të destinuar të rimishërohen duke pastruar mishin e tyre trupor dhe duke arritur një gjendje përsosmërie shpirtërore. Ndërsa, përpiqesha ta ndiqja Diegon, sytë e mi u mjegulluan dhe mendja m’u turbullua. Kisha dëgjuar edhe më parë gjuetarë herezish dhe të gjithë flisnin në mënyra aq të ndërlikuara, sa kurrë nuk arrija t’i kuptoja argumentet e tyre. Nën tavolinë e godita lehtë me gju mjeshttrin tim, i cili e kuptoi padurimin tim dhe tha se duhej të largoheshim së shpejti dhe se, për këtë arsye, do të donte të dëgjonte përfundimin e priftit.

- Ah, kërkesa ime! Tani vijnë te pjesa kryesore dhe arsyeja e këtij bashkëbisedimi, hungëriti Diego, duke fshirë sërish sytë. “Besoj se e njihni emrin Nikodemi, fariseu biblik?”

-Po , - u përgjigj Benjamini. Por ky pranim nuk e ndali aspak priftin nga shpjegimet e tij të gjata.

Nikodemi dhe Jozefi i Arimateas e hoqën Jezusin nga Kryqi dhe e përgatitën trupin për varrim, duke e mbështjellë Zotin tonë me pëlhurë të hollë, duke e vajosur me mirë dhe duke e larë me vaj. Pastaj e vendosën trupin në një shpellë të cekët dhe e vulosën hyrjen me një gur të rëndë.

Mendja ime vranoi përpara drejt vazhdimit të tregimit. Të nesërmen, disa gra hynë në shpellë dhe e gjetën bosh. Të krishterët e quajtën mrekulli; hebrenjtë e quajtën vepër të grabitësve të varreve. Më në fund, Diego shpjegoi misionin që donte të na ngarkonte.

Kur Nikodemi mori vesh për varrin bosh, ai i shkroi një

letër autoriteteve fetare, Sinedrit. Ajo letër, e cila ka kaluar nëpër shumë duar dhe përkthime, katarët pretendojnë se e zotërojnë në greqishten origjinale dhe gjithashtu në një version hebraisht. Ata thonë se ajo gjendet mes librave të tyre më të çmuar dhe se justifikon dualizmin që ata përqafojnë, duke e paraqitur Jezusin si Zotin e ungjijve dhe Satanin si Zotin e hebrenjve. Origjinali, lutem unë, do t'ju japë fund pretendimeve të heretikëve që thonë se Krishti nuk zbriti në ferr për të çliruar shpirtat e shumtë të mbajtur rob nga Satani dhe Princi i Hadit.

Duke kollitur, ai u ndal për të marrë frymë. Mjeshtri Benjamin e shfrytëzoi çastin për të treguar zemrën e vet, duke lënë të kuptohej se edhe ai do të donte të dinte nëse Krishti kishte zbritur në ferr dhe kështu t'i jepej fund debatit. Pasi një pauzë, ndërsa Diego pështyu në një copë që e nxori nga brezi; më pas e përmbylli predikimin me këtë porosi: Lexojeni atë letër dhe kopjoni fjalët e saj saktësisht, dhe unë premtoj se Kisha, në shenjë mirënjohjeje, do t'i heshtë ankesat e saj kundër hebrenjve.

Unë rrotullova sytë. Diego Velasco duhet të mendonte se ishte Papa. Ai nuk kishte asnjë autoritet mbi doktrinën e Kishës. Pa dyshim, shpresonte të mbushte xhepat e vet dhe ndoshta të emërohej peshkop. Ne e falënderuam me përulësi Diegon për çfarë, as vetë nuk e di dhe zbritëm drejt rrugës së brazduar, ku Mjeshtri Benjamin më ndihmoi të kuptoja se çfarë e kishte shqetësuar kaq shumë rrëfimtarin. Ai shpjegoi se sa herë që ndonjë doktrinë e paraqet të mirën dhe të keqen si dy forca të barabarta kundërshtare, ajo bie ndesh me qëndrimin biblik se e mira, e përfaqësuar nga Zoti i Gjithëfuqishëm, është forca sunduese në univers. Meqë Satani nuk ka qenë dhe kurrë nuk do të jetë i barabartë me Zotin, çdo doktrinë që pretendon të kundërtën duhet trajtuar si e rreme. Vetë fakti që të krishterët e marrin seriozisht idenë e Satanit, shtoi ai, sjell probleme doktrimore dhe çon në besimin se Satani u hodh nga qielli sepse u përpoq të barazohej me Zotin dhe vazhdon të synojë të jetë i

barabartë ose më i madh se Ai.

Për të krishterë dhe hebrenj njësoj, tha Benjamini, nuk mund të ekzistojë dualizëm në asnjë cep të universit tonë. Ekziston vetëm një fuqi mbizotëruese: Zoti i Gjithëfuqishëm, ashtu siç na zbulohet në Bibël. Sipas dëshmimeve të Shkrimit, ekziston vetëm një fuqi gjithëfuqishme, jo dy. Prandaj, çdo doktrinë dualiste që pretendon se ka dy fuqi të barabarta që përballen me njëra-tjetrën, si e mira dhe e keqja, është herezi.
- Unë u përgjigja: “Edhe Islami pajtohet me këtë.”

Si mik dhe shoqërues i Benjaminit, e dija se, përveç lutjes së mbretit dhe kërkesës së rrëfimitarit, ai kishte edhe një arsye personale për t’u larguar nga Tudela. Rejna, një vajzë e re, me flokë të zinj si sabelë dhe sy të bukur si rubinë, e kishte magjepsur Benjaminit. Fatkeqësisht, ajo nuk i kishte pranuar afrimet e tij, por ato të një burri më të pasur, Isak Peretz. Për t’ia zbutur zhgënjimin, ia kujtova rolin që varfëria kishte luajtur. Prindërit e saj vuanin nga mungesa e ushqimit dhe pretendenti i suksesshëm kishte premtuar se ajo dhe familja e saj nuk do ta njihnin më kurrë urinë. E ngushëllova gjithashtu me tregime të stisura për bukuri siçiliane me flokë të artë dhe gjokse të plota, përralla që i kisha dëgjuar shpesh nga tregtarët në treg. Por ai mbeti i lidhur me kujtimin e Rejnës, emrin e së cilës e shqiptonte shpesh në dremitjet e pasdites, të cilave unë shpesh u bëja dëshmitar teksa rregulloja shtëpinë.

Besimtarët e tij bashkësorë, pasi morën vesh se ai planifikonte të udhëtonte drejt Ishullit të Detit, e lutën të zbulonte nëse Izraeli ende ekzistonte në fise të shpërndara, në enklava hebraike të fshehura nga sytë e botës, dhe nëse ato do ta mirëprisnin me siguri tregtinë e Tudelës dhe ndoshta edhe vendosjen aty. Hartat tona, ankohej i ati, tani shënojnë vetëm skajet e botës, përtej të cilave shtrihen humnera dhe dragonj të tërbuar, por nuk tregojnë malet e mëdha, liqenet dhe rrjedhat e lumenjve, as nuk tregojnë kush jeton në rehati dhe kush në skllavëri të rëndë. Shko, tha ai, dhe harto tokat që përshkon.

Edhe pse flisnim për këtë vetëm me zë të ulët, një arsye tjetër për t'u larguar nga Tudela ishte shkatërrimi i sjellë nga kryqtarët, një temë për të cilën poeti, mjeku dhe filozofi i famshëm spanjoll, Jehuda Halevi, i kishte paralajmëruar hebrenjtë e Andaluzisë. Ai parashihte një të ardhme të hidhur për ata që nuk do të iknin.

Duke përdorur çdo mjet parashikimi përfshirë zorrët, tymin dhe ogurin runic, ai profetizoi se grindjet fetare do të gëlltisinin hebrenj e maurë njësoj. Koha ishte tani, thoshte ai, për t'i shpëtuar masakrës që po afrohej dhe për të gjetur një vend më të sigurt ku të studiohej fjala e Zotit e shkruar në rrotulla të shenjta pergameni. Vizionet e tij nuk rridhnin nga ëndrra qiellore, por nga frika e ligësisë së frëngjive dhe zemërimi në rritje i endacakëve pa Zot. Me mençuri, ai kishte parashikuar Kryqëzatat dhe pasojat e thirrjes fanatike të Papës Urbanit II, i cili në Klermon, më 1095, u bëri thirrje besimtarëve francezë të ndërmerrnin Kryqëzatën e Parë dhe ta pastronin botën nga jobesimtarët. Pak e dinte Urbani se Toka e Shenjtë do të shihte një tjetër kryqëzatë pesëdhjetë vjet më vonë.

Në vitin 1145, përpara se të bëhesha një Shabbos goy, ne u strukëm në shtëpitë tona, ndërsa frankët e pamëshirshëm thërrisnin sërish: “Deus vult”, dhe vazhdonin kryqëzatat e tyre. Që të mos duket se po e teproj, dëgjoni çfarë ka shënuar një kronik: “Si radhët e dendura të mëllenjave dhe shpendëve të tjerë që fluturojnë mbi vreshtat e vjeshtës duke çukitur rrushin, ashtu edhe frankët e përmytën krahinën tonë, duke e plaçkitur nga thesaret e saj. Ata nxirrnin nga strehët, ata që fshiheshin në ara e kënetat ose në kanale ujitëse. Burrat, delet dhe bagëtitë i merrnin me vete. Franku e përhapte shkatërrimin kudo. Madje edhe kishat, të cilat Papa kishte urdhëruar të respektoheshin, u plaçkitën pa mëshirë.”

Askush, as hebre, as i krishterë, as mysliman nuk gjeti shpëtim nga këto bisha grabitqare. Kryqtarët frankë, duke dashur ta “pastronin” tokën nga heretikët, zgjodhën të shkonin drejt

Tokës së Shenjtë jo duke udhëtuar në jug, por në perëndim, përmes al-Andalusit, ku mund të vrisnin, sipas tyre, vrasësit e Krishtit dhe të dëbonin maurët, që kishin kolonizuar vendin katërqind vjet më parë. Të gjithë shekujt e bashkëjetesës mes feve të ndryshme përfunduan në zjarr dhe gjak, ndërsa kryqtarët sulmonin lagjet myslimane dhe hebraike, rrëzonin muret dhe vrisnin burra e gra në shtretërit e tyre, pa kursyer as fëmijët e vegjël. Falënderoj Zotin që familja e Benjaminit gjeti strehë në shtëpinë e babait tim, pasi familja Paz kishte trajtuar gjithmonë njësoj hebrenjtë dhe myslimanët.

Kur frankët e mbuluar me gjak u ngopën me masakra e mizori, lanë pas një vend të shkatërruar dhe varre të panumërta. Arsye e mjaftueshme, tha Benjamini, për t'u larguar nga al-Andalusi dhe luftërat fetare të Kryqit dhe Gjysmëhënës.

Që në fillim, Mjeshtri Benjamin, si një tregtar llafazan, mbante një itinerar me emra dhe shifra, fate dhe pasuri. Kur më caktoi mua rolin e mbajtësit të një ditari për të rrefyer historitë që faktet dhe shifrat e tij nuk do të mund t'i tregonin, tha se një dëshmitar i dytë nuk e garanton domosdoshmërisht të vërtetën, por siguron një kundërpeshë. Për më tepër, i kisha thënë më shumë se një herë se doja t'i provoja aftësitë e mia si kronik. Skribët tanë këmbëngulin se një tregim i mirë është si një varg perlash: aventura të ndryshme, të treguara me rrjedhshmëri dhe të lidhura përgjatë një vije që shkon nga fillimi drejt fundit. Mjeshtri Benjamin, i cili e çmonte fjalën e shkruar, shfrytëzonte çdo rast për të më inkurajuar. Gjithnjë pedagog, ai thoshte: "Tregimet i japin kuptim jetës dhe i japin formë botës. Nuk ka fuqi më të madhe mbi tokë për të dëbuar vetminë dhe humbjen. Pa tregime, ne vdesim në errësirë.

Përgjigjja ime e thjeshtë, "Më pëlqen të shkruaj", e shtyu të thoshte: "Shkruaj, shkruaj, shkruaj çdo ditë. Disiplinoje veten për ta bërë këtë. Për të zotëruar një mjeshteri dhe shkrimi është mjeshteri duhet përsëritje. Gdhendësi fillimisht gdhend në baltë dhe sapun. Kur arrin një bashkim mes mendjes dhe dorës, kalon

te guri. Po kështu, shkrimtari, përmes ushtrimit të vazhdueshëm, mëson të shkruajë qartë dhe hijshëm, dy cilësi që bashkojnë përmbajtjen me stilin. Kam vënë re se, kur kam vështirësi të shpreh idetë me shkrim, burimi i hutimit tim pothuajse gjithmonë qëndron te ideja fillestare, e cila, pas një reflektimi të mëtejshëm, del e paqartë. Nëse nuk e kuptoj qartë idenë, nuk mund ta shkruaj me qartësi.

Shkrimi, shtoi ai, nuk është më pak mjeshteri sesa gdhendja e nefritit apo prerja e diamanteve. Shkrimtari i ri duhet të bëhet nxënës i një mjeshtri të zanatit, një farkëtar i dhuntisë, i fjalës, që do të mbikëqyrë zhvillimin e tij. Nxënësi duhet të shkruajë çdo ditë, derisa të njohë mirë materialet e tij: formën, strukturën, ligjet dhe kufijtë e tyre. Pastaj, për t'i krijuar modele, mjeshtri i fjalës duhet ta njohë nxënësin me një gjuhë të përkryer, me gjuhën më të përshtatshme për temën, për shembull, nëse tema është lufta, fjalët le të jenë të rënda; nëse prek romancën, le të jenë të holla e të ndjeshme. Grekët, tha ai, i rrethonin të rinjtë me monumente arkitekturore dhe artistike të një bukurie të madhe, sepse soditja e shpeshtë e objekteve të pastra dhe fisnike lë një përshtypje të qëndrueshme në mendje. Ndërsa soditja e shpeshtë e pamjeve të ulëta dhe të padenja e prirë mendjen drejt zakoneve të mbrapshta dhe poshtëruese të të menduarit. Prandaj, shkrimtari i ri duhet të njihet me më të mirën që është shkruar ndonjëherë. Ai duhet gjithashtu të udhëtojë gjerësisht dhe të vëzhgojë me kujdes, sepse sa më shumë të dijë njeriu, aq më shumë kupton.

- Paqartësia,- përsëriste ai, “është tipar i paditurisë dhe përshkruan metodën e sharlatanit. Ajo fyen arsyen dhe minon gjykimin.”

Këtë këshillë e zbatova, por me më pak sukses, në interesin tim për muzikën. Hezituj ta pranoj, duke pasur parasysh reputacionin e disa trubadurëve të shturur, por zotëroja një lahutë dhe këndoja këngët e poezisë sime. Një minstrel i rangut të lartë ma dhuroi instrumentin. Teksa po e çonin në burg disa

priftërinj puritanë, për shkak se kishte kënduar për gjinjtë qumështorë të një gruaje, ai ma zgjati lahutën. Kur protestova se një dhuratë e tillë nuk i shkonte për shtat një djaloshi të varfër si unë, por një burri të pasur, ai u përgjigj: “E përballoj fare mirë. Në përgatitje për udhëtimin tonë, i lashë mënjane si lahutën ashtu edhe poezinë time, duke i premtuar vetes se një ditë do t’u kthehesha të dyjave. Mjerisht, rrëfimi im për udhëtimet e Benjaminit e errësoi gjithçka tjetër dhe unë kurrë nuk e mbajta premtimin. Udhëtimi ynë nisi me kërkimin e mushkave më të forta dhe më të bindura për të mbajtur sendet tona. Më në fund, u ndalëm te dy, të quajtura Alfa dhe Omega. Pronari i tyre, që mbarështonte kafshë bartëse, na kujtoi se që nga kohët e lashta mushkat, hibride mes kalit dhe gomarit, shfaqnin cilësi të çmuara nga të dy prindërit: shkathtësi, forcë, inteligjencë dhe qëndrueshmëri. Për më tepër, thundrat e tyre më të ngushta i bënë më të sigurt në ecje sesa kuajt. Ditën që planifikuam të niseshim, me arkat e paketuara, me fuçi ushqimesh nga mbreti dhe me qilimat gati, kryerabini i Navarrës, të cilin nuk e kisha parë kurrë më parë, kaloi nëpër Tudela i shoqëruar nga ndjekësit e tij. Me flokët dhe mjekrën që i bashkoheshin në një të vetme, duke lënë të zbuluar vetëm sytë e thellë, dukej si mishërimi i një bishe të egër. Kur dëgjoi për planet tona dhe për rolin tim si Shabbos goy, ngriti gishtin, e tundoi dhe tha se ndjeshmëritë e të krishterëve e bënë të pamundur që ai ta bekonte udhëtimin tonë.

Është bërë një çështje e mprehtë edhe mes rabinëve tanë të ditur, shtoi ai, të cilët po debatojnë për këtë çast. Si hebrenjtë ashtu edhe të krishterët kundërshtojnë shërbime të këtij lloji. Nëse Benjamini punëson një Shabbos goy, ai shkel ligjin që thotë se kush e punëson një tjetër të punojë në vend të tij, moralisht, konsiderohet se po punon vetë.

Babai im, i cili kishte dalë në shteg për të na përcjellë, i bëri me kokë rabinin dhe unë mendova se gjithçka kishte marrë fund. Nëse babai im do t’i tregonte se prej vitesh kisha punuar si

Shabbos goy, do të ngjallte pakënaqësinë e tij. Por, babai nuk e përmendi aspak punën time të mëparshme. Ai tha vetëm se unë i njihja zakonet e hebrenjve, flisja gjuhën e tyre dhe e dija çfarë shërbimesh kryente një Shabbos goy, shërbime që kryheshin si nder mes miqsh. Prandaj, puna ime e Sabatit nuk do të llogaritej si punë e paguar në vend të dikujt tjetër, por si një formë bamirësie. I ati i Benjaminit, duke dëgjuar se si im atë i foli rabinit, e përqafoi dhe shpalli se logjika e zotëri Pazit e kualifikonte për të ndenjtur mes dijetarëve talmudikë. Vështrimi i thartë i rabinit nënkuptonte pakënaqësi, por ai pranoi se, nga 613 urdhërimet e Dhiatës së Vjetër, bamirësia i tejkalonte të gjitha. Kështu, të bekuar nga të dyja familjet, kaluam portën, ndërsa fqinjët na shikonin me sy të zgurdulluar për nismën tonë dhe nëna e Benjaminit linte pas nesh gjurmë lotësh. Por, para se të hynim në rrugën kryesore, i ati i tij erdhi duke u marrë frymë pas nesh. Nga gishti hoqi një unazë vulë dhe ia vuri në dorën e djathtë të birit. “Paqja qoftë me ty!,” tha ai dhe u kthye mbrapsht.

III

Teksa u larguam nga Mbretëria e Navarrës, kaluam nëpër lugina vjollcash dhe gropa të mbushura me narcisa. Duke ecur përgjatë shpatijeve të Pirenejve, në rrugën për në Barcelonë, nën një shi të lehtë dhe me një qiell të kuq që ngrihej mbi ne, iu bashkuam një grupi tregtarësh që përshkonin rrugët lindore të tregtisë, duke shitur punimet e tyre dhe sende antike blerësve të etur gjithçka, nga tezgjahët e vegjël te çekanët dhe duke shfaqur lloj-lloj ilaçesh e mashtrimesh. Karvani ynë përfshinte zejtarë që mund të përgatishin jelekë, kapele, doreza, instrumente muzikore, çanta, rripa, kapele të ndryshme, shpatëza, enë kallaji, gjilpëra, lidhëse, dantella, thika, gota, shirita dhe çdo lloj malli që shesin kallajxhinjtë shëtitës. Në mesin tonë kishte priftërinj, punëtorë, bujq të lirë, tregtarë, shitës ambulante, rrobaqepës, hidraulikë, marangozë, lëkurëpunues, bukëpjekës, dorezapunues, detarë, hajdutë dhe kurtizane, këto të fundit po aq të shumta sa pleshtat.

Para se të kthenim drejt jugut për në Barcelonë, hasëm një repart ushtarësh që mbanin flamurin e Papës dhe mbronin një grup pelegrinësh në kërkim të vendeve të shenjta ku të luteshin. Pelegrinët, pavarësisht përshtetshmërisë së tyre, nuk ngurronin të bënin pazar e të nxirrnin fitim nga mallrat e veta. Ata udhëhiqnin kuaj e deve nga kapistrat dhe sillnin mushka të ngarkuara me erëza të çmuara të çdo lloji. Arka lëkure mbanin ar e argjend, mantelë mëndafshi, rroba purpuri e të kuqe flakë, veshje të stolisura. Mbanin armë e pajisje të llojeve të ndryshme, përfshirë parzmorë. Qerret e tyre, prej dërrasash të rënda, kishin jastëkë të kushtueshëm për gjumë gjatë rrugës, si edhe pavijone e tenda të lyera me ngjyra ylberi. Rezervat e ushqimit përmbanin biskota, bukë dhe elb, po ashtu drithë e miell, dhe qindra konserva me arra e rrush

të thatë të mishmë. Pelegrinët sillnin madje lugë e pjata argjendi, si edhe shandanë për të ndriçuar darkat e mbrëmjes. Depot mbusheshin me kanellë, sheqer dhe dyllë. Për t'i mbajtur udhëtarët larg sëmundjeve të rrezikshme, sillnin arka me barna, legenë dhe thika berberi. Flluska lëkure të mbushura me verë vareshin nga qafat e kuajve. Për argëtim, pelegrinët nxirrnin dërrasa shahu dhe letra, e para shpesh më sillte admirim, të dytat shërbenin për të lexuar fatin e njerëzve. M'u duk se kishin mjaftueshëm furnizime për të arritur në fund të botës.

Pasi pelegrinët u larguan drejt një shenjtëroreje, së cilës i atribuonin mrekulli të shumta, ne udhëtuam kryesisht me njerëz më pak të privilegjuar, duke shtuar vazhdimisht shtegtarë në grupin tonë. Burra të çdo zanati dhe disa pa asnjë zanat na u bashkuan. Sipas llogaritjes sime, karvanit tonë që lëvizte ngadalë iu shtuan mullixhinj, mistikë, minstrelë, koprracë dhe lypës. Disa lëvdonin rrotat e mullirit të tyre, disa të tjerë “algjebrën qiellore” të mësuar nga magjistarë arabë. Disa këndonin këngë dashurie dhe e bënin një burrë edhe më të prirë ta zbrazte qesen për ndonjëren nga prostitutat e pikturuara që ndiqnin karvanin edhe pse fanatikët fetarë mes nesh betoheshin se do t'ua prisnin flokët grave. Natën, si pallonj të ulur mbi çati, Jezebelat shanin e ziheshin dhe thërrisnin çmimin e tyre për t'i bërë burrat të harronin mjerimin. Oh, çfarë mrekullish kryenin me gjymtyrë e gojë dhe çajra ekzotikë. Nga ilaçet kishin dy: një prej jamballi dhe tjetrin, **Kumar**, i zier nga kërpuhda të gjata e të holla. Mjeshtri im e shënoi me kujdes këtë të fundit, duke pasur parasysh kërkesën urgjente të Mbretit Sanço.

Koprracët dhe lypësit meritojnë një kapitull më vete. Siç e di çdo lypës, koprracë ka të çdo madhësie të krishterë, maurë e hebrej dhe të gjithë njohin artin e “nxjerrjes së shekelëve”. Disa madje kanë mësuar formulare mjekësie dhe dinë si t'i shndërrojnë fijet e pambukut në ar dhe një kryq druri në kryq argjendi. Të mbyllur

janë këta burra dhe sekretet i ndajnë vetëm mes tyre. Lypësit disa veç akolitë, disa burra të rrënuar veshin rroba liri të shqyera, që në bardhësinë e zbehur u japin një zbehtësi engjëjllore. Duken sikur jetojnë me ajër, ai që vjedh një fik gjen falje te cepi i mantelit të një frati. Të varfrit, thotë Ungjilli i Shenjtë, janë gjithmonë me ne. Por pse priftërinjtë e bëjnë varfërinë virtyt, mua më duket mëkat. Skamja nuk vjen nga Zoti, por nga korrje e shkatërruar, fat i keq ose mungesë bamirësie. Të lavdërosh të varfrit do të thotë të shpërfillësh burimin. Vetëm kur sheh një fëmijë të mbledhë fara nga jashtëqitjet e gomarit, mund ta përfytyrosh urinë në kulmin e saj. Jezusi dhe shenjtorët e tij i njohin këto fyerje ndaj **caritas**, por sa herë dëgjoj fratin, nuk dëgjoj zemërim të krishterë, por himne shenjtërie.

Gjatë ditëve me diell, minstrelët, magjistarët, xhonglerët, akrobatët dhe këngëtarët na argëtonin në rrugë. Burra me rroba të shenjta na premtonin fat të mirë nëse do t'u shtonim pak monedha qeseve të tyre. Natën, të sëmuret mes nesh strehoheshin në kisha, ku priftërinjtë i trajtonin si udhëtarë të denjë për mëshirë; dhe, sipas një barazie të përafërt, të pasurit bujtonin me të pasurit, të varfrit me të varfrit. Të mjerët ngrinin tenda në vende me shkurre, ndiznin zjarre, gatuanin ushqime të pakta dhe rrëfenin përballjet e tyre rrugore me tmerret e natës: hajdutë e kusarë, shpirtra të të vdekurve dhe kafshë të egra më të rrezikshmit, ujqërit.

Në çdo shtëpi të lartë a të ulët që na jepte strehë, ndeshnim shenja sëmundjesh ose paaftësish të rënda, si gjymtyrë të humbura; hanim mes njerëzve me plagë që rridhnin dhe mishra që gjakoseshin. Sëmundja banonte kudo. Për t'i shpëtuar, mikpritësit na luteshin për tregime me grifonë e goblinë ose rrëfenja nga udhëtimet tona. A kishim parë gjigantë, shtriga a luftëra, princa apo piparë? Tregimet sillnin lehtësim të përkohshëm nga trupat e kalbur dhe mërzia; sa më fantastike, aq më mirënjohës dëgjuesit. Kështu, pa turp, i zbukuronim rrëfimet

sidomos për fëmijët, që uleshin gjithmonë me sy të hapur pranë këmbëve tona. Mjeshtri Benjamin m'i linte gënjeshtat më të mëdha mua, dhe unë i shfrytëzoja ato çaste për ta liruar fantazinë.

- Një ditë, në thellësi të pyllit,- thosha, “hasëm një burrë të shëndoshë që na tregoi Përrallën e Stomakut.”

- Me siguri prift,- qeshi me zë i ati i shtëpisë, që dukej si thes kockash.

- Ja si ndodhi. Pjesët e tjera të trupit u ankuan se bënë gjithë punën: shihnin, dëgjonin, ecnin. Stomaku, thanë, ishte dembel bënte vetëm të hante. Atëherë bënë një marrëveshje: do të ndalonin së punuari dhe do ta linin stomakun të vdiste urie. Pas tre ditësh, rebelët u drobitën. Pas pesë ditësh, e kuptuan se, po të mos ushqehet stomaku, do të vdisnin të gjithë dhe kështu u kthyen në punë.

- Ashtu siç e mendoja,- gërhi i ati. “Është përralla e Kishës. Na thonë se, po të mos i ushqejmë priftërinjtë, Zoti do të na shkatërrojë.”

Vetëm një herë në rrugë hasëm një han, por ai u vleu pak pelegrinëve tanë, sepse nuk kishte shtretër as për të pasurit.

- Pronari u mburr: “Në gjashtë shtretërit e mi nuk ka as pleshta, as morra, as krimba të tjerë; ju siguroj se do të jeni rehat e mirë nën çatinë time, përveç tufës së madhe të minjve e brejtësve.” Por, ne na duheshin më shumë se gjashtëdhjetë shtretër. Duke e parashikuar mungesën e strehimit, shumica e tregtarëve mbanin me vete tenda kanavace dhe enë gatimi. Edhe ne bëmë po njësoj, duke fjetur në fusha, pyje dhe brigje lumenjsh, ku uji i pijshëm ishte lehtësisht i arritshëm.

IV

Pas shumë ditësh, arritëm te bashkimi i lumenjve Ebro dhe Aragon dhe vazhduam drejt veriut për në Jaka, një fshat në rrugën veriore drejt Okcitanisë. Në një fushë të bukur me lule, ngritëm kamp pranë disa karvanëve që kishin mbërritur një ditë më parë për të përgatitur mallrat e tyre për mëngjesin pasues dhe për fillimin e një panairi treditör. Mjeshtri Benjamin dhe unë fjetëm pak, duke shkëmbyer përshtypje për tregtarët e ndryshëm shëtitës në grupin tonë.

U zgjuam herët dhe lagëm duart e fytyrën me vesën e mëngjesit. Zoti Basura i ra me entuziazëm një zile për të lajmëruar se duhej të nxitonim drejt panairit të fshatit, ku tregtarët tanë mund të shfaqnin mallrat dhe të zinin vendin tonë në kosheren e shitësve me fjalë të ëmbla. Më së shumti më zgjonte kureshtjen të shihja se çfarë ofronin të tjerët nga vende të largëta. Pamja madhështore, me tenda të çdo ngjyre dhe flamuj të çdo forme, shtrihej para nesh si një fushë ëndrrash. Stendat e karvanëve, të radhitura në katër rreshta të gjerë, secila shfaqte një mori pasurish. Pasi e ndihmova Mjeshttrin Benjamin të ngrinte tendën tonë dhe të vendoste një tryezë me stolitë e tij prej koralit të lëmuar, kërkova leje të shëtisja për të ngopur sytë me gjithë thesaret e tjera.

I tërhequr nga stenda e lëkurës, qëndrova i magjepsur, ndërsa një burrë me çallmë, fytyrë të kuqe dhe faqe të fryra, thërriste me zë të lartë:

“Thasë uji, thasë uji! Çanta, çanta lëkure! Blini nga dy, të lehta si ajri, çmimi i ulët, pa riparim!”

Fëmijët që kërcenin përpyetë përsërisnin vargjet, ndërsa burri e nxitonte turmën me rima dhe enigma për të blerë çantat e tij prej lëkure dhe thasët e ujit. Duke fryrë kraharorin, sikur çështja të ishte e një rëndësie të madhe, ai nxori këtë enigmë e betohem me një vrull fjalësh që fluturuan në ajër me një frymë të vetme.

Ejani, mblidhuni rreth meje dhe më dëgjoni, se kam një enigma, çfarë vallë mund të jetë?

Është, mjerisht, një krijesë tejet e dobishme, me këto veçori, sado të çuditshme të duken.

Nga pas ka barkun, pamje e fryrë e rrumbullakët, i stërzmadhuar, sjellës i dritës së pashuar.

I shërbyer nga një shërbëtor, burrë me forcë të madhe, i jep tjetrit frymë, por të shkurtër e të vakët.

Kjo frymë, ndonëse humbet, sërish rikthehet, kur gjoksi i tij fryhet, krenar e mendjemadh.

Pa u munduar, ai krijon jetë vetvetiu: bën një bir dhe vetë është ati i tij.

- Çfarë jam unë?

-Një stuhi!- bërtiti një druvar.

-Kisha!- thirri një akolit.

- Burri im me erë!- shtoi një plakë, duke shkaktuar të qeshura të mëdha dhe shpatulla që rriheshin me shaka.

- Jo, jo, -qeshi tregtari i lëkurës me një zë fishkëllues. Përgjigjja e saktë është:” **fryrësja!**”

Një larëse e vjetër, duke iu kthyer turmës, u ankua:

- A nuk është pikërisht ajo që thashë? “Burri im nuk është tjetër veçse një fryrës që fryn e fryn!”

- Një fryrës për oxhakun tuaj dhe për farkëtarinë,- e korrigjoi tregtari i lëkurës.

-Dikush thirri: -“Përsërite edhe një herë enigmën,” dhe unë... Lapidari, një burrë me fytyrë të zezë të lëmuar, që shkëlqente sikur të ishte lyer me vaj ulliri, vazhdoi:

- Kinezët e mbajnë gurin kornelian për t’u mbrojtur nga magjia, ndërsa japonezët për të larguar syrin e keq. Por, mbrojtja më e mirë në botë kundër të dyjave,-tha ai- duke u përkulur përpara dhe duke pëshpëritur, “është një varg rruazash koral.”

- Mjeshtri im,- thirra unë, “importon, lustron dhe shet koral. Ai tregton me gjithë Evropën dhe Levantin.”

-Atëherë,- u përgjigj lapidari, “ai mund të njohë edhe Signor Pietro Zaffiro-n, tregtarin e gurëve të çmuar nga Palermo, dhe të atin e tij Karlo, i cili është mjeku më i famshëm në Mbretërinë e Sicilisë. Ai njuh më shumë hajmali se priftërinjtë dhe më shumë ilaçe se alkimistët. Mbesa e tij Rubina, fëmija i bekuar i familjes Zaffiro, është afërsisht në moshën tuaj dhe një mrekulli e vërtetë. Ajo tashmë njuh pothuajse po aq barna sa gjyshi i saj. Ai po ia mëson të gjitha sekretet e veta, të gjitha misteret e bimëve dhe barërave. Vitin e kaluar, teksa isha rrugës për në Pizë, ajo më shëroi nga rrufa. Betohem! Vetëm dëgjoni.” Ai kolliti.

- E dëgjoni? Katari... u zhduk. Me një pije barishtesh më shëroi. E pabesueshme. Dhe në atë moshë. Ai ndaloj për një çast. “Por, ku qëndron mjeshtri juaj? Duhet të takohemi. Ai ka koral, unë kam kornelianë. Ndoshta mund të shkëmbejmë? Ju lutem, kërkojini të vijë këtu! Karvani do të qëndrojë vetëm edhe dy ditë, pastaj nisim për Barcelonë.

- Qielli më falë, harrova t’ju pyes për emrin.

-Pedro.

Një zotëri me mjekër u ndal për t’i folur. Për habinë time, ata folën në hebraisht.

- Si e mësuat hebraishten?- e pyeta.

- Edhe pse mund të mos dukem i tillë, familja ime betohet për Abrahamin!

Kisha parë tregtarë me lëkurë të errët në Kastilje, gjatë një vizite në atë mbretëri me babanë tim. Dhe e dija se disa tregtarë aragonezë, që kalonin më shumë kohë jashtë se në shtëpi, mbanin konkubina të zeza. Por, kurrë nuk kisha parë një hebre me ngjyrë si eboni!

- Në Koçin, në Indi,- tha ai, ka një vendbanim të lashtë hebrejsh.

Prej andej vij.

Një lajm kaq i mrekullueshëm nuk mund të priste. E lashë tregtarin e gurëve të çmuar dhe vrapova nëpër karvan, derisa gjeta Mjeshtrin Benjamin, të cilit i tregova për burrin misterioz nga Koçini si e kishte emrin, që shiste kornelianë, fliste hebraisht dhe njihnte një familje të famshme nga Mbretëria e Siçilisë. Mjeshtri Benjamin më udhëzoi ta çoja menjëherë te ky burrë dhe e mbylli tendën e tij. Pasi secili e përshëndeti tjetrin sipas rregullit, të dy ranë në një bisedë aq të gjallë, sa që u justifikova, shtrëngova dorën e zotit Khan, ky ishte emri që ai më dha dhe u futa mes turmës drejt standës së argjendarit të karficave. Për ditëlindjen e nënës sime, ndonëse ajo po ndodhte në mungesën time, vendosa t'i blija një karficë gjoksi. Disa njerëz po prekësonin mallrat, të shtruara në rreshta me valëzime të buta. Dy të rinj ma tërhoqën vëmendjen, ndoshta sepse njëri qëndronte pas tjetrit dhe jo krah për krah.

-Ju lutem, zotërinj të mirë! -Tha argjendari i karficave, duke u tundur lart e poshtë, “mbajini stolitë me krahun e shtrirë dhe larg rrobave tuaja.” Dy javë më parë humba nuk mund t’ju tregoj sa fort qava karficën më të bukur. Disa albigenë mendjemdhenj u shofshin në Ferr! Erdhën te stenda ime, folën për Zotin dhe Djallin dhe u larguan maskarenjtë me një karficë në formë kryqi. Pra, më kurseni psherëtimat dhe humbjen e pasurisë sime duke i mbajtur duart larg pantallonave, sepse të gjitha karficat e mia janë origjinale, po aq të rralla sa një copëz nga Kryqi.

Por, ky paralajmërim nuk e ndaloi njërin nga të rinjtë, të cilit i mungonte veshi i majtë ndoshta dënim për ndonjë krim të mëparshëm të ngrinte një karficë mbi kokë, sikur po e studionte në dritën e diellit. Pastaj, me një lëvizje të shpejtë të kyçit, ia hodhi shokut pas tij, i cili u turr si lepur i trembur. Para se tregtari të bërtiste “Vjedhje!”, u nisa pas xhepperësit duke thirrur: “Kapeni hajdutin!” Po të mos ishte një zonjë e moshuar me flokë të bardhë, e cila nxori këmbën dhe e rrëzoi, ndërsa ai po kalonte, ai mund të kishte shpëtuar. Kur e rrethuan dhe e kontrolluan, iu

gjetën në xhepa disa sende të vjedhura kryesisht gurë të rrallë dhe varëse. Shoku i tij, duke parë partnerin të shtrirë përtokë, të kontrolluar dhe të lidhur me pranga, u zhduk nga vendi i ngjarjes. Një vajzë e re u ofrua të tregonte se njihhte qerren e tyre, të parkuar pa rënë në sy mes shumë të tjerave. Kur e kontrolluan, në të u gjetën lloj-lloj sendesh të vjedhura, por hajduti i kapur refuzoi të tregonte bashkëpunëtorin. Teksa e çonin nën roje, ai u kthye dhe më hodhi një vështrim të egër. U bëra sikur nuk e pashë dhe iu ktheva sërish karficave, ndërsa tregtari më falënderonte me tepri.

Karficat vinin në madhësi të ndryshme, në forma pjatash, unazash e kryqesh. Disa kishin dizajnë klasike, me figura fisnike romake dhe monumente arkitekturore. Disa galike shfaqnin motive të ndërthurura. Të tjerat më madhështoret vinin nga Lindja, me zogj e bisha të paraqitura në to. Karfica që më pëlqeu ishte e zbukuruar me email blu, jeshil dhe të bardhë, në skaje paraqiste majmunë që ecnin me të katra dhe frynin brirë. Në qendër, një zog i madh mbante në kthetra një njeri në formë kau. E mora në dorë.

Argjendari, jo më i gjatë se një xhuxh, me disa fije të gjata mjekre në mjekër, tha: “Keni shije të hollë, zotëri i dashur. Sepse kjo vjen nga Kina, punuar nga një mjeshtër që jeton në brigjet e Detit Ning-po. Dëshironi t’ju tregoj historinë e zogut dhe kaut?” - Ju lutem, thashë, duke e soditur karficën në dorë!

“Deti i Ning-po-s është vend me erëra të egra,” shpjegoi ai, duke u lëkundur, “ku ylli gjigant Orion fryn me forcë dhe timonieri, sado i zoti, nuk e kontrollon dot velën. Pastaj, i qetësuar por, i hutuar, pa tokë në horizont, ekuipazhi ha ushqimin e fundit. Kështu janë humbur shumë anije. Por një ditë fatlume, dikush shpiku një mënyrë për t’i shpëtuar pafundësisë së oqeanit. Ja si funksionon: ekuipazhi mbështillet me lëkurë kau dhe armatohet me thika. Pastaj hidhen në det. Grifoni, një zog gjigant, duke

kërkuar ushqim, kap “kaun” dhe fluturon drejt tokës së thatë. Por, para se zogu ta përprijë njeriun, ai e vret me thikë. Pastaj del nga lëkura dhe ecën, derisa arrin në një vend të banuar. Kështu shpëton.”

-Do ta blej!-thirra. Sa kushton?

- Për ju, tha argjendari, duke marrë parasysht ç’bëtë për mua, tridhjetë dinarë.

-Ka shumë!

-Njëzet e pesë

-Përsëri shumë!

-Njëzet nuk do t’ju varfërojë

-Tepër!

-Paskeni dhunti me fjalën, tha ai, dhe buzëqeshje fituese. Për ju, çmim i veçantë pesëmbëdhjetë dinarë. Por duhet të më premtoni se, nëse dikush ju pyet për grifonin dhe kaun, do t’ua tregoni historinë e mrekullueshme të Ning-po-s.

-Premtoj!

-Atëherë karfica është e juaja për njëzet dinarë.

-Mendova se thatë pesëmbëdhjetë?

-Vërtet?

-Po! “Për një karficë kaq të çmuar vetëm pesëmbëdhjetë? Duhet të jeni gabuar.”

-Më lejoni t’ju kujtoj, zotëri i mirë, nderin që ju bëra.

Atëherë m’u kujtua përshkrimi i Mjeshtrit Benjamin për tregtarët mesdhetarë, që bien dakord për një çmim në një çast dhe e mohojnë në tjetrin. “Kur ndodh kjo,” më kishte këshilluar, “largohu. Nëse duan të shesin, do të të thërrasin prapë. Nëse jo, ke ruajtur qesen dhe ke mësuar një mësim të dobishëm për pabesinë e tregtarëve.” E vendosa karficën në vend dhe u ktheva të largohem.

-Mirëpra,- thirri ai pas meje, “pesëmbëdhjetë dinarë, si shenjë mirënjohjeje që penguat një vjedhje. Por hajdutë më të mëdhenj se ju dhe ata të tjerët nuk kam hasur kurrë jashtë Greqisë.”

E shtrëngova në grusht dhuratën e pakrahasueshme, ndërsa argjendari i karficave futi dorën në trastën e tij dhe nxori një tjetër binjaken të cilën e vendosi në vend të saj. I bezdisur tej mase, e futa karficën në çantën time prej lëkure dhe kalova te rreshti tjetër i stendave, ku iu bashkova një grupi të vogël njerëzish përpara stendës së dorezapunuesit. Aty, një burrë i dobët, me krahë e këmbë që dukeshin sikur lëviznin pa lidhje me trupin, më kujtoi një mulli ere të thyer që përplaset nga era. Duke mbajtur me njëren dorë një palë doreza të zeza lëkure dhe duke gjestikuluar me tjetrën, ai lëvdonte virtytet e dorezave në luftë dhe kalorësi.

- Një dorezë,- këmbëngulte ai, “simbolizon një zotim. Kur një zotëri hedh përtokë një dorezë sfide, kjo përbën një thirrje të ndershme për duel, një shenjë të gatishmërisë së tij për të përmbushur kushtet e përbaljes. Po kështu, doreza që një i dashuruar ia jep zonjës së zemrës është një zotim, përfaqëson premtimin se ai do të përmbushë kushtet e romancës. Dorezat,” tha ai, “e theksojnë veshjen e kalorësve dhe zotërinjve, të dashnorëve dhe zonjave. Dhe ato prej lëkure të butë të bëra nga lëkurat e kafshëve të holla, janë më të bukurat dhe më jetëgjatat. Shikoni dhe krahasoni!”

Pastaj e futi palën e parë në çantë dhe nxori dy palë të tjera: njëra e punuar trashë, tjetra e hollë, e qëndisur me fije ari dhe e stolisur me gurë të çmuar. Duke i shfaqur, thirri:

- Pa dyshim, në dorën e majtë kam mashtrim;e, sigurisht, në dorën e djathtë kam qengj.

Pastaj e tërhoqi dorën e majtë dhe zgjati të djathtën:“Ejani shihni: pa lëkurë të kalbur a të rreme, në dorën tuaj e lehtë si puplë. Lëkurë qengji e drenushe, jo maceje, qepur pa përdorur tendinë të bardhë,punuar nga një mjeshtër në dritë të ditës,jo nga një lypës njësysh në errësirë nate.” Teksa largohesha, disa njerëz po kërkonin t’i provonin dorezat. Duke u shtyrë mes panairit të mbushur, digjësia nga dëshira të

arrija te tregtari oriental me zë të butë, i cili pretendonte se zotëronte fara magjike. I ulur mbi një thes, dukej i magjepsur, me mendjen diku pas në shkretëtirat e gjera malore të një vendi të quajtur Mulehet. Fjalët e tij, të lehta si rrjetë merimange, më kujtuan një magjisttar që mund ta dërgonte trupin e tij astral në vise të tjera.

- Fara e lules së opiumit oriental,- tha ai, “krijon mrekulli dhe lind magji. Ajo u sjell gjumë të shqetësuarve dhe lehtësim të vuajturve.” Ai futi dorën në thes dhe ngriti një grusht fara, duke i lëshuar një nga një në dorën tjetër. “Një dinar për një farë,” tha. “Kultivojini në klimë të ngrohtë dhe mbrojeni bimën nga ekstremet. Masë në gjithçka. Masa e artë.”

Dikush nga turma thirri: “A jep fryt? A sillet si zhardhok? Si e korrim?”

- Çdo bimë,- tha orientali, “do të lulëzojë dhe do të lidhë bulba. Pak pasi lulja të bjerë, gërvishteni secilin bulb në katër vende me një thikë të mprehtë. Lëngu qumështor do të mpikset për një ditë mbi lëkurën e jashtme të bulbit. Të nesërmen, kruajeni çamçakun kafe dhe thajeni mirë. Çamçaku i tharë mund të ndizet dhe të thithet sipas mënyrës kineze, ose të përtypet, siç bëjnë njerëzit e maleve.

-A mund të ma kthejë gruan që iku me një maur?- bërtiti mullixhiu.

- Jo,- u përgjigj orientali, “nuk mundet. Por mund t’ju transportojë nga bota trupore në atë eterike, të shndërrojë objektet fizike në hije dhe të përkthejë kujtesën mizore në ëndrra të buta.”

- Një bujk i ashpër gërhi: “Kështu thonë të gjithë këta shitës eliksirësh e farash! S’kam takuar ende asnjë që të mos më ketë premtuar se do të më shërojë marramendjen, do të më shërojë skrofulën dhe do të më ndalë fluksin.” Orientali, pa lëvizur kokën, i drejtoi ngadalë sytë kritikut të vrazhdë dhe u përgjigj: “Unë s’thashë asgjë për mjekësi, as për

shërim, as për kurim. Fola për transcendencë. Daljen e shpirtit nga trupi. Heqjen e trupit dhe banimin në botën spektrale.”

-Fjalë boshe,- e talli bujku. “Po si e dimë që është e vërtetë?” Orientali mbylli sytë dhe e mbështeti kokën mbrapa.

- Pas një pauze të gjatë, tha: “Në krijimin e botës u shfaq një vend i quajtur Mulehet, një luginë mes dy maleve. Dhe në luginë lulëzonte një kopsht i bukur, i mbjellë me lulet më të hijshme dhe frutat më të mira. Nëpër kopsht rridhnin katër rrjedha: një e verës, një e qumështit, një e mjaltit dhe një e ujit. Dhe zonjat atje, më të bukurat në botë, luanin çdo lloj instrumenti muzikor, këndonin dhe vallëzonin. Burrat, të hijshëm e të butë, mbeteshin të paditur për artet e luftës. Dhe kopshti, i quajtur Parajsë, i përkiste Plakut të Qiellit, i cili ata që banonin aty i quante fëmijët e tij. Dhe ndodhi që lindi një keqkuptim, dhe njëri nga burrat i tha Plaku: ‘Si e dimë?’ Dhe Plaku u tërbua aq shumë nga kjo pyetje, sa i dëboi të gjithë fëmijët e tij nga Parajsa dhe i bëri të banonin përtej malit, në një vend vetëm me shist dhe katran. Dhe pas një kohe, kur Plaku pa dëshpërimin që kishte pushtuar jetët e fëmijëve të tij, u zbut dhe tha: “Kurrë nuk do t’ju lejoj në këtë jetë të ktheheni në Parajsë, por do ta bëj në tjetrën. Dhe për t’ju lehtësuar dhimbjen në këtë botë, do t’ju vendos përreth bimë me veti magjike dhe ju takon juve t’ua nxirrni sekretet, meqë nuk pranoni fjalën time.

- Orientali hapi sytë, u ngrit nga thesi dhe, duke mbajtur lart një farë lulekuqeje mes dy gishtash,- thirri: “Dy mijë vjet më parë në Kinë, njerëzit zbuluan fuqinë e lulëkuqes. Dhe ju më pyesni nëse flas të vërtetën!” Ai u kthye dhe, sikur çështja të kishte marrë fund, zbuloi gjoksin, duke treguar një mbresë të gjatë. “Lulëkuqja,” tha ai, “më shpëtoi nga dhimbja e kësaj plaje nga shpata e një samuraji.” Para se ta kthente farën në thes, shpërtheu një vrap e një zhurmë e tillë për t’iu afruar, sa gati u shtypa nën këmbë. Atë mbrëmje, zoti Khan ndau me ne shoqërinë dhe ushqimin. I ati i tij, tregoi ai, kishte qenë tregtar perlave dhe kishte jetuar në të gjitha vendet e Gjirit Persik. Në një nga

udhëtimet e të atit në Ishullin e Perlave, ai kishte blerë për të birin një kornelian të kuq, të gdhendur me vargje nga Kurani. Shkrimi arab, i hijshëm dhe i pjerrët, na tha zoti Khan, i kujtonte kallamat e ujit në rrjedhën e verës dhe kur mori gurin kornelian nga i ati, vendosi të bëhej lapidar dhe të mësonte artin e lashtë të gdhendjes së gurit. Deri më sot, ai mbante me vete gurin e parë që kishte gdhendur ndonjëherë. Mjeshtri im pyeti nëse mund ta shihnim, dhe zoti Khan hapi një qese lëkure dhe nxori një gur gjaku në formën e një vule tetëkëndore me një mbishkrim arab. - Mësova arabishten, shpjegoi ai, “nga tregtari tek i cili u bëra çirak, një hebre jemenas në Malabar.

Mbishkrimi thotë: “Ne, si Abrahami, duhet t’i mbështetemi Zotit mëshirplotë.”.

Ai na tregoi se familja Zaffiro e kishte njohur me fuqitë okulte të gurëve të çmuar.

-Sigurisht,- tha ai, “i njihja besëtytnitë e zakonshme”. Por, vetëm kur pashë plakun Zaffiro të vizatonte rrugën e yjeve dhe aspektet e planetëve për të përcaktuar se cilët gurë ishin më të favorshëm për shërimin e një çrregullimi të caktuar zbulova korrespondencën e vërtetë analogjike mes lëvizjes së sferave dhe asaj të njerëzve. Gurët e gjakut, për shembull,- tha ai duke e ngritur vulën drejt qiriut, “kanë origjinën te kryqëzimi. Kur Krishti varej në kryq, një ushtar romak e shpoi në anë me shtizë. Gjaku që rridhte nga plaga ra me pika mbi disa jaspër të gjelbër poshtë kryqit dhe depërtoi në gur. Prandaj, guri i gjakut ka fuqinë magjike dhe hyjnore për të ndalur gjakderdhjen.”

-Por, me siguri, vërejtja mjeshtri im, “ju nuk besoni në kryqëzimin dhe hyjninë e Krishtit?”

-Jo,- tha ai, “por besoj në fuqinë e gurit të gjakut për të shëruar hemorragjinë.”

-Atëherë pse, pyeti mjeshtri im, “e përsëritni historinë e marrë për origjinën e tij?”

-“Sepse klientët e mi të krishterë kurrë nuk dështojnë ta besojnë.”

Mjeshtri im qeshi dhe tha: “Në këtë tendë jeni mes të tutëve.”

Biseda kaloi te udhëtimet dhe mjeshtri im e pyeti zotin Khan se cilën rrugë kishte ndjekur dhe nëse kishte arritur ndonjëherë në Ishullin e Detit. Ai përshkroi udhëtimin e tij në veri përgjatë bregut të Malabarit drejt Bombait, ku ai dhe shokët e tij kishin hyrë në brendësi për në Delhi dhe Rawalpindi, pastaj në veri për në Peshawar dhe Kabul, duke ndjekur rrugën e vjetër të mëndafshit drejt Samarkandit. Kishte qëndruar gjashtëmbëdhjetë ditë në Kiev, një javë në Poloni dhe njëzet ditë në Bohemi. Pastaj kishte udhëtuar për në Paris, ku qëndroi një muaj, për t’u zhvendosur më pas në jug drejt Bourges-it dhe Clermont-Ferrand-it, ku iu bashkua karvanit në Montpellier.

-Po, tha ai, “e arrita Ishullin e Detit. Ndodhi gjatë udhëtimit tim të parë, në vitin e njëzet e gjashtë të jetës sime, kur mora anije me pelegrinë që përshkonin ujërat mes këtej dhe andej. Por tani që vitet e rinisë më kanë lënë, nuk do të udhëtoja më kurrë sërish drejt atij vendi të egër e mjegullor.”

-Hajde tani: je ende burrë i ri,-tha mjeshtri im.

-Pesëdhjetë e tetë,- tha zoti Khan.

-Jo!

-Në dhjetor... pesëdhjetë e nëntë.

-Nuk e besoj.

-Njerëzit e quajnë vend të egër,- tha mjeshtri im, duke iu kthyer temës, “me fise të dhunshme që enden nëpër pyje. - A nuk ka Ishulli qytete?- e pyeta unë.

-Vetëm një,- tha zoti Khan, “Londrën. Të tjerat, në të vërtetë vetëm fshatra, kanë pak për t’u rekomanduar. Njerëzit vishen me rrecka dhe njerëzit e kafshët hanë të njëjtin ushqim. Pashë familje në ajër të hapur që vdisnin nga mungesa e bukës. Të vetmit njerëz që takova punonin si zierës sapuni. Të tjerët janë mbledhës mbeturinash.”

-Po toka,- pyeti mjeshtri im, “a i ngjan tokës sonë?”

-Jo, tha ai, “ka pyje të dendur dhe vende të gjelbra. Lumenj dhe këneta ka me bollëk. Shiu bie pa pushim. Edhe pse toka, e pasuruar nga vesa e qiellit dhe pjelloria e dheut, duhet të prodhonte të korra të pasura, nuk i prodhon. E mendova arsyen dhe arrita në përfundimin se njerëzit sillen si fise të egra.”

-Do të doja të shkoja atje,- tha mjeshtri im.

-Pse?- pyeti zoti Khan. -“Më duket veçse një cep i gjerë e i errët i botës.”

-Sepse,- tha ai, “atje do të gjej fundin e tokës. Dhe njerëzit thonë se, po të qëndrosh në skajin perëndimor, mund të shohësh përtej dhe të shikosh humnerën. A ke qëndruar ndonjëherë në buzë?”

-Jo, zotëri i mirë,- u përgjigj zoti Khan. “Por mund t’ju them se, edhe pse njerëzit sillen sikur Ishulli i Detit shënon fundin e tokës, në përfundim shtrihet një det i egër, dhe në atë det ndodhet një ishull me dragoi dhe bisha të çdo lloji. Ai ishull, zotëri i dashur, rri mbi buzën e botës. Dhe, ashtu si Ishulli i Detit, askush që kthehet prej andej nuk dëshiron të shkojë përsëri.”

Deri te qiriu i gjashtë, kur zoti Khan kishte kaluar nga Ishulli i Detit, përmes Mbretërisë së Francës dhe Perandorisë Gjermane, drejt Mbretërisë së Siçilisë, sytë e mi u mbyllën dhe ëndërrova familjen Zaffiro që më tregonte pellgjet e tejudkshme të Palermos.

Pak pamje janë aq të trishta sa mbarimi i një panairi. Ngjyrat zbehen me çdo tendë të palosur, mallrat, të futur në arka, zhduken dhe figurat magjepsëse, që mbeten në kujtesë, nisen për të shitur në fshatra të tjera dhe për të arritur në det, në Barcelonë.

.

V

Karvani, si një elefant i plagosur, u lëkund drejt Barcelonës përmes një stuhie dëbore. Edhe pse kafshët rrëshqisnin mbi akull, rrugët ofronin mbështetje të fortë, përveç rasteve kur balta

e bënte të vështirë përparimin. Kur mbërritëm, Mjeshtri Benjamin kërkoi menjëherë lagjen hebraike dhe mësoi se në këtë qytet zejtarësh dhe prodhimesh kopshtarie banonin katër burra të mençur e të shquar, të cilët na pritën të gjithë me ngrohtësi dhe ndanë me ne ushqimet e tyre modeste. Pyetjes së mjeshtrit tim, secili prej tyre e lavdëroi qytetin për bukurinë dhe pozitën e tij buzë detit, që e bënte një port të mirëpritur për tregtarët që lundronin nga vende aq të largëta sa Greqia, Piza, Gjenova, Siçilia, Aleksandria, Palestina dhe Afrika. Hebrejtë e Barcelonës, mësuam, numëroheshin me dhjetëra dhe kishin gjetur strehë të sigurt mes besimeve të tjera. Do të kisha dashur të qëndronim më gjatë në qytet sesa dëshironte mjeshtri im, por ai tha se më shumë se dy javë do ta rëndonin vullnetin e mirë të mikpritësve tanë. Për më tepër, ai donte të nisej drejt Narbonës. Me keqardhje u ndamë nga shokët tanë të karvanit në Barcelonë dhe u nisëm drejt veriut, në Francë, për në Geronë, përgjatë një rruge të vjetër romake. Rruga, që kishte nevojë për riparime, i mungonin kalldrëmet dhe ishte e mbushur me gropa, por meqë ishte pa borë, mushkat tona me hap të sigurt nuk u ndalën kurrë. Pas pak, Mjeshtri Benjamin dhe unë, duke ndjekur me fat këshillën e një tregtari të zbehtë, kërkua një shkurtore dhe humbëm rrugën në një pyll të errët. Duke u shtyrë përmes gardheve dhe ferrave, mbërritëm te një grykë me ujë të vrullshëm, e rrethuar nga një mur i padepërtueshëm pemësh. Duke mos dashur të rrezikonim mbytjen ose të hynim thellë në pyll e të ndeshnim elfë apo ndonjë shpirt tjetër keqbërës, ndoqëm bregun e lumit derisa arritëm te një urë, nga e cila njerëzit hidhnin mbeturinat e tyre. Një mbledhës takse refuzoi të na lejonte kalimin, përveçse po të paguanim për përdorimin e urës. Të trembur nga i ftohti dhe errësira, pyetëm nëse mund të gjenim strehë aty pranë. Ai tregoi një kodër të largët dhe tha:

- Nën atë ngritje do të gjeni një fermë. Do t'ju strehojë, besoj, shumë lirë.

Imagjinoni habinë tonë kur gjetëm një familje hebraike në këtë

pyll francez. Një mezuzë druri në kornizën e derës e shtyu Mjeshtrin Benjamin t'i përshëndeste banorët në hebraisht. Familja u përgjigj me gëzim dhe na ftoi të qëndronim me ta. Na drejtuan te një strehë ku mund të fusnim mushkat. Na shpjeguan se dy keltë kishin gjetur vend aty: Roger Bag, një bukëpjekës, dhe Clement Prudence, një rrobaqepës, të dy që flinin në hambar me devenë e tyre arabe me një gungë. Një ndjenjë miqësie mbushi shtëpinë. Mjeshtri Benjamin ofroi të paguante me monedha për qëndrimin tonë, por familja Zoma e refuzoi qesen e tij dhe pranoi ofertën tonë që të recitonim këngë minstrelësh dhe që unë të argëtoja familjen me lahutën time. Kishim menduar të qëndronim vetëm një natë, por shiu i pandërprerë na mbajti brenda për një javë.

Ezra dhe Hana Zoma kishin dy vajza dhe tre djem. Vajzat njëra mungonte, Miriam, dhe tjetra ishte e pranishme, Rakela që ndihmonte në punët e fermës, kishin zgjedhur rrugë të ndryshme. Djemtë, të gjithë detarë, transportonin mallra përtej Mesdheut, duke lundruar nga portet e Italisë dhe Francës drejt Istmit të Suezit dhe pastaj poshtë Detit të Kuq deri në Indi dhe Azinë e Largët. Ezra kishte lundruar dikur në ujërat mes Afrikës dhe al-Andalusit dhe ishte vendosur këtu për të gjetur, në mbjelljen e tokës, një qëndrueshmëri që i mungonte detit. Si shumica e fermerëve, ai kultivonte grurë, elb, bizele dhe tërshërë, dhe i linte arat djerrë çdo dy vjet. Kishte gjithashtu parcela me angjinare dhe kunguj, si dhe një shpat kodre të mbjellë me pemë frutore. Pas hambarit, ku strehohej një ka dhe dy endacakët, rreshta kosheresh i jepnin mjaltë dhe mjaltëveve. Siç thotë shprehja, familjariteti lind përbuzje, por lind edhe rrëfim. Dhe kështu ndodhi që Roger Bag dhe Clement Prudence na u bashkuan çdo mbrëmje për darkë, duke hapur shpirtin me rrëfime që i bënin edhe më të dashur. Mbi një vakt modest me bukën e sapo pjekur të Rogerit dhe kupa pijeje, Roger me një kokë që i ngjante një puçrre gati për të plasur, ndoshta nga përdorimi i mjaltëveve dhe birrës që ia kishin skuqur hundën

tregoi një ëndërr të përsëritur.

“Një ëndërr qiellore ma përndjek gjumin. Satani më vjen i veshur me rroba të qëndisura me fije ari dhe mban një tas me fiq dhe hurma. Ai lëshon aromë livande. Pas një buzëqeshjeje të pafajshme, më premtonte se, po ta ndjek, do të njoh çdo kënaqësi mishnore. I them se, ndryshe nga etërit katolikë që mbajnë konkubina, dua të jetoj i lirë nga mishi dhe prandaj, ndihem i tërhequr nga vendet e katarëve. Ai qesh me ligësi dhe thoshte: “Roger, mohimi nuk do të të shërojë nga shijet e tua eposore, as do të të çlirojë nga dëshira për t’u martuar me një vejushë mëkatore.” Sigurisht, e ka fjalën për zonjën Rivera, e cila më lutej ta merrja natën fshehurazi që të shpëtonte nga martesja pa dashuri që e kishte çuar në krahët e mi. Edhe tani e shoh duke qarë, ndërsa i them se po largohem me shpresën për të arritur një vend më të pastër.”

E dëgjoi familjen Zoma të pëshpërisë se do të donin që Rakela të mos dëgjonte rrëfime të tilla.

Klement Prudensë, bukuria dhe flokët e tij deri në supe, qerpikët e gjatë dhe buzët e fryra, e bënë po aq zonjë sa edhe burrë, ai qepi një rrëfim tjetër. Pasi kishte kaluar vitet e rinisë duke qepur rroba për të pasurit, veçanërisht për zonjat e reja të rangut të lartë, ai ra në dashuri me krijimet e veta dhe nisi të vishte rroba elegante grash, gjë që ngjalli zemërimin e inkuizitorëve katolikë. Arsye e mjaftueshme për të kërkuar një jetë mes shpirtërorëve androgjenë në Francën jugore.

Ezra Zoma, i heshtur deri atëherë, foli ngadalë, duke thënë se miqësia jonë i sillte ngushëllim, duke luftuar me lotët, na tregoi për fatkeqësitë e familjes dhe për një vajzë që e kishte humbur. Miriam ishte bashkuar me katarët në qytetin e Albisë. Ai e dinte se këta të krishterë të çuditshëm nuk kishin gjetur kurrë strehë në Kishë, e cila dëshironte t’i zhdukte, degë e rrënjë. A nuk quheshin katarët “Të Krishterë të Mirë” ose “Njerëz të Mirë”? pyeti Benjamini. Atëherë, cilat ishin mëkatet e tyre? Dhe pse, pyeti më tej Benjamini, vajza e Ezrës do të përqafoje një fe të

përbuzur edhe më shumë se judaizmi?

- Miriam,- tha Ezra, “po vizitonte miq në Languedok, ku njerëzit e të gjitha shtresave dinë të lexojnë e të shkruajnë dhe ku hebrenjtë gëzojnë një shkallë tolerance që rrallë gjendet në vendet e krishtera. Si i di këto gjëra? Unë vetë shkova në Languedok për ta sjellë në shtëpi, por ajo ishte dashuruar marrëzisht me kulturën e katarëve.” Ai vazhdoi duke thënë se dituria dhe poezia e tyre ia kishin rrëmbyer mendjen rinore dhe se në teologjinë e tyre ajo gjeti ide që as hebrenjtë nuk i përqafojnë: barazinë e grave, martesat e përziera, përçmimin për gjërat materiale dhe ndalimin, në çdo rrethanë, të marrjes së jetës.

Pa përmendur takimin tonë me priftin Diego Velasko, Benjamini e nxiti señor Zomën e dëshpëruar të na tregonte çfarë kishte mësuar.

- Kisha Katolike nuk mund ta durojë këtë sekt,- tha ai, sepse katarët sulmojnë katedralet, kishat, veshjet e kushtueshme, relikaret e stolisura me gurë të çmuar, statujat dhe madje edhe kryqet. Ata nuk besojnë as në martesë, as në pagëzimin e foshnjave, as në sakramente të tjera. Priftërinjtë i quajnë mashtrues dhe refuzojnë të paguajnë të dhjetat, duke shpërfillur kërcënimet e **shkishërimit**. Kisha Romake dërgon predikues për t'i kthyer këta njerëz në ortodoksi, por katarët qeshin me korrupsionin e këtyre burrave, sidomos, me paditurinë e tyre.

Kur qiriu pothuajse po shuhej dhe gratë e familjes Zoma kishin rënë në gjumë, Hana përqafoi me butësi të shoqin, lotët e të cilit pasqyronin humbjen e tij dhe tha thjesht:

- Ne duam vajzën tonë mbrapsht.

Duke iu drejtuar Mjeshtrit Benjamin, ajo iu lut për një nder, që ta merrnim vajzën e tyre Rakelën me vete në Okcitanë. Ajo mund t'ju tregojë se ku banon motra e saj. Në moshën gjashtëmbëdhjetë vjeç është mjaft e rritur për të udhëtuar dhe për t'ju ndihmuar me barrët tuaja. Mungesën e saj do ta durojmë, nëse ajo mund ta sjellë motrën në shtëpi. Një vit, dy vjet, mund

të presim. Ribashkimi i një familjeje e bën të vlefshme mungesën e saj.

Ne kishim vlerësuar se udhëtimi ynë nga Perpinjani, ku Benjamini shpresonte të gjente një bashkësi hebraike të lulëzuar, deri në Narbonë do të zgjaste të paktën disa javë, në varësi të kushteve. Në të vërtetë, ai dëshironte të vizitonte Tuluzën dhe Karasonën përpara se të mbërrinte në Narbonë, zemra e vendit të katarëve, e qeverisur nga kontë të hirshëm që sundonin Tuluzën, burra të famshëm për pasurinë e tyre dhe për mbështetjen e trubadurëve. Por lutja e familjes Zoma që të nxitonim drejt Albisë solli një ndryshim në planet e udhëtimit. Atë natë, pasi Rogeri dhe Klementi u tërhoqën në hambar, Benjamini dhe unë diskutuam për mençurinë e lejimit që Rakela t'i bashkohej grupit tonë. Të dy ramë dakord për inteligjencën e saj. Pjekuria e saj nuk na linte dyshime. Por, a do të tërhiqte fytyra e saj e bukur dhe shtati i hijshëm sy lakmitarë, duke u bërë një shpërqendrim?

- Sytë e saj,- thashë unë, më kujtojnë zjarrin grek. I ndiej duke më djegur përmes kraharorit.

- Kaçurrelat e saj lirike tashmë ta kanë rrëmbyer imagjinatën,- tha Benjamini, arsye e mjaftueshme për ta refuzuar kërkesën e mikpritësve tanë.

E nxitja të rishqyrtonte vendimin, duke pasur parasysh pikërisht mikpritjen që ai kishte përmendur. Ajo që më në fund e bindi, ndonëse i vizituam të gjitha arsyet e mundshme, pro e kundër, deri në dritën e mëngjesit, ishte e vërteta e thjeshtë se Rakela mund të na çonte drejtpërdrejt te motra e saj, pa na u dashur të lypnim informacion nga të huajt. Edhe pasi e zgjidhëm çështjen, dhe edhe pasi Rogeri Bag dhe Klement Prudensë e ndërprejnë bisedën tonë për të kërkuar të përfshiheshin në shoqërinë tonë, si kuzhinier dhe rrobaqepës, Mjeshtri Benjamin vazhdoi të ngulte këmbë për rreziqet e udhëtimit me një vajzë të re tërheqëse.

- Ndoshta,- tha ai, duhet ta diskutojmë edhe një herë këtë çështje.
- Po sikur t'ju them,- thashë unë, “se prania e saj më duket ngazëllyese?”

- Edhe më shumë arsye për ta lënë pas.

Ndonjëherë mendoja se miku im i mirë Benjamin kujdesej më shumë për reflektimin sesa për huallin e mjaltë të romancës. Ndërsa unë herë pas here kisha shijuar Jezebelët që ndiqnin karvanin tonë, ai parapëlqente filozofinë. Apo vallë ende e mbante mend zonjën spanjolle që e kishte lënë për një tjetër? Për të mos lejuar që miqësia jonë të binte pre e ndarjeve personale, shpesh e pyesja për Itinerarin e tij. Si e dinte, e pyesja, cilat ngjarje të ditëve të përfshinte dhe cilat t'i linte jashtë? Dhe ç'ndodhte me ditën e sotme?

-E pranoi pa hezitim, tha ai, se i rregulloj dhe i rirregulloj ngjarjet vetëm për t'u dhënë kuptim. Ajo që unë zgjedh të përfshij në pasticcion tim, një kuzhinier tjetër pa dyshim do ta shpërfillte. Siç tha Aristoteli i madh: “Detyra e poetit nuk është të përsërisë përvojën, por t'i japë asaj organizim.” Në strukturë ka kuptim. Pyete alkimistin. Ndrysho pjesët dhe ndryshon tërësinë. Çështja, pra, bëhet një çështje zgjedhjeje. Plani im është thjesht ky: përfshij ato ngjarje që do t'u jenë më të dobishme tregtarëve dhe migrantëve të Tudelës.”

Shpjegimi i tij pasqyron qartë Itinerarin e tij, por në atë kohë mendoja dhe ende mendoj se mënyra e tij e të vepruarit e bënte timen më tërheqëse. Edhe pse ditari im, që e nisa kur u larguam nga Tudela, ndonjëherë më bën të ndihem si mbajtës listash, mbetem i vendosur të regjistroj në mënyrë koherente jo vetëm objektet e kësaj bote, por edhe obsesionet.

Nëse, siç thotë Platoni, ne jemi ajo që kujtojmë, atëherë do të gjykohe mi nga pasuria e kujtimeve tona. Por pse një njeri duhet të kujtojë një ngjarje e jo një tjetër, mendoj se nuk është çështje alkimie, siç pretendojnë disa filozofë, por rrethanë e gjuhës. Njerëzit priren të shohin vetëm ato gjëra që mund t'i emërtojnë dhe t'i mbajnë mend, për çfarëdo arsye. Unë nuk jam ndryshe,

ashtu siç nuk janë as skribët e tjerë. Ne shkruajmë atë që mundemi, duke e ditur mirë se, nëse nuk kemi fjalët ose temperamentin për ta përshkruar botën, ia dalim ta mos e shohim fare. Ndoshta kjo shpjegon pse dy njerëz që përjetojnë të njëjtën ngjarje mund të arrijnë në dy mendime krejtësisht të ndryshme. Mendja silllet si një kazan shkriroje që farkëton përvojën në një lloj kujtese ose një tjetër. Kush, atëherë, mund të thotë se cila kujtesë është më e sakta? Edhe kur njerëzit bien dakord për faktet, mjafton t'u ndryshosh rendin për t'i ndryshuar kuptimin.

E njëjta gjë mund të thuhet për të folurin. Shpesh befasohem nga fjalët e mia të ashpra, që përgënjeshtrojnë një qëllim bamirës. Për këtë arsye, kur njerëzit më thonë se kujtesa ime po më luan lojëra, u përgjigjem se, nëse ashtu siç na mësoi Zenoni nuk mund të hyjmë dy herë në të njëjtin lumë saktësisht njësoj, atëherë me gjasë nuk mund ta kujtojmë të njëjtën ngjarje dy herë në të njëjtën mënyrë. Si provë të mëtejshme, pranoj se çdo mëngjes, pasi rilexoj atë që kam shkruar natën më parë, çuditem nga çuditshmëria e rrëfimit. Kush, pyes veten, mund ta ketë shkruar këtë histori? Ajo i ngjan times, por është e pasaktë. S'ka rëndësi. Le të thonë njerëzit çfarë të duan për kujtesën time; unë e çmoj ndershmërinë dhe kurrë nuk harroj të kthej gjërat e huazuara.

Sapo shiu pushoi, ne të pestët u nisëm drejt tokës së katarëve. Shoqëria jonë Roger Bag, Klement Prudensë dhe Rakela Zoma me çadrat dhe nevojat e tjera që shtonin barrën e mushkave tona, u nis me shpresë, por edhe me kujdes. Me të drejtë i frikësoheshim dredhive të sharlatanëve që merreshin me magji të zezë, profetëve të rremë që pretendonin se lexonin lëvizjen e yjeve dhe epistolën origjinale të Nikodemit, si edhe kusarëve të rrugës që kërkonin të rrëmbenin ndonjë njeri të pasur për shpërblim. Mes frikës dhe shpresës, Mjeshtri Benjamin dhe unë nisëm një udhëtim si asnjë tjetër i kronikuar ndonjëherë.

Mjeshtri Benjamin, me mushkën e tij, ecte përkrah Rogerit dhe Klementit, duke udhëhequr dromedarin e tyre. Duke

shkelur një a dy hapa pas, Rakela dhe unë u bëmë shokë udhe. Ditën e dytë në rrugë, hymë në një fshat të mjerë që kundërmonte nga gropat e hapura të ujërave të zeza dhe sëmundja. Një plakë shtrigë dukej se i mbante njerëzit e leckosur nën magjinë e saj, me parashikime profetike të reve. Një shpinë e kërrusur dhe këmbë të përkulura, njëra më e shkurtër se tjetra, i jepnin një pamje të frikshme. Duke qëndruar në mes të tregut dhe duke treguar nga qielli, ajo ofronte lexime të ndryshme të kupës së reve.

- E shihni atë shtizë dhe mburojë?- tha ajo, duke treguar një re të hollë. “Shenjë e një beteje që po vjen.”

Rakela, me sytë e saj të errët dhe me një qëndrim lozonjar, iu afrua gruas dhe tha: “Më trego më shumë!”

Shtriga, e kënaqur që kishte një audiencë, përshkroi një përplasje armësh mes luftëtarëve të papës dhe fshatarëve keq të pajisur.

Rakela iu përgjigj: “Po përpiqem të shoh atë që sheh ti. Më jep mjetet.”

Por, meqë mbi kokat tona nuk u shfaq asgjë e tillë, shtriga u detyrua të thoshte: “Mbyll sytë dhe thjesht imagjino!”

- Rakela, duke mos e lënë plaken ta kishte fjalën e fundit, tha: “Kur mbyll sytë, mund të shoh gjithçka që imagjinata ime krijon, ashtu si e jotja. Ti nuk ke prova për ato që thua, ashtu siç s’do të kisha as unë. Fantazitë nuk mund të zëvendësojnë faktet.”

Qartazi bija e të atit, Rakela do të kishte vazhduar ta zhvishte mashtrimin e sharlatanës, por pasë disa fshatarë që po bëheshin të shqetësuar nga turpërimi i parashikueses së tyre vendase, ndaj këmbëngula të largoheshim një arratisje jo vetëm nga marrëzia, por edhe nga era e mbetjeve.

Me kalimin e kohës, ndeshëm një karvan të vogël që po shkonte drejt jugut. Mes pak tregtarëve ishte një grua franceze që shiste amulete dhe pije magjike. Ajo hipte mbi një mushkë të mbushur me jastëkë dhe nga qafa i vareshin, sipas numërimit tim, të paktën një duzinë amuletësh, të gjitha për të cilat ajo pretendonte se mbronin nga sëmundja dhe steriliteti. Vazhdonte të përsëriste:

“Katarrin ta dëgjoj nga larg e nga afër. Shpëtoje veten me një hajmali që çdo dëm do ta ndalë.”

Duke e quajtur veten Madamë Fatima, nga Parisi, ajo zbriti dhe shoqëruesit e saj shpalosën një tavolinë të vogël të improvizuar. E ulur në një stol, u përpoq të na shiste jo vetëm pilula, potionë dhe ruajtës kundër çdo lloj infeksioni, por edhe copa leckash të lidhura me nyje, që përmbanin fjalë dhe formula të caktuara për të na fortifikuar kundër së keqes.

Një nga shoqëruesit e saj, një astrolog i kurorëzuar me çallmë, ofroi të interpretonte shenjat zodiakale që shihje në yje. Ne e refuzuam dhe u gjendëm duke dëgjuar një anëtar tjetër të shoqërisë së saj, i veshur me thes, që denonconte plagjiaturat e Kishës Katolike.

- Testamenti i Ri, - përqeshi ai, “vështirë se është i ri. Katër librat vodhën materialin e tyre nga gati të panumërt ungjij të tjerë qindra syresh.”

- Pastaj intonoi: “Është Mateu, Marku, Luka dhe Gjoni. -- Ku kanë shkuar gjithë të tjerët?

Në këtë pikë, Mjeshtri Benjamin doli përpara dhe pyeti nëse predikuesi e dinte se ku ndodhej Epistola e Nikodemit.

Apostati u përgjigj, megjithëse me shmangie: “Katër ungjijtë kanonikë dolën nga një sinod kishtar që duhej të zgjidhte mes qindra ungjijsh po, **qindra** - cilët të shenjtëronte. Mirë, mund të pyesni, pse të mos përfshihej Ungjilli i Thomait ose i Judës ose i Marisë ose Epistola e Nikodemit? Do t’ju them pse? Kisha donte ta hyjnizonte Krishtin. Prandaj duhej të përjashtonte këndvështrime të tjera, duke vendosur pushtetin e saj përjetë.”

Mjeshtri Benjamin, që binte në sy si zotëri mes lypësve të grumbulluar rreth tavolinës së kalbur, pyeti se ku mund të gjente një kopje të Epistolës së Nikodemit.

- Është te katarët, u përgjigj predikuesi. “Ata do ta dinë vendin e saj të çmuar.”

- A e keni parë?”-pyeti Benjamini.

- E kam parë dhe e kam lexuar, u përgjigj burri.

- A e justifikon ajo fjalën herezi, siç do Kisha të besojmë?
- Ajo argumenton bindshëm kundër idesë së Krishtit të ringjallur dhe, për këtë arsye, ka fituar përçmimin e Kishës.

Para audiencës së habitur, e tronditur nga vënia në dyshim e Ringjalljes, Mjeshtri Benjamin u përgjigj vetëm: “E kuptoj pse etërit e Kishës e hodhën poshtë!”

Siç e dini ndoshta, Kisha premtoi të ndëshkojë sodomitët si në komunitet ashtu edhe brenda radhëve të veta. Në fshatin tim, një prift vendas, përgjegjës për mësimin e të rinjve, ra ndesh me Kishën, i akuzuar se kishte sodomizuar një djalë tetëvjeçar. I çuar në sheshin e qytetit dhe i detyruar të zbulojë të pasmet, prifti protestoi pafajësinë e tij. Legati i papës, i ngarkuar me procedurën, kishte sjellë me vete një kryqtar të armatosur. Një fuçi bosh u rrotullua në shesh për të shërbyer si vend ndëshkimi. Me banorët e qytetit që shikonin dhe me djalin e vogël, viktimën, që qëndronte vetëm pak hapa larg, prifti fajtor u urdhërua të shtrihej mbi fuçi me barkun e trashë poshtë dhe me të pasmet e zbuluara drejt qiellit. Ai mbeti në atë qëndrim ndërsa legati lëshoi fjalime të ashpra kundër sodomitëve. Në përfundim të tiradës, legati urdhëroi kryqtarin t’ia rrihte të pasmet priftit. Me anën e sheshtë të shpatës së tij të gjerë, ushtari e goditi priftin derisa vithet e tij u mbushën me gjak. Banorët e qytetit brohoritën dhe, duke menduar se rrahja e kishte mbyllur çështjen, u kapën për dore dhe filluan të vallëzonin. Por pastaj kryqtari, duke e vënë fuçinë drejt, urdhëroi djalin e vogël të dilte përpara dhe të vendoste dorën e djathtë mbi kapak. Para se të mund ta kuptonim logjikën katolike të ndëshkimit si të ndotësit ashtu edhe të të ndoturit, ushtari, me një lëvizje të beftë, ia preu dorën e djathtë djalit.

Aq shpejt e përdori shpatën sa në fillim nuk pamë asnjë shenjë gjaku dhe menduam se ndoshta sytë na kishin mashtruar dhe se sapo kishim parë ndonjë truk të mrekullueshëm. Sekonda më vonë, një vërshim gjaku na hoqi çdo dyshim. Ulërimat e prindërve të djalit na shurdhuan. ‘Kjo,’ shpalli kryqtari, do të

jetë një mësim për ju të gjithë!

E pyeta veten: një mësim për çfarë mizori, ligj kishtar, padituri? Ishte atëherë, pikërisht aty, që vendosa se Kisha nuk mishëronte faljen, por ndëshkimin.

Mjeshtri Benjamin dukej i prekur nga përvoja e Mateos. Ndoshta për shkak të interesit të tij për mësimin e të rinjve, ai ndau një kujtim të dhimbshëm. Duke hedhur një trung tjetër në zjarr, na mbajti të mbërthyer ndërsa përshkruante takimin e tij me atë që e quajti një pretendues të pedagogjisë. Burri iu paraqiti të atit të Benjaminit si një tutor i ditur që mund t'i mësonte djalin latinisht dhe greqisht. Nxënësit e tij të mëparshëm, pretendonte ai pa prova, kishin shkruar lavde për të. A ishte i butë?- pyeti i ati i Mjeshtrit tim.

- Burri u përgjigj: “Si krahët e një fluturë!”

Rabi Samsoni, një burrë i shkurtër dhe tullac, fliste me theks francez dhe shprehej në vetën e tretë, tha Mjeshtri Benjamin. Pasi kishte rekrutuar tetë nxënës për mësimet e tij, ai kishte marrë me qira një hapësirë në stallën e një të veje, një pjesë të së cilës ajo e përdorte si studio për kavaletin dhe bojërat e saj dhe peizazhet e tejudkshme të skenave vendore. Me hapësirë të bollshme, nxënësit uleshin në banka përballë një dërrase të zezë primitive të bërë nga vetë Rabi, i cili do të stampete këmbën dhe do të ledhatonte mjekrën në heshtjen e pafund që gjithmonë pasonte pyetjet e tij. “Pra, pra,” do të jehonte ai, “cila është përgjigjja? Rabi Samsoni ju ka bërë një pyetje. Flisni!”

A ka ndonjë qortim më të madh për një mësues sesa heshtja? Me sa duket, Rabi Samsoni mendonte se jo dhe shpesh na frikësonte me tregime kërcënuese.

-“Keni dëgjuar për Sprovën, së cilës katolikët në Francë i nënshtrojnë hebrenjtë? Epo, Rabi Samsoni nuk është aq mizor. Por, ai do t'ju bëjë të vuani të njëjtën sprovë që ju i shkaktoni atij. Ai do të ulet këtu dhe do të presë, në heshtje të plotë, derisa njëri prej jush të përgjigjet.”

Një djalë i vogël, pas njëzet minutash heshtjeje, u bë histerik dhe

u detyrua të largohej. Pas një ore, një djalë i dytë ra pa ndjenja. Më në fund, djali i rrobaqepësit u ngrit dhe u ofrua të përgjigjej.

“-Një dijetar,- tha Rabi Samsoni duke u përpjekur të bënte shaka, “mund të kalojë edhe nga vrima e gjilpërës. Fol, zotëri djali i rrobaqepësit.” Djali foli. Rabi Samsoni e ndërpreu dhe i tha të fillonte nga e para. Ai e bëri, dhe sërish u ndërpre, dhe sërish, derisa djali nuk mundi më veçse të belbëzonte rrokje, fjalimi i tij në fund u shndërrua në një gurgullimë të pakuptueshme.

Të paktën një herë në javë, ne vuajtëm sprovën e Rabi Samsonit, siç u bë e njohur mes djemve të fshatit. Por vetëm vite më vonë, në Francë, mësova për sprova edhe më të këqija se heshtja. Duke qenë se e kisha të lehtë të mësoja hebraisht, Rabi Samsoni më caktoi të ndihmoja dy nxënës mendjelehtë, Filipin dhe Dovin, asnjëri prej të cilëve nuk dinte të lexonte apo të shkruante. Rabi tha se besonte në proverbin: “Rrethoje një djalë me shoqëri të mirë, kur nga pema prindërore nuk del gjë.” Filipi, që jetonte me nënën e tij, vuante nga një tik nervor në këmbë dhe Dovi, që shpesh shihej duke ikur nga kamxhiku i të atit, hidhej nga dritarja e hapur sapo Rabi kthente shpinën. - Është faji i familjeve të tyre,- thoshte Rabi Samsoni në klasë, “Sillen si berberë.” Por unë vura re se, jashtë shkollës, tiki nervor i Filipit zhdukej në vrullin zhurmues të djemve drejt lumit dhe se sjellja e lëvizshme e Dovit buronte nga frika e vendeve ndëshkuese. Rabi Samsoni, megjithatë, nuk dukej se e vinte re kurrë këtë. Ai vazhdoi t’i ndëshkonte Filipin dhe Dovin për sjelljen që vetë shkaktonte dhe të më fajësonte mua që nuk e parandaloja. Me sa duket, për gjithë dashurinë e tij për aksiomat, njohuria e Rabi Samsonit për proverbat nuk shtrihej deri te lutja e murgeshës: “O Zot, nuk është zonja ajo që ka faj, por gjarpri i poshtër që i shkaktoi turpin!”

Një mëngjes në mars, pasi qymyri ishte ndezur, Rabi Samsoni u ngroh nga tema e tij.

-Një pallto e re, zotëri Dov! Një pallto Dovi! Për ditët e ftohta të

pranverës, pa dyshim. Çfarë, zotëri Pallto Dov, është veta e parë njëjës mashkullore e foljes hebraike “e duash!?”

I frikësuar se Rabi Samsoni do ta thërriste më pas, këmba e Filipit filloi të dridhej.

- A je i pushtuar, Filip?- bërtiti Rabi Samsoni. “Ndalo së trokituri këmbën!” Pastaj lehëriti: “Benjamin, shkele këmbën e tij ose do ta gozhdoj në tokë!

- Benjamin, a më dëgjon?”

- Unë dëgjova, por çfarë mund të bëja? Rabi Samsoni marshoi drejt Filipit dhe për të paktën një minutë e nguli shikimin pa folur. Filipi dridhej fort. Më në fund, Rabi e goditi Filipin në këmbë. Pastaj u kthye në krye të dhomës, ndërsa Filipi qante me fytyrën në duar, gërthiti: “Pra, pra, cila është përgjigja, zotëri Pallto Dov?”

“A-ni ohevet,” u përgjigja unë.

Rabi Samsoni u kthye sërish në fund të dhomës.

- “Hajdut!”- më bërtiti. “Hajdut! Kjo është ajo që je bërë, hajdut! Ma vjedh kohën time dhe paratë e prindërve të tu duke ardhur te unë i papërgatitur!” Dhe me shuplakën e sheshtë më goditi pas koke. “A-ni o-hev është veta e parë njëjës mashkullore! Nëse ti ke të drejtë, atëherë Zoti gaboi, sepse kur Ai ndau qiellin dhe tokën dhe veçoi një kafshë nga tjetra, mendoi se u dha burrave dhe grave organe gjenitale të ndryshme. Por sipas teje, Ai gaboi në të folur. Burrat dhe gratë janë njësoj dhe mund të kurvërohen me të vetët. Ti, zotëri Pallto Dov, sillesh jo më mirë se një grek i ndyrë!”

- Dov, eja këtu! Duke e tërhequr djalin përpara vetes, Rabi e vendosi Dovin mbi një stol për ta rrahur. Por sapo Rabi Samsoni ia ktheu shpinën për të marrë kamxhikun që varej në mur, Dovi vrapoi drejt fundit të dhomës, hapi derën dhe fluturoi jashtë koçekës.

- Pse s’e ndalove?- bërtiti Rabi Samsoni, pa iu drejtuar askujt në veçanti. Pastaj, duke ngushtuar sytë mbi mua, ulëriti: Ti, Benjamin! Ti! Pse s’e ndalove? Ku do ta gjej?

Duke dashur të bëhesha i mprehtë, u përgjigja: “Unë nuk jam rojtari i vëllait tim.”

- Benjamin, afrohu!” Zëri i tij ishte i fryrë nga dhuna. U afrova në krye të dhomës. “Mbajti kyçet e këmbëve,” urdhëroi ai. Pastaj hoqi rripin e lëkurës. Teksa u përkula, ai e palosi rripin dysh dhe, duke e rrahur lehtë mbi këmbën e vet, shënoi ritmin e të folurit të tij këngëzues. “Ishin dy hajdutë,” u tha ai nxënësve, “njëri vidhte kuleta dhe tjetri kohë. Cilin mendoni se ishte më i keqi? (Heshtje) S’ka rëndësi. Do t’jua them unë. Ishte ai që shpërdoronte kohën. Kuleta është pleh. Koha është jetë. Kush ma vjedh kohën, ma vjedh jetën. Prandaj, ai që shpërdoron kohën është vrasës! Dhe kush është vrasësi? Ky njeri që nuk më tregon kah fluturon Dovi ynë? Që nuk ma jep mirësjelljen e një fraze të thjeshtë: “kësaj ane” apo “asaj ane”? A mund të jetë ky njeri kjo krijesë e çuditshme përpara meje? Kjo bishë që e ka kokën të kuqe si gjak dhe të pasmet të ngritura në sulm? (Të qeshura)

-A mendoni se është e mundur,- tha ai duke treguar nga të pasmet e mia, “që këtu është froni i kujtesës së krijesës?” (Të qeshura)

-“Mirë pra, le ta therim këtë përbindësh të keqformuar, të shohim ç’mistere fshihen në zorrët e kujtesës së tij.” (Të qeshura)

-Po,- e dëgjova të thithte ajër teksa mblodhi veten për të më goditur, “do ta shohim!

Rripi dukej sikur nxori frymë kur çau ajrin: Krak! Mesazhi u përshkoi shpinën time dhe më shpërtheu në kokë duke bërë: “Dhimbje!”, pikërisht në atë çast kur të pasmet e mia, si të kishin mendjen e vet, lëshuan një gaz.

Në kaosin që pasoi, pashë përmes këmbëve nxënësit që binin nga bankat, të përdredhur nga të qeshurat. Pashë gjithashtu Rabin Samson duke u përgatitur të më godiste për herë të dytë. Duke u ngarkuar për një përpjekje edhe më të madhe se e para, ai ulëriti: “Më pordh në fytyrë, a?”

Për t'u mbrojtur, u hodha përpara në duar dhe u çova me një kërcim, si lepur që i shpëton harkut të gjahtarit, ndërsa vala e rripit u ngrit dhe e derdhi forcën e vet në ajrin e zbrazët. Pastaj u ngrita në këmbë dhe vrapova jashtë derës dhe nuk u ndala derisa arrita në shtëpi.

- Pse s'e ndalove? Bërtiti Rabi Samsoni, pa iu drejtuar askujt në veçanti. Pastaj, duke ngushtuar sytë mbi mua, ulëriti: "Ti, Benjamin! Ti! Pse s'e ndalove? Ku do ta gjej?"

Duke dashur të bëhesha i mprehtë, u përgjigja: "Unë nuk jam rojtari i vëllait tim."

Djemtë e tjerë dhe unë qeshëm me të madhe, të kënaqur që dëgjuam një fjalor kaq të shthurur dhe që shpëtuam nga zemërimi i Rabit.

Pasojat erdhën. Disa ditë më vonë, të shtunën, ecja mes prindërve të mi nëpër rrugicat e ngushta drejt sinagogës. Njëri nga shokët e klasës kishte ardhur në shtëpinë tonë natën më parë dhe i kishte thënë babait tim se Rabi Samsoni donte të fliste me të. Nëna ime tha: "Do të shkojmë të gjithë bashkë." Babai im u përpoq të përgjigjej, por nëna e ndërpreu dhe e mbylli çështjen me: "Të shohim ç'do të shohim."

Rabi Samsoni po priste nën ullirin në anë të sinagogës.

-Të shtunë të mbarë,- tha ai.

- Edhe për ju,- u përgjigj babai im.

Duke iu kthyer nënës sime, Rabi Samsoni tha: "Ditë të gjata dhe jetë të gjatë."

Ajo iu përgjigj: E godite djalin, apo jo? Para gjithë klasës? Me një rrip lëkure?

- Ishte i pabindur dhe fyes,- u përgjigj Rabi Samsoni.

Sepse nuk desh të spiunonte shokun e tij?

-Dhe sepse...

- Po?

-Sepse...

- Mirë, çfarë është kjo vepër kaq e tmerrshme?

- Ai... lëshoi gaz.

-Çfarë?

- Lëshoi gaz.

- Do të thuash, “pordhi”?

- Po.

- E pastaj?

- E pastaj!

- Po ju, a nuk e bëni ndonjëherë?

Për të shtypur të qeshurën time, futa dorën në xhepin e xhaketës për të nxjerrë ëmbëlsirën e vogël që kisha ruajtur nga vakti i mbrëmjes; por teksa e bëra këtë, dy monedhat në xhepin tim, që m’i kishte dhënë babai për të blerë një nga ëmbëlsirat në treg, kërcitën.

- Ja! Ugëzua Rabi Samsoni. Ja si është i pabindur! Mban para ditën e Sabatit. E fyen Ligjin!”

-Ti je një budalla francez,- tha nëna ime. Ligji është për t’u shërbyer njerëzve, jo për t’i mbytur.

Babai im u lut: “Ana!” ndërsa Rabi Samsoni shpërtheu: “Unë jam Rabi! Mësuesi! Unë kam në kokën time njohurinë e Ligjit, pushtetin dhe forcën e...”

Ai nuk e mbaroi fjalinë. Nëna ime e ndërpreu.

- “Pushtet,” përqeshi ajo, “në atë kokë tullace? Forcë në atë gur të lëmuar? Thuaja Delilës!”

Pastaj më kapi për krahu dhe më marshoi drejt shtëpisë, duke lënë babanë tim të gJORë pas për t’u përballur me zemërimin e Rabi Samsonit.

Deri në fund të javës, prindërit e mi punësuan një mësues tjetër. Tobiasi dhe Mateoja e kaluan natën me ne, por jo duke fjetur. Deri në mëngjes, biseduan me Rogerin dhe Klementin. Në agim, kur Mjeshtri Benjamin dhe unë u zgjuam, miqtë tanë keltë njoftuan se do të largoheshin bashkë me Tobiasin dhe Mateon.

- Dhe pse kështu?- pyeti Benjamini.

- Rruga e madhe, u përgjigj Rogeri, “ofron aventura të panumërta.”

- Përfshirë grabitjen?- pyeti Benjamini. Rogeri tundi dorën, si për ta hedhur tej çështjen. “Nuk do t’i bëjmë keq askujt. Siç thotë Tobiasi, një frikë e mirë ua tund monedhat nga xhepat pelegrinëve.”

- Po ti, Klement?- pyeti Benjamini. “Edhe ti je i prirur t’i rrjepësh të pafajshmit?”

- Është më e lehtë për sytë dhe shpinën sesa rrobaqepësia.”

- Ju të katërt po e trajtoni shkeljen e ligjit si lojë, duke frikësuar burra e gra.

Mateoja, duke u përpjekur ta zbusë qortimin e Benjaminit, tha: “Do ta mirëprisnim Rakelën. Ajo mund të shërbente si karrem.”

Rakela refuzoi menjëherë, duke thirrur: “Mund të lëndoni dikë.”

- Po sikur të mos e bëjmë?- kundërshtoi Mateoja.

-Po thua?- pyeti Rakela, “se në mungesë të lëndimit, vjedhja nuk është vjedhje?

- Ku banon morali yt?

Me mendjelehtësi, Klementi u përgjigj: “Po them të injorosh alarmin kur s’ka dëm.”

- Kam ndjesinë se po flasim për gjëra të ndryshme,- tha Rakela, duke iu kthyer Mjeshtrit Benjamin që të ndërmjetësonte.

- Le ta përmbledh,- tha ai. “Katër miqtë tanë besojnë në vjedhje, ndërsa Rakela jo. Të dyja palët besojnë se nuk duhet t’i shkaktohet dëm fizik askujt.”

- Dakord,- tha Tobiasi.

- Për ty, Tobias, vazhdoi ai, “pika e rëndësishme është të fitosh mjaftueshëm para për të jetuar pa mundim.”

- Kjo e përmbledh,- tha Klementi.

- Për ju, çështja është monetare, një argument ekonomik. Për Rakelën, argumenti është moral. Edhe pse këto dy argumente lidhen me njëri-tjetrin, ato janë të ndryshme dhe nuk duhet ngatërruar.

Të nesërmen, katër burrat u larguan së bashku. Kaq për filozofinë, mendova. Tani shoqëria jonë, e reduktuar në tre veta, u përpoq të kalonte nëpër vendin e rrushit dhe hektarë vreshtash.

Teksa lamë pas fushat e sheshta të mbjella me drithëra e barëra, hymë në një vend kodrinor me tarraca hardhish. Shtëpitë prej guri zëvendësuan ato prej druri dhe majat e maleve me kështjella flisnin për vite lufte dhe përplasjeje. Okciania kishte përqaftuar vreshtarinë dhe katarizmin me të njëjtin pasion. Tudela dukej e humbur në kohë, ndërsa Languedoku kultivonte të ardhmen. Edhe pse nuk i kuptoja gjuhët e ndryshme që flisnin njerëzit, ata e gjenin gjuhën tonë më pak të huaj, duke gjykuar nga lehtësia me të cilën ecnim përpara. Gjithmonë kam menduar për gjuhën si një kod sekret, i përbashkët për disa dhe i panjohur për të tjerët. Mjeshtri Benjamin fliste hebraisht me hebrenjtë që zbulonte në vende të huaja. Prandaj përfundova se hebraishtja i lidhte fort hebrenjtë.

Në një fshat të vogël në lindje të Perpinjanit, hasëm një grup katarësh të devotshëm dhe një familje hebreje, Gaonët, që jetonin në hijen e një kishe. Kryefamiljari na ftoi të hanim një vakt me të, gruan e tij, tre djemtë dhe një vajzë. Hëngrëm në kopsht, ku një pellg peshqish i rrethuar me lule zinte vendin kryesor. Duke tregtuar me erëza, familja merrej kryesisht me piper, kanellë, xhenxhefil, karafil dhe galangal, një bimë aziatike e familjes së xhenxhefilit, rrënja aromatike e së cilës përdoret gjerësisht në gatim dhe mjekësi bimore. Edhe pse e dija se erëzat ishin ndër produktet më të kërkuara dhe më të shtrenjta në Evropë, Mjeshtri Benjamin ia atribuonte koston e tyre të lartë besimit në humorit. Ai shpjegoi me gatishmëri se, nëse sëmundja, siç thonë mjekët e ditur, vjen nga një çekuilibër i ndonjërit prej katër humorëve të trupit gjakut, bilës së zezë, bilës së verdhë dhe flegmës atëherë erëzat dhe barishtet bëhen të domosdoshme për të balancuar “humorët” në ushqim, si bazë e përditshme e shëndetit të mirë. Nga toni i zërit të tij kuptova se ai kishte dyshime për këtë teori.

Familja Gaon, shpesh e kërkuar për lëmoshë, jepte bujarisht si për katarët ashtu edhe për katolikët. Këta të fundit, një grup i çmendur prej tre flagjelantësh, zinin një kishë të vogël

prej guri dhe jetonin në mënyrë asketike nën drejtimin e At Fulanos, një polemist krenar që shpesh përfshihej në debate publike me njerëz të besimeve të tjera. Samuel Gaon, i ati, na paralajmëroi se sapo murgjit të mësonin për praninë tonë, At Fulano do të përpiqej të na tërhiqte në debat për të provuar drejtësinë e krishterimit dhe gabimin e të gjitha besimeve të tjera. Familja na këshilloi se, me Pashkët afër, nëse nuk largoheshim menjëherë, tensioni do të bëhej i prekshëm. Pas një nate si mysafirë të Gaonëve, u ngritëm herët dhe synuam të udhëtonim në veri drejt Karkasonës. Për habinë tonë, At Fulano dhe shokët e tij na prisnin në sheshin që të çonte në rrugën e madhe. Si kishte mësuar për praninë tonë në fshat, nuk e di. Dukej sikur u shfaq nga hiçi dhe na thirri të ndaleshim. Përpara nesh pamë tre burra. Njëri mbante shenja plage në fytyrë nga murtaja. Tjetri, si një kafshë barre, mbante mbi shpinë At Fulanon, një thes i rrudhur kockash që kundërmonte kalbëzim dhe moshë. I treti, një prift i betuar për heshtje, dukej më pak njeri dhe më shumë një insekt grabitqar. Të tre mbanin rroba murgjish të hapura pas shpine. Flagjellantë, lëkura e tyre mbante shenjat e rrahjes. Të përkushtuar ndaj mortifikimit të mishit duke rrahur veten me mjete të ndryshme pendese, ata e fshikullonin trupin me rripa lëkure për të shlyer mëkatet dhe për të ndarë Vuajtjen e Jezusit. Kisha dëgjuar për flagjellantët, por kurrë nuk kisha parë pamjen e tyre të mjerë.

At Fulano rrëshqiti nga shpina e gjysmë-idiotit që e kishte mbajtur dhe rrahu ajrin me krahët e tij si tentakula, sikur të tundte një kamxhik. Shpina e tij e mbuluar me plagë fliste për torturë dhe uri, të gjitha në emër të devotshmërisë. Por çfarë lloj devotshmërie, mendova unë, e shndërron një njeri në një kufomë

të gjallë? Kur më në fund foli, duhej ta pranoja se asnjë kadavër nuk kishte shqiptuar ndonjëherë fjalë si këto: “Mos u humb në errësirë dhe vdekje, le ta ndihmojë Jezusi shpirtin tënd dhe të të tregojë kullota të pasura e livadhe të gjelbra.

Dil përpara dhe rrah mishin tënd, derisa të të shterojë fryma.”

Krijesa e çmendur që e kishte mbajtur mbi shpinë e shfrytëzoi këtë çast për të shfaqur marrëzinë e trurit të tij të çarë dhe recitoi vargje me rimë, për të cilat pretendonte me krenari se do t'i sillnin “kujdestaren e bukur, mbretëreshën e qiellit”:

Dikur epshin për mish e pata,

Por Zoti shpirtin ma freskoi.

Tani mëkatin e urryer e pastroj,

Dhe kështu qiellin e bekuar e fitoj.

- Shumë mirë, Panço, tani pusho,- tha prifti, por gjysmë-idioti vazhdoi, i nxitur nga turma e fytyrave të zjarra që po mblidhej.

“Dikur mbaja një kapuç të bukur...”

“Mjaft!” urdhëroi At Fulano!

Ne e dimë rimën - zorrë! Dhe edhe pse bota është e zhytur në plehra, tani nuk është koha as për mallkime, as për jashtëqitje. Mbaje brenda!

Këta të çmendur kishin nevojë të dëshpëruar për ndihmë mjekësore, për shpim kafke sa më shpejt. Mjeshtri Benjamin duhet të ketë menduar të njëjtën gjë, sepse ofroi të ndante një pije “për të shpërndarë bilën dhe për të pastruar gjakun.

Familja Gaon na kishte paralajmëruar të ecnim me kujdes, por fati e kishte sjellë këtë zhabë helmues të na bllokonte rrugën dhe të na pengonte largimin. Duke na ndjekur deri te pusi i fshatit, ku donim të mbushnim enët për etapën tjetër të udhëtimit, prifti nxiti gjysmë duzine rrugaçësh të rinj të kujtonin se kush e kishte kryqëzuar Krishtin. Duke treguar me gisht nga Mjeshtri Benjamin, veshja e hollë e të cilit e shënonte si udhëheqësin tonë, ai bërtiti: “Është çifuti dhe shërbëtorët e tij.

Ata janë kryqëzuesit!”

At Fulano dhe kongregacioni i tij i vrazhdë filluan të na rrethonin.

- Pse nuk po përgatiteni për Pashkë dhe për Zotin tonë të ringjallur?- pyeti At Fulano.

- Është çifuti dhe shërbëtorët e tij. Ata janë kryqëzuesit!

At Fulano dhe kongregacioni i tij i vrazhdë filluan të na rrethonin.

- Kemi miq në Tuluzë dhe duam të kalojmë kohë me ta!

- Kthehu në besim,- tha At Fulano, “dhe nuk do të të mungojë kurrë mirëkuptimi, ose miqtë!”

- Po nëse refuzoj?

- Do të dënohesh!

Në këtë çast, murgu i heshtur doli përpara, nxori nga rrobat një kryq prej druri dhe e ngriti lart. Turma u gjunjëzua dhe murmuriti lutje. Rakela, duke shpërfillur rrezikun, u largua nga krahu im dhe iu drejtua drejtpërdrejt, ndonëse me ironi, At Fulanos: “Sa bujar jeni që doni të ndani me ne gëzimet e parajsës suaj të krishterë. Çfarë mund t’ju japim ne në këmbim?

Duke e injoruar pyetjen e saj, At Fulano shpalli:

“Është misioni i çdo katoliku të mirë t’i sjellë të dënuarit te Krishti.”

- Por nëse ne kemi Zotin tonë...,- tha Rakela, duke iu drejtuar burrave të mbledhur me shikime të errëta, të cilët me siguri nuk kishin dëgjuar kurrë një grua të fliste në publik.

-“Yni është më i mirë,” e ndërpreu At Fulano.

- Parajsa juaj dhe Ligji ynë kanë shumë të përbashkëta. “Testamenti ynë”.

Prifti ia preu fjalën. “Është zëvendësuar nga i yni. Në vend të një zoti hakmarrës, ne ofrojmë paqen e Qengjit.”

-Sa bujare. A mund të kem pak kohë për ta menduar?

- Mund të jemi shumë bujarë, ose jo!- tha At Fulano.

- Po, e di. Na ofroni dashurinë e Krishtit, ose shpatën.

- Sepse duam t'ju shpëtojmë!
 - Duke na shkatërruar.
 - Ndonjëherë është e domosdoshme,- tha At Fulano, duke marrë një guralec dhe duke e hedhur në pus, “ta detyrosh një njeri të shpëtohet!”
 - Atëherë, për këtë arsye i praktikoni kthimet me dhunë?
 - Ato janë vepra bamirësie,- tha At Fulano, duke këputur një gjethe nga pema që varej mbi ta, “me të cilat i shkëpusim shpirtrat kokëfortë nga zjarret e padijes dhe i sjellim te e vërteta dhe...”
 - Po? “i shkulim paganët.”
- Duke vëzhguar të rinjtë që shikonin pa pushim sikur prisnin një shenjë, u tremba për sigurinë e Rakelës.
- I konsideroni këto dy gjëra të njëjta?
 - Të shkulësh paganët dhe të shpëtosh shpirtrat?
 - Sigurisht, sepse të dyja çojnë në kthim.
 - Dhe ju,- tha Rakela, duke u ndalur theksueshëm te përemri, “i konsideroni hebrenjtë si paganë?”
 - Më të këqijtë!
 - “Bazuar në çfarë?”

I vënë përballë një pyetjeje për të cilën, nga shprehja e tij e zbrazët, dukej se nuk kishte përgjigje, ai bërtiti: “Ç’po bëj unë duke biseduar me një grua? Më keq akoma! Duke debatuar me të. A nuk e kundërshtoi Eva fjalën e Zotit dhe e bindi Adamin të hante mollën? Gratë! Burimi i gjithë së keqes. Ik, tunduesja! Zhduku nga sytë e mi. Unë do të flas vetëm me kokën e gjarprit.” Mjeshtri im nuk e humbi çastin. Duke e udhëhequr butësisht Rakelën përsëri pranë meje, ai u drejtua, u vendos këmbëhapur dhe u përball me armikun.

- Jam i habitur,- deklaroi Mjeshtri Benjamin, “që na quani paganë, kur në fakt ne jemi heretikë.”
- Sa më përket mua, - tha At Fulano, duke u ndalur, mendoj për të mbledhur mendimet “njëra është njësoj si tjetra. Të gjithë janë armiq të Krishtit. Apo jo, Fernando?

Një nga të rinjtë në turmë u hodh përpara dhe tha:

- Si thatë, At?

- Hebrenjtë, Fernando. Hebrenjtë. Janë paganë apo heretikë?”

- Cili është ndryshimi?

- Pikërisht këtë po them,- tha At Fulano. “Askush nuk kujdeset për këto hollësi. Një çifut është çifut, qoftë pagan apo heretik.” Teksa tensioni rritej, disa burra e shfaqën besimin e tyre duke u grumbulluar pas murgut. Benjamini, që kurrë nuk e humbte një rast për t’iu kundërvënë padijes, ngriti krahun e djathtë dhe gishtin tregues dhe tha: “Nëse jemi paganë, atëherë s’ka nevojë të merreni me ne. Pagani nuk beson në asgjë, ose beson në diçka aq të huaj, sa dallimet mes tij dhe të krishterit nuk kërcënojnë identitetin e asnjërës palë.”

- Dinakëria jote të bën ortak të Djallit, - u përgjigj At Fulano. “Ti dhe vëllezërit e tu jeni heretikë!”

- E megjithatë,- tha Benjamini, “besimet tona janë të ngjashme me tuajat.”

- Por jo të njëjta, kundërshtoi At Fulano.

- Po, dhe siç e dimë të gjithë,” vërejti Benjamini me qetësi, “nuk janë dallimet ato që kanë rëndësi, por ngjashmëritë.”

- Ka vetëm një të vërtetë dhe një Kishë! Bërtiti me zë të mprehtë At Fulano.

- Pikërisht,- tha mjeshtri im. “Prandaj Kisha jeton më lehtë me një pagan jobesimtar sesa me një çifut.”

- Jo, sepse ne kemi të drejtë dhe ju jeni gabim!

-Më shumë gjasa, u përgjigj Benjamini, “sepse ngjashmëritë lindin përçmim dhe faj.”

Duke përplasur krahët, At Fulano, që dukej si një insekt i madh që përpiquej të ngrihej nga toka, bërtiti me zë therës: “Ne? Fajtorë për çfarë?”

- Për braktisjen e besimit fillestar...”

- Për lënien e besimit të rremë për atë të vërtetin, do të thuash! – e ndërpreu me zemërim At Fulano, ndërsa turma murmuriste në shenjë miratimi.

- Dhe,- vazhdoi Mjeshtri Benjamin, “për marrjen me vete të veprës sonë më të çmuar.”

- Hebre pagan, çfarë është ajo? – pyeti At Fulano, duke shtirur ose duke vuajtur nga padija.

“Testamenti i Vjetër!”

At Fulano, sikur më në fund ta kishte zgjidhur çështjen, buzëqeshi triumfueshëm. Hapi gojën gjerë, duke zbuluar një zgavër pa dhëmbë, qeshi me zë të lartë.

- Ju dhe populli juaj,- tha ai, duke vënë një gisht në anën e hundës dhe duke fryrë nga vrima tjetër, “nuk mund ta pranoni dot faktin se në çdo pjesë të Testamentit të Vjetër është profetizuar ardhja e Krishtit.”

Turma, dukshëm e lehtësuar nga përgjigjja e At Fulanit, u shpërnda dhe i shkelën syrin njëri-tjetrit, si djem që sapo kanë dalë nga shkolla.

- Nëse...?- pyeti Benjamini, “ne adhurojmë një Bibël të mbushur me zbulesë të krishterë, atëherë pse e përçmoni?”

- Në çdo mollë të kalbur do të ketë një a dy kafshata të mira, por a na pengojnë ato ta quajmë mollën të kalbur?

- Kjo mollë e kalbur, siç e quani ju, është themeli mbi të cilin mbështetet Kisha.

Shkolla rifilloi. Një grup të rinjsh u mblodhën pas murgut dhe pëshpëritën në mënyrë konspirative.

- Nëse kemi shartuar jetë të re mbi një pemë të vjetër,-tha ngadalë At Fulano, “është vetëm sepse duam të ruajmë rrënjët e saj, jo frutin.”

Të rinjtë prisnin, të gatshëm. Kundërpërgjigjja e Benjamins ishte e menjëhershme: “Aq më tepër arsye për ta respektuar pemën më të vjetër nëse ajo ju mban.”

At Fulano duhet ta ketë kuptuar se ishte çuar në një rrugë të gabuar, sepse ulëriu shqeu këmishën e tij të leckosur, duke e hedhur në tokë. Për një çast, turma e harroi Benjaminin dhe u përball me murgun e çmendur.

- Na mban? ulëriu ai. Po të mos ishte për kokëfortësinë tuaj të

neveritshme, të gjithë do të ishim të krishterë! Por jo! Ju duhet të silleni sikur keni ndonjë dije të fshehtë, ndonjë parandjenjë okulte, për ta refuzuar Krishtin si Mesia! Por nuk keni! A keni? A keni!?” Bërtiti me zë demonik, duke shkelur mbi këmishën e tij.

-Tani më dëgjo mirë, hebre! Brezi i parë i njeriut erdhi nga pluhuri, pa mashkull e pa femër: Adami. Brezi i dytë erdhi nga mashkulli pa femër: Eva. Këtë nuk guxon ta mohoni! Është Ligji juaj! Por brezi i tretë, prej të cilit vjen shpëtimi, erdhi nga femra pa mashkull. Dhe pikërisht këtë të vërtetë ju, me ligësi kokëfortë, e urreni për shkatërrimin tuaj!- Bërtiti ai, duke tundur grushtin drejt Benjaminit.

- Mjeshtri im i bëri shenjë Raketës dhe mua të largoheshim me nxitim nga ai vend.

Turma, e tronditur nga shpërthimi i At Fulanit, mbeti e ngrirë për një çast, një çast pavendosmërie që na lejoi të dilnim nga sheshi, të mblidhnim mushkat dhe të merrnim rrugën.

- Por dëgjova At Fulano teksa u thoshte miqve të tij, ndërsa ne po largoheshim, të mos shqetësoheshin do të kishte raste të tjera për t’u larë hesapet me “vrasësit e Krishtit”.

Pasi dolëm në udhë, ecëm mes shiut dhe vapës, gjithmonë drejt veriut për të arritur në komunitetin katar. Toulouse do të ishte ndalesa jonë e radhës. Së shpejti u gjendëm në një fshat të sunduar nga asketë. Rakela sugjeroi që të vazhdonim drejt qytetit tjetër, edhe nëse duhej të ecnim gjysmën e natës, sepse ata që urrenin mishin kishin famë për hetime të tmerrshme.

Por, Benjamini mendonte se do të ishim të sigurt. Murgj nga Kisha e Shën Mikelit, duke rrotulluar rruzaret në gishta, ecnin përmes fshatit si zotër të lartë, duke shpërndarë bekime mbi lutësit e gjunjëzuar. Njëri prej murgjve e kuptoi saktë nga prerja e mjekrës së mjeshtrit tim se ai ishte hebre. Duke treguar nga Benjamini, murgu u afrua dhe pyeti me ironi:

- Po shkoni drejt Tokës së Shenjtë apo kërkoni tregje tregtare premtuese? Ne nuk kemi hebrenj në këtë bashkësi.

- Mundet Kisha të strehojë udhëtarë dhe t'i ushqejë mushkat e tyre? Ne kemi mundësi të paguajmë.

Me një buzëqeshje tallëse, murgu na ftoi ta kalonim natën në stallën pas famullisë. Shpejt zbuluam se fëmijët e konsideruar të pabindur flinin në të njëjtën ndërtesë. Në atë çast, një djalë dhjetë a dymbëdhjetë vjeç ishte dëbuar në stallë. Teksa shtriheshim mbi kashtë duke kruar pickimet e insekteve, dëgjuam të qara dhe zbuluam një fëmijë të dobët në njërën prej stallave të vjetra. Mjeshtri im e pyeti: Pse po qante dhe për çfarë faji? Djali, Martine, pranoi se kishte marrë një monedhë nga kutia e lëmoshave dhe kishte blerë për vete një tartë me mollë nga tregtari i byrekëve.

-Vjedhja,- tha Benjamini, “sidomos nga të varfrit, nuk i pëlqen Zotit.”

- Jo,- u përgjigj djali, “por i pëlqeu stomakut tim. S’kisha ngrënë prej ditësh.”

- Prindërit e tu...?- pyeti Benjamini.

- Të vdekur nga lia.

Atëherë Rachel u afrua dhe e pyeti nëse do të donte t'i bashkohej grupit tone, ndërsa udhëtonim drejt Tuluzës. Nga shprehja e fytyrës së Benjaminit, mund të shihja njëkohësisht habinë dhe miratimin e tij.

- Po, shumë,” u përgjigj djali.

- Benjamini shtoi: “Unë do t'i bëj të gjitha rregullimet. Jam i sigurt se një dhurim për kishën do t'i shuajë të gjitha kundërshtimet.”

VII

Përmes vapës dhe shiut, ne të katërt bëmë rrugën tonë përgjatë udhëve me baltë e pluhur, duke kaluar nëpër fshatra të mjerë, të mbushur me sëmundje të rënda dhe erën e rëndë të plagëve që qelbëzonin, përgjatë shtigjeve pyjore, derisa mbërritëm në një fushë që të çonte drejt një qyteti të mbrojtur mirë me mure rrethuese. Kalonim pranë fshatarëve që kujdeseshin për kosheret e bletëve, hardhitë e manave, shkurret aromatike të luleve, pemët frutore, pellgjet e peshqve, lopët, derrat dhe mushkat. Në mes të fushës qëndronin një mulli dhe një punishte lëkurësh.

Një mbulues çatie me kashtë dhe një kallajxhi na përshëndetën me dorë. Qyteti i rrethuar shtrihej në afërsisht tre hektarë, i ndërtuar sipas një rrjeti të parregullt rrugicash të ngushta, rrugët kryesore ngjiteshin përgjatë një shpati të thepisur, mbi të cilin ngrihej një shkëmb i lartë ku gjendej kështjella e Raimondit V, Kontit të Tuluzës. Pamja nga lartësitë, siç e zbulova më vonë, ofronte një panoramë të Vaisonit, Mont-Ventoux-it dhe lumit Ouvèze.

Kur lajmi mbërriti në oborr se katër udhëtarë kishin ardhur nga larg, konti i ri dhe kalorës dërgoi një shpurë për të na pritur me ftesën që të qëndronim në kështjellë. Njerëzit e tij na udhëhoqën përpjetë malit, në kështjellë e deri në dhomat tona. U kujdesën për mushkat tona, i ushqyen dhe i ujitën, dhe na përcollën dëshirën e kontit për t'u takuar e për të darkuar me ne. Pushimi ynë këtu nuk ishte thjesht një ndalesë në udhëtim, ai na dha një pamje të fisnikërisë dhe fuqisë së princave të Oksitanisë. Me nxitjen e Benjaminit, nxorëm rrobat tona më të mira, të ruajtura në arka kedri, dhe u përgatitëm për një darkë festive.

Na u caktua një djalë stallash i ri, i quajtur Filip, për t'u kujdesur për ne. Martine pyeti nëse mund të huazonte disa rroba, pasi të tijat nuk kishin qenë kurrë të denja. Filipi e çoi Martinën në një pjesë tjetër të kështjellës dhe të dy u zhdukën për gati një orë, gjë që na shqetësoi. Por më vonë mësuam nga Martine se djali i stallave po i tregonte strukturën e fortesës dhe po i

shpjegonte mirëmbajtjen e saj.

Ndryshe nga pallati i Mbretit Sanço, ky nuk kishte prift apo kapelan të përhershëm që të drejtonte kapelën. I lirë nga këshilltarët fetarë, konti jetonte një jetë plot kënaqësi, në çdo kuptim të fjalës. Zakoneve të tij sibiritike u përkiste edhe mbajtja e minstrelëve, mimëve dhe trubadurëve në një pjesë të veçantë të kështjellës. Meqë shijet e tij anonin nga e shthurura, artistët e tij krijonin me dëshirë argëtime erotike, duke i mbushur pantomimat dhe tekstet muzikore me nënkuptime të dyfishta. Kur Martine u kthye në dhomën tonë, i veshur me kadife, ai përshkroi pa frymë gjithçka kishte parë gjatë shëtitjes në kështjellë.

Përveç djalit të gjatë e hijerëndë të stallës që e kishte veshur, ai kishte takuar edhe një kamarier oborri, përgjegjës për dhomat e zotërisë. Rëndësia që i jep vetes,- tha Martine, “është e papërshekrueshme. Çfarë fryrjeje! Vendi është i mbushur me shërbëtorë. Numërova gjysmë duzine djem stallash që vraponin me porosi, një endës që tjerre lesh dhe një qiraxhi që bënte qirinj.” Pastaj u skuq. Nga larg pashë një shërbëtoresh të re shumë të hijshme që Filipi dukej se e pëlqente. Edhe pse dëgjova zëra fëmijësh, nuk pashë as çerdhen, as kujdestarët e saj. Por takova pantlerin, një zotëri i shëndoshë, jo më i gjatë se një fëmijë, përgjegjës për qilarin. Ai krenohej se kujdesej për shpërndarjen e bukës dhe përgatitjen e tabakave.

- Ushqim!- thashë unë. “Jam aq i uritur sa mund të haja një mushkë. E takove kuzhinierin? Thonë se një i dobët nuk është i besueshëm, por një i shëndoshë e shijon vetë gatimin e tij, provë e mjaftueshme që di të pjekë, të skuqë, të ziejë e të pjekë në zgarrë.”

Mos u shqetëso, Pedro, dhe kurseji mushkat. Pashë kuzhinën dhe mund të betohem se pashë me sytë e mi të paktën një duzinë shërbëtoresh që përgatitnin darkën. Madje takova edhe birraxhiun, një fshatar me hundë të kuqe e të këndshme, që përgatiste mushtin dhe birrën,- tha Martine.

Atë mbrëmje, teksa shkonim drejt darkës, nuk munda të mos krahasoja pallatin e Mbretit Sanço me këtë. Të dy ishin të pajisur me arka, karrige, banka dhe stola prej druri të gdhendur e të praruar. Salla e madhe mbante disa tavolina të gjata, jo thjesht dërrasa mbi këmbaleca, të mbushura me lloj-lloj ushqimesh të pasura: një derr i tërë i pjekur, byrekë me zogj lajthitës, vezë thëllëze dhe shumë pjata që nuk i kisha parë kurrë më parë. Gotat e mëdha me mjaltë të fermentuar, të përzier me lëng kërpudhash narkotike, qëndronin në çdo vend, një për secilin mysafir. Muret e brendshme, të suvatuara dhe të pikturuara me afreske, përdornin ngjyra të forta: të kuqe, jeshile, të verdhë dhe blu. Dyshemetë prej druri ishin të mbuluara me kallamishte dhe trëndafila, dhe një vatër zjarri në qendër, me gjuhë flakësh portokalli, largonte të ftohtin nga ajri. Edhe pse nga nevojtorja vinte një erë fyese dhe kuzhina lëshonte aroma jo krejt të këndshme, tingujt e muzikës ma tërhoqën vëmendjen. Nga një galeri e lartë, muzikantët mbushnin ajrin me nota magjike, duke luajtur instrumente, disa të njohura, disa jo: lauta kumbues, krumhorni i mprehtë e i fryrë dhe viola da gamba, e butë e pasur në tingull.

Në tryezë gjendej një tas i madh me ujë, ku notonin lule dhe petale trëndafili, mimoze të verdhë, livando dhe lule të egra. Nga sjellja e kontit kuptova se tasi shërbente për t'u pastruar gishtat e yndyrshëm. Tabaka prej druri dhe lugët sugjeronin se, përveç gjithë pjatave të tjera, do të shërbehej edhe supë ose gjellë. Çdo vend kishte nga një kupë dhe shtamba nuk mbante verë, por çaj kumar.

Raimondi V, tashmë në të tridhjetat, kishte ardhur në pushtet në moshën katërmëdhjetëvjeçare, kur i ati vdiq në Kryqëzatën e Dytë. Pranë tij në tryezë rrinte e dashura e tij me flokë të zinj si korbi, Adelaide, një grua e re e gjallë në të njëzetat, imagjinata e së cilës, sipas rrëfimit të saj, ishte ndezur nga poezia e trubadurëve. Konstanca, një nga ish-gratë e kontit, sipas tij, ia kishte bërë jetën familjare të mjerueshme dhe ai

mburrej gjatë darkës se e preferonte shumëllojshmërinë e të shumtave ndaj zbehjes së njëjës. Adelaide nuk u fye dhe me delikatesë, i la të kuptohej se Raimondi do të bënte mirë të imitonte sjelljet e Bernartit, trubadurit të tij të preferuar.

-Mosk u sill si budalla,- tha ajo duke qeshur, ndërsa e qortonte lehtë që i shtrëngonte të pasmet njëjës prej vajzave të reja që ndihmonin kuzhinierin.

I quajtur nga disa si dashnor i shturur, ai u lejonte besimeve të ndryshme të jetonin e të dashuronin pa përndjekje, duke nxitur harmoninë mes të krishterëve, katarëve, myslimanëve dhe hebrenjve. Mysafirët e tij, përveç nesh, përfshinin Katarinën, një katara e përkushtuar, dhe Gregorin, një murg katolik, të mbikëqyrur nga Diego Diaz, një mbajtës hijesh dhe inkuizitor. Katarina, mike e oborrit dhe mami, ishte e njohur për lindjet e shumta të suksesshme që kishte ndihmuar. E gjatë dhe e hollë si heshtë, ajo fliste pak dhe hante edhe më pak, sikur të donte ta privonte veten nga ushqimi, në rast se portat e perlta do të rezultonin veçanërisht të ngushta. Gregori, një murg cistercian, kishte ardhur me urdhër të papës për të bindur Raimondin se duke i trajtuar të gjitha besimet në mënyrë të barabartë, ai i barazonte ato, ndërkohë që katolicizmi kërkonte epërsi teologjike. Supozova se Raimondi i kishte ftuar Katarinën dhe Gregorin për të shuar mosbesimin dhe për të kërkuar pajtim. Por kisha frikë se pozicionet e tyre të kundërta do të sillnin përçarje, jo harmoni, ndërsa mbrëmja vazhdoi, frikësimet e mia u vërtetuan fatkeqësisht.

Megjithatë, përpara se gjakrat të nxehen, ne hëngrëm me oreks dhe pimë pa masë. Pjata e fundit përbëhej nga pallua i pjekur, i shërbyer me një byrek me bretkosa të gjalla dhe gota të freskuara me mjaltë të fermentuar. Hanim dhe bisedonim, secili nga ne me radhë, në përgjigje të deklaratës së Raimondit se kishte parë një ëndërr qiellore dhe dëshironte që secili prej nesh

të rrëfente një ëndërr të fundit të mbinatyrshme, jo një ëndërr që buronte nga trazimi i shpirtit (ëndërr animal), as një që vinte nga një problem trupor (ëndërr natural). Ai vuri në dukje se të gjithë jetojmë në të paktën dy botë: atë të zgjimit dhe atë të ëndrrave. Sipas tij, bota e ëndrrave zbulon thesaret e fshehura të qenies sonë të brendshme.

Zhveshja e shpirtave filloi kur Gregori kërkoi leje të ndante ëndrrat e tij profetike, të bazuara në një studim të përjetshëm të astrologjisë.

- Foli lirshëm,- tha Raimondi.

“Imzot, oguret e firmamentit, që më vijnë në gjumë, nuk e favorizojnë ndërmarrjen tuaj ekumenike. Asgjë nuk do t’i çojë përpara shpresat tuaja, nëse braktisni kufijtë e dhënë nga Zoti.”

- Dhe pse, murg i mirë cistercian, e thua këtë?- pyeti Raimondi.
“Imzot, Saturni, në dinjitetin e tij, shpërblen bindjen në të gjitha çështjet që lidhen me autoritetin. Ai do të ndëshkojë me siguri çdo përpjekje për të kapërcyer këta kufij, sepse kufijtë vijnë nga Zoti. Saturni nuk lejon asnjë dobësim të hegjemonisë së Kishës apo pranimin e të përjashtuarve, dhe shpërblen vetëm sundimin e ligjit dhe ruajtjen e rendit.”

Raimondi, qartazi i papërshtypur, në mos i mërzhitur, u përpoq t’i jepte fund profecisë duke kërkuar një përmbledhje, por Gregori vazhdoi predikimin sikur t’i kishte përgatitur fjalët më parë.

“Për më tepër, Jupiteri, sundues i fesë, besimit dhe dijes, po kalon në dëm për shumë muaj, duke dobësuar çdo përpjekje për të përfshirë të huajin. Jupiteri tani flet vetëm për nënshttrim ndaj kodeve ekzistuese, riteve dhe praktikave të Kishës Nënë. Ata që nuk do t’u nënshtrohen këtyre, duhet të mbeten jashtë mureve, të nënshtroar ndaj ligjit dhe refuzimit. E keqja do të pasojë patjetër, nëse përpiqeni ndryshe- së fundi, Imzot...!”

- Po,- tha Konti, “më në fund!”

“Në ëndrrën time, Marsi i afrohet periudhës së tij retrograde, kur shtëpitë fisnike, të shenjëzuara nga Dielli, mund të presin përplasje në çdo lloj çështjeje ose në çdo përpjekje për të minuar Kishën Nënë. Kjo retrogradë ndodh në bashkëveprim të ngushtë me Saturnin. Prandaj, konflikti do të vijë nga çdo përpjekje për të ndryshuar rendin shoqëror. Forca do të kthehet kundër teje, Imzot, duke sjellë tërheqje dhe vështirësi, nëse ti i jep hapësirë katarëve.”

Duke shpërfillur shenjat e kontit që ai të pushonte së llogotituri, Klementi murmuriste për yje që bien dhe kometa që çajné qiellin, duke i bërë thirrje Raimondit të zbatonte një katolicizëm të rreptë që nuk linte vend për sekte kundërshtare. Katarët, veçanërisht, përbënin një kërcënim për Kishën, ankohej ai i dehur, jo aq për arsye teologjike, sa për kritikën e tyre të vazhdueshme ndaj asaj që e quanin korrupsion katolik.

Katarina kishte dëgjuar në heshtje, ndërsa murgu fliste për ëndrrat e tij astrologjike dhe leximin e qiejve. Duke u përmbajtur nga pirja e mjaltës, ajo i palosi me përpikëri duart në një qëndrim lutjeje dhe tha me seriozitet: “Ajo që keni lënë pa thënë është se Mamoni ka zënë vend në Romë dhe ka zëvendësuar Krishtin si objekt adhurimi dhe përkushtimi. Ëndrrat e mia ma tregojnë këtë.”

Ne qëndronim në tryezë duke pirë mjaltë dhe duke ndier efektin e tij ngrohës, ndërsa Katarina e përmbajtur, me dy dhëmbët e përparmë të ndarë në mënyrë të parregullt që i jepnin zërit të saj një tingull fishkëllues, renditi listën e ankesave të katarëve: shturjen seksuale, priftërinj të martuar, dashnore, fëmijë jashtëmartesorë, sodomi dhe përmbysjen e jetës celibate. Ankesat e saj na bënë të ndaleshim, u pyeta nëse rrëfimet tona të ëndrrave kishin marrë fund. Por mjeshtri im më habiti duke kërkuar leje të fliste për një temë tjetër. “Në ëndrrat qiellore shoh mësuesin tim të vjetër, filozofin e shquar Abraham Ibn Ezra, dhe vjehrrin e tij të dashur, Jehuda Halevi.” Ky vizion e çoi atë të

rrëfente një histori me një temë të njohur. Babai që betohet ta martojë vajzën e tij me burrin e parë që hyn në shtëpinë e tij. Në gjendjen shpirtërore të mjeshtrit tim, kush mund të thotë nëse ëndrra ishte e vërtetë apo e imagjinuar?

- Gjatë orëve të mia të gjumit,- tha Benjamini, “shoh Jehuda Halevin, gruan e tij dhe vajzën. Dëgjoj një shofar. Një zë qiellor flet me tone të ëmbla. Gruaja e Jehuda Halevit shqetësohet se vajza e tyre, që po mbush tetëmbëdhjetë vjeç, nuk do të martohet kurrë. Çdo ditë ajo pyet: “Jehuda, a do të rrish gjithë ditën duke lexuar? Po vajza jonë? Po burri për vajzën tonë Rachel?” Shpesh ajo e qorton në këtë mënyrë ose me fjalë të ngjashme. I bezdisur dhe pa durim, Halevi më në fund përgjigjet, për tmerrin e gruas së tij: “I huaji i parë që hyn në shtëpinë time do të bëhet dhëndri im.”

Po atë mbrëmje, vjen të kërkojë strehë në shtëpinë e poetit një udhëtar i lodhur, me rroba të grisura dhe të mbuluara me pluhur. Poeti e fton burrin të ndajë tryezën e tij dhe të kalojë natën aty. Duke kujtuar betimin që burri i saj kishte dhënë me nervozizëm, gruaja dridhet nga frika. Ajo e sheh të huajin si një lypës të paditur. Gjatë darkës, Halevi përmend vështirësitë që e mundojnë teksa përpiqet të shkruajë një këngë për Purimin, duke lënë atë që ka shkruar të papërfunduar, sepse nuk gjen fjalët e duhura për mbyllje. Vonë atë natë, pasi familja ka shkuar në shtrat, i huaji shkon në dhomën e studimit dhe gjen poezinë e papërfunduar. Brenda pak minutash, ai shton vargjet që mungonin. Të nesërmen në mëngjes, Halevi, i habitur që gjen poezinë të përfunduar, lexon në vargjet e fundit fjalët që kishte kërkuar më kot. I lumtur, ai thërret: “Këto vargje janë shkruar ose nga një engjëll, ose nga Abraham Ibn Ezra.” I huaji, siç e keni marrë me mend, ishte Ibn Ezra. Dhe kështu, për gëzimin e nënës, ai martohet me vajzën e Jehudës.”

Raimondi duartrokiti me miratim dhe piu një gllënjë të gjatë mjalte.

- Më trego më shumë,- urdhëroi ai. “Më shumë ëndrra, më shumë rrëfime dhe parashikime të së ardhmes!”

Katarina, me zërin e saj fishkëllues, hodhi kokën prapa dhe u betua se shpesh ëndërronte për një grua të bukur që ngrihej nga deti, me krahët plot lule të shumta.

- Ajo ka,- tha Katarina, “qerpikë të lakuar dhe një buzëqeshje magjepsëse. E veshur me elegancë, ajo mban rreth qafës së saj të brishtë një varg margaritarësh të bardhë të pastër. Ajo qëndron për një çast mbi ujë dhe pastaj, siç është Zoti dëshmitar, më zbulon sekrete, si ai që po dëgjoj tani.” Ajo u përkul dhe më mori lehtë dorën, sikur po prekte një lule. “Bukuria e pakrahasueshme e Rachelit do të ngjallë zemra të shumta ziliqare. Ki kujdes!”

Pothuajse e pashë Afërditën duke u ngritur nga shkuma dhe pastaj duke u zhdukur. Një çast më vonë, Adelaide, me një të qeshur joshëse dhe një shkelje syri, shqiptoi fjalë drejtuar meje: “Nuk ke nevojë për hir mbinatyor, as për ëndërr qiellore, sepse tek Rachel gjenden mjetet e përmbushjes dhe fatit tënd.”

Klementi, murgu, tashmë plotësisht i dehur nga mjalta, dalloj në fjalët e saj tingullin e herezisë dhe belbëzoi: “A po i zëvendësoni gratë me modelin dhe mësimin e Krishtit? Kjo rrugë të çon në dënim.” Ai uli kokën dhe vuri dorën pas veshit. Dëgjoi një tjetër zë femëror, engjëllor dhe të largët. A nuk e dëgjoni virgjëreshën që flet? Nënë e Zotit. Dëgjoni!”

Të gjithë të ftuarit u ndalën.

- Ajo më kërkon ta përkthej,- tha ai.

- Shikoni në zjarr,- thotë ajo. Të gjitha kokat u kthyen. Ishte një fëmijë. Një djalë. Babai i tij ishte bukëpjekës. Një katar. Kur dëgjoi se djali i tij kishte marrë pjesë në një meshë katolike, bukëpjekësi, në zemërimin e tij, i bërtiti Satanait: Si ta pastroj këtë mëkat të përbindshëm? Djalli u përgjigj: Digje djalin në furrë dhe unë do ta çoj trupin e tij poshtë, te Princi i Errësirës.

Bukëpjekësi e kapi fëmijën dhe e hodhi në furrën e ndezur. Pas pak minutash, katari hapi derën dhe Satani e çoi kufomën në

Hades. Por, pak pasi Satani kaloi lumin Akeron, Krishti u shfaq dhe e rrëzoi djallin, duke shpëtuar shpirtrat e të drejtëve dhe duke e ringjallur djalin nga të vdekurit. I kthyer në jetë, fëmija hyri në një manastir dhe u bë një katolik i devotshëm.

Një heshtje e ndërprerë vetëm nga psherëtimat e Adelaidës, e priti tregimin e Klementit.

- Nëse shikoni me kujdes flakët në oxhak,- shtoi murgu, “do të shihni edhe tani skenat që sapo përshkrova. Ndryshe nga ëndrra e rabinit Benjamin, e imja shpaloset para syve tuaj. Lavdëroni Zotin!”

Mjeshtri im, që kurrë nuk i kishte pritur mirë fabulimet prozelitiste të Kishës, e vuri poshtë kupën, kryqëzoi krahët mbi gjoks dhe u mbështet në karrige. Pashë se dashuria e tij për polemikën po dilte në sipërfaqe, teksa me mirësjellje, në gjendjen e tij të dehur, pyeti: “Si e dini?”

- Çfarë?- pyeti murgu.

“Që Krishti u përball me djallin dhe i rimori shpirtrat e pafajshëm. Askund në Besëlidhjen e Re nuk gjejmë përmendje të qartë se Krishti „zbriti“ në Hades. Fjala në shkrimin tuaj është „ungjit“.”

Murgu shikoi rreth e rrotull sikur të thoshte: “A e dëgjuat këtë? Mos rriini ashtu në heshtje ndërsa ky njeri vë në dyshim shkrimin e shenjtë.”

-Ku,- pyeti me dinakëri Mjeshtri Benjamin, “thotë Besëlidhja e Re se midis vdekjes dhe ringjalljes së tij Krishti „zbriti“ në Ferr? Sa di unë,- tha ai me një lojë fjalësh, “një pasazh i tillë nuk ekziston.”

Murgu i dehur u kryqëzua disa herë, u ngrit, u lëkund, u ul përsëri dhe pastaj u përgjigj: “Zbritja e tij në botën e nëndheshme përmendet në 1 Pjetër 4:6, ku thuhet se „ungjilli u shpall edhe të vdekurve“; dhe Efesianëve 4:9, ku thuhet se „Ai zbriti në pjesët më të ulëta të tokës.“

Teksti i parë që citoni nuk përmend Ferrin. Dhe Efesianëve 4:9 është një shpjegim i dobët i 4:8, ku thuhet: “Kur u ngjit lart, mori robër.” Mjerisht, autori këtu rrëshqet në një shpjegim të paqëndrueshëm se për t’u ngjitur, duhet më parë të zbresësh. Duke u shtrirë përtej tryezës, Benjamini i preku krahun murgut dhe tha: “Më falni, atë, por kjo nuk qëndron. Që Krishti dëshironte të përballej me Princin e Ferrit gjendet, sa dimë ne, vetëm në Letrën e Nikodemit. Dhe, në fakt, unë kam ardhur në Oksitani për të parë dorëshkrimet origjinale greke dhe hebraike.”

Katarina nisi të rënkonte, e pas kësaj dolën tinguj të thellë, të ngjirur, si prej një ekstaze të lartë. “Të shpëtuar!” thirri ajo, “të shpëtuar!” qau ajo. “Zjarri, kamxhiku i çdo shtëpie me kashtë e drunj, prej këtej e deri te skaji i gjerë i botës. Na thonë të ndërtojmë me gur, por na mungojnë katapultat dhe marangozët dhe blloqet e ndërtimit për t’i fortifikuar kasollet tona të punuara ashpër. Prandaj, një arsye e mirë është që bibliotekat tona t’i strehojmë në kështjella prej guri.”

Ajo u ngrit dhe iu afrua gropës së zjarrit, ku qëndroi duke ngulur sytë në flakë. Kur një qiri i lënë pa kujdes shkaktoi zjarr në kështjellën e Albit, u frikësua për humbjen e thesarit tonë më të çmuar, Ungjillit të Nikodemit. Por, kujdestarët katarë e kishin lidhur me mençuri dokumentin në shtresa lëkure dhe e kishin vendosur në një kuti metalike. Më i rëndësishëm se jeta e vdekshme, dëshmitari i përjetshëm i Nikodemit mbijeton. Përmes Nikodemit, ne dimë se Krishti i çliroi Adamin dhe Evën edhe të tjerë të denjë të Besëlidhjes së Vjetër, në fuqi të Fjalës së tij: “Lavdi vetëm Zotit!” Soli Deo Gloria!

Pastaj Katarina i futi duart në prushin e ndezur. Një çast më pas i tërhoqi. Mrekullisht, ato nuk shfaqnin asnjë shenjë mishi të djegur. Ky veprim i shenjtërisë katarase e bëri Klementin të mërmëritte për magji. Por, rrëfimi i Katarinës dhe akti i saj i besimit kishin një kuptim tjetër për Mjeshtrin Benjamin dhe për

mua, se një synim i udhëtimit tonë marrja e letrës porsa ishte bërë i pamundur. E ruajtur me kujdes dhe e nderuar si e shenjtë, ajo do të mbetej në Francë. Rrëfimtari i mbretit Sanço, Diego Velasko, nuk do t'i shfajësonte hebrejtë e Spanjës.

VIII

Pas ushqimit të bollshëm, darka u shndërrua në vallëzim. Sipas melodive dhe ritmeve të muzikantëve, shoqëria lëkundej dhe rrotullohej, e shoqëruar edhe nga shërbyesit e kështjellës. Meqë kurrë nuk kisha mësuar të kërcëja, u përpoqa të qëndroja ulur, por Rakela më tërhoqi në këmbë dhe më udhëhoqi hap pas hapi. Pavarësisht ngathtësisë sime, në lirinë e lëvizjes, në muzikën që më mbushi zemrën dhe, mbi të gjitha, në rrezatimin e Rakelës, ndjeva se një jetë, pa të do të ishte e paimagjinueshme. Ajo kurrë nuk ishte dukur më e bukur. Lëvizjet e saj plot hir, gjallëria e trupit dhe kënaqësia e dukshme në fytyrën e saj të skuqur më bënë të ndieja jo vetëm sensualitetin e saj, por edhe dhembjen e dëshirës sime.

Kisha ardhur ta dëshiroja shoqërinë e saj gjithnjë e më shumë dhe, në fund të vallëzimit, e pyeta me padurim:

- Po vallëzojnë banorët e qytetit në sheshin e qytetit? Nëse po, do të jem atje!

Para se Rakela e turpëruar të kundërshtonte, mua dhe vargëzimin tim të dobët, Katarina tha shkurt:

“Katarët nuk kërcëjnë!”

Pasoi një heshtje e gjatë. Muzikantët, sikur ta kishin kuptuar atë që sapo u tha, lanë mënjane instrumentet dhe u drejtuan nga kuzhina.

Pastaj Mjeshtri Benjamin e lajmtoi Kontin duke vërejtur se e admironte mënyrën se si Raimondi kishte balancuar dy

besimet. Raimondi e bëri të qartë se për aq kohë sa ai kishte fjalën dhe mjetet për ta mbështetur atë, Kisha Katolike, së cilës vetë i përkiste, nuk do të ndërhynte te katarët. Ndërsa ai lavdëronte pastërtinë dhe asketizmin e katarëve, vetë jetonte fuqishëm, si në tryezë ashtu edhe në argëtimet e darkës, të cilat, siç e mësuam menjëherë, përfshinin trubadurë dhe këngët e tyre romantike e thumbuese, tema që ai qartazi i shijonte.

Trubaduri i tij i parapëlqyer, Bernarti dhe joglari i tij, Shanti, që luante lahutën, ishin bërë pjesë e pandarë e oborrit me meloditë e tyre melankolike dhe humorin e mprehtë. U shfaqën sikur nga hiçi, si në përgjigje të një shenje oborrtare. I pari vinte nga një familje e shtresës së lartë, i dyti nga një e ulët. Bernarti shërbente si poet dhe këngëtar, ndërsa Shanti siguronte muzikën dhe herë pas here performonte vetë.

-“Zonjat,” vuri në dukje Adelajda, i vlerësonin veçanërisht këngët që vajtonin humbjen e rinisë dhe bukurisë ku i qanin fshehurazi rrëfimet e dashurisë së ndaluar.

Sipas një historie me siguri apokrifë një trubadur u dashurua me zonjën e kështjellës. Burri i saj, duke e takuar poetin gjatë një gjuetie, e vrau nga xhelozia dhe, pasi i preu zemrën, e përgatiti me kujdes dhe ia shërbeu gruas për darkë. Kur zonja e kishte ngrënë zemrën e të dashurit, burri i tregoi çfarë kishte bërë dhe ajo ra pa ndjenja. Kur u përmend, tha: “Zotëria im, më keni shërbyer një pjatë aq të shkëlqyer sa kurrë më nuk do të ha ndonjë tjetër.” Pastaj u ngjit në parmakun e kështjellës dhe u hodh drejt vdekjes.

Këtë mbrëmje, Bernarti këndoi krijimet e veta, i shoqëruar nga Shanti, i cili rrëfeu se kishte qenë nxënës si murator, jo si muzikant, megjithëse luante sikur të kishte lindur për instrumentin. Një këngë që Rakela dhe Marteni e vlerësuan veçanërisht dhe kërkuan të përsëritej, na la të gjithëve duke kënduar refrenin:

-“Vonë bëhemi të ditur dhe shpejt plakeshim; rinia, një melodi e ëmbël, jehon një tingull kalimtar.”

Atë mbrëmje të parë me Kontin, qëndruam në tryezë gjysmën e natës, të magjepsur nga ushqimet delikate, muzika, vallëzimi dhe këngët romantike. Përsosmëria e mbrëmjes, për fat të keq, përfundoi me një notë të rreme. Katarina dhe murgu Klement, që kishin qenë duke u grindur gjatë darkës, shpërthyen në një përplasje të hapur.

Për shkak të efektit narkotik të çajit mbi shqisat e mia, zëri i saj u drodh dhe u bë i turbullt. Dhoma u përkul, qirinjtë e tryezës u duk sikur fluturuan dhe koka e Kontit Raimond mori forma të ndryshme, duke u zgjeruar e tkurrur.

Papritur, nga një cep i errët i dhomës, pashë një gjigant me doreza të zeza që ecte drejt nesh. Kur pyeta nëse të tjerët po e vërenin, ata që kishin pirë çaj treguan secili një vegim të ndryshëm. Rakela tha se shihte motrën e saj të mbajtur mbi një re që rrinte pezull mbi kështjellë, ndërsa Marteni, djaloshi i ri, pa dukatë ari që binin nga qielli; por kur shtriu duart, asgjë nuk i ra mbi to.

Duke treguar nga fundi i tryezës dhe duke tundur dorën në përshëndetje miqësore, Konti Raimond, me sa dukej, përshëndeti mësuesin e tij:

“Uilliam, mësuesi im i dashur, nga ke ardhur?”

U dëgjua një lahutë.

“Ju siguroj se ai kujdeset më shumë për muzikën dhe muzën poetike sesa për gramatikën latine. Dëgjoni, ndërsa na këndon edhe tani.”

Edhe pse nuk mund ta shihja personin për të cilin fliste, dëgjova dikë të thoshte:

“Tani do të këndoju për gratë.”

Gra, gra, dashuria për gratë,
Shpesh burrat i lë pa pasuri.
Disa duken si murgeshë e dliërë,
Por jo të gjitha gratë janë njësoj.

Disa gra janë epshore, zhurmshme e të shthurura,
Të tjera dinake dhe tmerrësisht të zgjuara,
Prandaj merrni mend dhe lërinë të shkojnë.
Disa janë të errëta, disa të bardha,
Disa të buta si brendësi tripash,
Disa të pjekura si qershë e ëmbël,
Disa gra janë epshore, zhurmshme e të shthurura,
Të tjera dinake dhe tmerrësisht të zgjuara,
Prandaj merrni mend dhe lërinë të shkojnë.
Disa dinë të fishkëllijnë, disa dinë të qajnë,
Disa dinë të lajkatojnë, disa dinë të gënjejnë,
Disa tallen derisa në të vdesim,
Disa gra janë epshore, zhurmshme e të shthurura,
Të tjera dinake dhe tmerrësisht të zgjuara,
Prandaj merrni mend dhe lërinë të shkojnë.

“Pedro,” thirri Benjamini, “mos lejo që muzika ta errësojë gurin e gjakut. Në kemi për synim ta shërojmë djalë e mbretit nga sëmundja e tij.”

Kujtesa e mjeshtrit tim, edhe në gjendjen time të turbulluar, ma ktheu mendjen te kërkesa e Mbretit Sanço dhe vendosmëria jonë për të ndalur në Salerno. Së pari Roma e pastaj Salerno, në udhëtimin tonë të afërt drejt jugut, përmes Italisë. Sërish u shfaq gjigandi me doreza të zeza. Sikur të theksonte shqetësimin e mjeshtrit tim, ai shtoi me zë të ngjirur: “Thuhet se është qendra e mjekësisë evropiane.”

Pse askush tjetër nuk dukej ta vinte re këtë përbindësh? A nuk e panë si i shkundte pluhurin trarëve teksa bërtiste: “Atje! Atje do të gjeni një nga shkollat e para të mjekësisë. Spitalet e saj kanë një famë të lakmueshme për përsosmëri.”

Një çast më pas, në krah të tij u shfaq një vajzë e bukur, të cilës iu drejtua si Hygieia, perëndeshë e mjekësisë. “Salerno,” tha ajo, “arsimon gratë kur qytete të tjera ua mohojnë shkollimin; dhe ndryshe nga mjekët meshkuj të zakonshëm, që quhen me llojlloj emrash—magjistarë, astrologë, **barishtorë** e kimistë—gratë

formohen si mjeke të vërteta dhe japin mësim në shkollën mjekësore të Salernos. Me pak fat, ndoshta do të takoni edhe të famshmen Trotula, ose siç e quajnë disa, Trota, mjeke e mbretërve të Siçilisë.”

Teshtiva dhe—puff!—u zhdukën. Oh kumar, sa të mëdha janë fuqitë e tua!

Pastaj dëgjova dikë duke shpërthyer në të qeshura. Konti na kishte ngulur sytë mua dhe Raketës. “Lëreni djaloshin të shijojë rininë dhe poezinë e trubadurëve katarë! Lëreni ta admirojë atë në dritën e qirinjve dhe të kërkojë favorin e saj në fusha të bukura me lule, e të ëndërrojë për pasion pa fund!”

Adelaida pohoi me kokë dhe më qortoi se do të ishte jo kalorësiake nga ana ime ta mendoja Raketën si diçka tjetër veçse të përkryer.

- Nëse e adhuron vërtet,- tha ajo, “thuaj se dëshiron të jesh jo vetëm i dashuri i saj, por edhe vasali i saj. Thuaj se bukuria e saj fizike dëshmon përsosmërinë dhe karakterin e saj të panjollë. Lëvdo flokët e saj, sytë e bukur, trupin e hollë e të formuar mirë. Kremto mirësjelljen, dashamirësinë, mendjen e shëndoshë dhe finesën e saj. Shpall se ndikimi i saj mbi të tjerët është gjithnjë fisnikërues dhe se ngrohtësia e saj prek këdo që i afrohet, duke i bërë më të mirë. Këmbëngul se zonja zë një vend të lartë epërsie dhe se ti je bërë vasali i saj, i nënshtruar plotësisht vullnetit të saj.”

- Pedro,- thirri Benjamini, “mos lejo që muzika ta errësojë gurin e gjakut! Ne kemi për synim ta shërojmë djalin e mbretit nga sëmundja e tij.”

Kujtesa e mjeshtrit tim edhe në gjendjen time të turbulluar, ma ktheu mendjen te kërkesa e Mbretit Sanço dhe vendosmëria jonë për të ndalur në Salerno. Së pari Roma e pastaj Salerno, në udhëtimin tonë të afërt drejt jugut, përmes Italisë. Sërish u shfaq gjigandi me doreza të zeza. Sikur të theksonte shqetësimin e mjeshtrit tim, ai shtoi me zë të ngjirur: “Thuhet se është qendra e mjekësisë evropiane.”

Pse askush tjetër nuk dukej ta vinte re këtë përbindësh? A nuk e panë si i shkundte pluhurin trarëve teksa bërtiste: “Atje! Atje do të gjeni një nga shkollat e para të mjekësisë. Spitalet e saj kanë një famë të lakmueshme për përsosmëri.”

Një çast më pas, në krah të tij u shfaq një vajzë e bukur, të cilës iu drejtua si Hygieia, perëndeshë e mjekësisë.

- Salerno,- tha ajo, “arsimoni gratë kur qytete të tjera ua mohojnë shkollimin dhe ndryshe nga mjekët meshkuj të zakonshëm, që quhen me lloj-lloj emrash—magjistarë, astrologë, barishtarë e kimistë—gratë formohen si mjeke të vërteta dhe japin mësim në shkollën mjekësore të Salernos. Me pak fat, ndoshta do të takoni edhe të famshmen Trotula, ose siç e quajnë disa, Trota, mjeke e mbretërve të Siçilisë.

Teshtiva dhe—puff!—u zhdukën. Oh kumar, sa të mëdha janë fuqitë e tua!

Pastaj dëgjova dikë duke shpërthyer në të qeshura. Konti na kishte ngulur sytë mua dhe Raketës. “Lëreni djaloshin të shijojë rininë dhe poezinë e trubadurëve katarë. Lëreni ta admirojë atë në dritën e qirinjve dhe të kërkojë favorin e saj në fusha të bukura me lule, e të ëndërrojë për pasion pa fund.”

Adelaida pohoi me kokë dhe më qortoi se do të ishte jo kalorësiake nga ana ime ta mendoja Raketën si diçka tjetër veçse të përkryer.

- Nëse e adhuron vërtet,- tha ajo, “thuaj se dëshiron të jesh jo vetëm i dashuri i saj, por edhe vasali i saj. Thuaj se bukuria e saj fizike dëshmon përsosmërinë dhe karakterin e saj të panjollë. Lëvdo flokët e saj, sytë e bukur, trupin e hollë e të formuar mirë. Kremto mirësjelljen, dashamirësinë, mendjen e shëndoshë dhe finesën e saj. Shpall se ndikimi i saj mbi të tjerët është gjithnjë fisnikërues dhe se ngrohtësia e saj prek këdo që i afrohet, duke i bërë më të mirë. Këmbëngul se zonja zë një vend të lartë epërsie dhe se ti je bërë vasali i saj, i nënshtruar plotësisht vullnetit të saj.”

- Pedro,- thirri Benjamini, “mos lejo që muzika ta errësojë gurin e gjakut. Ne kemi për synim ta shërojmë djalin e mbretit nga sëmundja e tij.”

Kujtesa e mjeshtrit tim, edhe në gjendjen time të turbulluar, ma ktheu mendjen te kërkesa e Mbretit Sanço dhe vendosmëria jonë për të ndalur në Salerno. Së pari Roma e pastaj Salerno, në udhëtimin tonë të afërt drejt jugut, përmes Italisë. Sërish u shfaq gjigandi me doreza të zeza. Sikur të theksonte shqetësimin e mjeshtrit tim, ai shtoi me zë të ngjirur: “Thuhet se është qendra e mjekësisë evropiane.”

Pse askush tjetër nuk dukej ta vinte re këtë përbindësh? A nuk e panë si i shkundte pluhurin trarëve teksa bërtiste: “Atje! Atje do të gjeni një nga shkollat e para të mjekësisë. Spitalet e saj kanë një famë të lakmueshme për përsosmëri.”

Një çast më pas, në krah të tij u shfaq një vajzë e bukur, të cilës iu drejtua si Hygieia, perëndeshë e mjekësisë. “Salerno,” tha ajo, “arsimon gratë kur qytete të tjera ua mohojnë shkollimin; dhe ndryshe nga mjekët meshkuj të zakonshëm, që quhen me llojlloj emrash magjistarë, astrologë, barishtarë e kimistë gratë formohen si mjeke të vërteta dhe japin mësim në shkollën mjekësore të Salernos. Me pak fat, ndoshta do të takoni edhe të famshmen Trotula, ose siç e quajnë disa, Trota, mjeke e mbretërve të Siçilisë.”

Teshtiva dhe puff! U zhdukën. Oh kumar, sa të mëdha janë fuqitë e tua.

IX

Duke u nisur nga Tuluza për në Albi, mes arkave tona ngarkuam disa thasë prej cope thesi me kumar, dhuratë e Kontit Raimond, të cilën e pranuar me kënaqësi, përfshirë edhe mjeshtrin tim të përkorë. Pija narkotike e lehtësonte dhimbjen e udhëtimit dhe mund të ishte eliksiri që kërkonte mbreti.

Kryesisht qëndruam në shtigje të shkelura mirë, disa të shtruara me gurë e disa me dërrasa. Rrugët e ngushta sillnin vonesa kur përballëshim me një karvan që vinte nga drejtimi i kundërt. Kush duhej të hapte rrugë? Dhe, në mungesë të një vendi të sheshtë për t'u tërhequr mbrapa, përplasjet mund të bëheshin të ashpra. Për fat, kaluam kryesisht nëpër toka bujqësore dhe mund të devijonim në kullota. Fjetja nën qiell të hapur sillte rrezikun e banditizmit. Kur nuk kishim strehë që të na priste, flinim në tenda. Por sa herë që mbërrinim në një fshat ose qytet ku jetonin hebrenj, mjeshtri im gjithmonë arrinte të na siguronte strehim te një familje hebraike. Edhe pak familjet myslimane që takuam u treguan po aq mikpritëse.

Me mbërritjen tonë në Albi, Rakela na tregoi menjëherë drejtimin drejt motrës së saj, Miriamit. Së shpejti mësuam se ajo jetonte në një bashkësi beqarësh. Duke ecur nëpër rrugica të baltosura dhe mes gjethnajës së dendur, u drejtua kah një ndërtesë e ndërtuar dikur nga Kalorësit Templarë dhe tani e zënë nga katarët. Vazhduam përpara derisa u përballëm me një mur guri, me një portë të vogël të ruajtur nga dy të rinj të dobët e të zbehtë. Sapo bëmë të ditur misionin tonë, njëri prej rojeve vuri gishtat në gojë dhe fishkëlleu fort.

Në çast u shfaq një burrë më i moshuar, i cili na udhëhoqi përmes një oborri dhe një korridori të ngushtë drejt një dhome pritjeje, të pajisur me karrige të forta e të parehatshme. Nuk u ulëm veçse për pak çaste, kur papritur Rakela lëshoi një britmë gëzimi dhe u hodh në krahët e një gruaje të hollë e të zbehtë, të veshur me një tunikë liri, që sapo kishte hyrë në dhomë.

Përçafimi i tyre i heshtur fshehte thesare të padukshme: mendime, shpresa, ëndrra, kënaqësi, gjakun e jetës së një familjeje, që nuk mund të zbuloheshin. Më në fund, Rakela foli: Kjo është motra ime,- thirri ajo me gëzim, "Miriami, që ka munguar si përjetë." Gratë, ende të kapura pas njëra-tjetrës, u ulën në gjunjë dhe aty, mbi dysheme, u shpalos një skenë rrëqethëse. Rakela fliste lirshëm, ndërsa Miriami përgjigjej me

një mirësjellje të matur e të përmbledhur.

- Sa shumë na ke munguar!- shpalli Rakela.

- Edhe ju mua,- u përgjigj Miriami.

“Prindërit tanë të bekuar... mungesa juaj... si janë lutur”, belbëzoi Rakela me entuziazëm.

- Ata nuk do ta kuptonin.

- Kjo mënyrë jetese që keni zgjedhur...!

- Më përshtatet!

- Kur të kthehem...!

- E pamundur. “Shtëpia ime është këtu.”

- Nuk ka asgjë që mund të them!

- Po, ju më doni?

- Oh, më doni, më doni!

Përsëri u përqaftuan. Mjeshtri Benjamin vuri dorën mbi kokën e secilës motër dhe shqiptoi një lutje hebraike. Miriami nuk kundërshtoi. Pastaj të dyja u ngritën, dhe Miriami na çoi në një dhomë të ngushtë që, në mënyrë të zymtë, më kujtoi një arkivol. Na uli rreth një tryeze të gjatë me dërrasa, të mbështetura mbi dy këmbë druri. Martine ma shtrëngoi dorën dhe më pëshpëriti:

- Mendon se ushqimi do të jetë si ai i Kontit Raimond?

Përgjigjja erdhi shpejt. Miriami u zhduk për pak çaste dhe u kthye me dy gra të tjera, të trija duke mbajtur pjata me perime që nxirrin avull. Si të kishte lexuar mendimet e Martines, Miriami shpjegoi se katarët shmangnin ngrënien e mishit të kafshëve.

- Ndryshe nga tryeza e kontit, këtu nuk do të shihni mish, as qengj, as dash.

Martine u afrua nga unë dhe tha me zë të ulët:

- Çfarë nuk do të jepja për një copë mish të shijshëm.

Meqë katarët nuk konsumonin produkte shtazore, nuk pamë as djathë, as qumësht, as vezë, as gjalpë. Disi i hutuar nga këto ndalesa, e pyeta Miriamin se cilin parim po ndiqnin ajo dhe

vëllezërit e saj në fe. Ajo shpjegoi se katarët kërkonin të jetonin sipas një jete shpirtërore. Prandaj, shmangnin çdo ushqim që mund t'i lidhte me botën fizike dhe me gjallesat me pak fjalë, me botën e Satanait. Ajo fliste me qetësi e autoritet, e sigurt në doktrinën e saj.

- Sistemi ynë është i ndërlikuar dhe bazohet në rimishërim. Ne besojmë se shpirtrat njerëzorë ekzistojnë brenda të gjitha kafshëve. Prandaj përçmojmë vrasjen në çdo formë.

Megjithëse e respektoja pacifizmin dhe rregullat dietike të katarëve, arsyet e ndalesave më dukeshin të paqarta. Si mund ta konsideronin Miriami dhe besimtarët e saj se ngrënësit e mishit njerëz si Rakela, unë dhe Mjeshtri Benjamin po kontribuonim në mbretërinë e Satanait? A mund të ishte e vërtetë diçka e tillë?

Atë mbrëmje, pasi Miriami na sistemoi në një dhomë bodrumi në këtë vendbanim të besimtarëve të dëlirë, Rakela erdhi tek unë nga pjesa e grave, e dëshpëruar. Ajo dhe Miriami kishin shkëmbyer fjalë të ashpra. Duke iu lutur motrës të kthehej në familje, Rakela e gjeti Miriamin të palëkundur. Më keq akoma, Miriami i kishte thënë se vetëm duke hequr dorë nga prindërit, madje edhe nga vetë Rakela, mund ta gjente Zotin. E lënduar thellë, Rakela iu lut sërish Miriamit të kthehej në shtëpi arsyeja për të cilën ajo kishte bërë atë udhëtim të gjatë qoftë edhe për një vizitë. Përgjigjja e Miriamit ishte e prerë:

- Satani banon në ligjet e hebrenjve.

Në një mëngjes të thjeshtë me fruta, arra dhe bukë të prerë përgjysmë që përdorej si pjatë, Miriami na udhëzoi t'u jepnim kore të varfërve që ishin mbledhur para derës së kuzhinës. Në përgjigje të një pyetjeje të Mjeshtrit Benjamin, ajo e bëri të qartë se nuk kishte ndërmend të kthehej në fenë e familjes së saj. Ajo ishte bërë një katar e plotë, që përkrahte dëlirësinë dhe refuzonte martesën. Ky qëndrim e vinte atë dhe bashkësinë e saj në konflikt me autoritetet e krishtera, të cilat nga njëra anë përpiqeshin të justifikonin shenjtërinë e virgjërisë dhe nga ana tjetër dënonin katarët për jetën e tyre të dëlirë.

- Kam zgjedhur jetën e shenjtë, shpjegoi ajo. Vetëm të pastërtit mund të hyjnë në parajsë, ndërsa të papastërtit jo, për shkak të mëkateve të mishit.

Shpejt u bë e qartë se ajo, si edhe bashkëbesimtarët e saj, e lidhte judaizmin me botën materiale dhe krishterimin megjithëse të papërsosur me botën shpirtërore. Sipas sektit të saj, kjo botë, ajo që kishim përshkuar për ta gjetur, ishte e pavërtetë, një mashtrim i djallit që na bënte të besonim në ekzistencën e një bote materiale, ndërsa bota e vërtetë vinte pas vdekjes, në qiell, ku sundonte Jezusi. Besimi i tyre në dy zotër Satanin dhe Jezusin krijonte dualizmin, si edhe celibatin martesor, që Kisha e dënonte. Pyetjes së Mjeshtrit Benjamin:

- A është Hadesi një shpikje satanike, pra edhe hebraike?

Ajo iu përgjigj se Hadesi ekzistonte vërtet dhe se një Satan gjithmonë i pranishëm qëndronte gati të merrte shpirtat e pafajshëm në thellësi, si ata të Adamit, Evës dhe Lazrit, të cilët Krishti i kishte ringjallur.

Besimet tuaja sugjerojnë, - tha Mjeshtri Benjamin, një betejë të përjetshme mes Krishtit dhe Satanit.

- Dhe ashtu është, tha Miriami. Mjafton të lexohet Letra e Nikodemit, një dokument që ne e çmojmë shumë, për të parë se Princi i Ferrit e ka urdhëruar agjentin e tij, Satanin, ta pengojë Krishtin të hyjë në Had dhe të çlirojë shpirtat.

Burri me të cilin Miriami ishte “martuar” shpirtërisht, Zhak, përdorte vetëm një emër, sepse, siç shpjegoi kur u njohëm, mbiemrat nënkuptonin pronësi dhe e vetmja gjë që ai zotëronte ishte shpirti i tij. Zhak dhe Miriami jetonin si burrë e grua, por të ndarë dhe në dëlirësi. Në vend të fëmijëve të tyre, ata ndihmonin fëmijë të varfër e të braktisur. Me Martinen që shoqëronte grupin tonë, mund të pretendonim njëfarë vëllazërie në shoqërinë e shpirtave të braktisur. Në të vërtetë, ai ishte i vetmi ndër ne që tregonte ndonjë simpati për besimet katarë, megjithëse ndiente se të varej nga bamirësia e të tjerëve nuk i shkonte për shtat.

Megjithatë, pranuar ofertën e Miriamit për të qëndruar nën çatinë katore, derisa Mjeshtri Benjamin të gjente një familje hebraike ku të strehoheshim për disa ditë, mjaftueshëm që ai të siguronte hyrjen në Bibliotekën e Albit.

Unë nuk e shoqërova në bibliotekë. Në vend të kësaj, Rakela dhe unë, me Martinen që na vinte pas, ndoqëm sugjerimin e Miriamit dhe shkuam drejt lumit Tarn, ku paguam një vozitës të na çonte me varkë në një vend të këndshëm për piknik. Ai do të kthehej të na merrte pas dy orësh. U ankorua në një mol të vogël. Një shteg këmbësorësh të çonte drejt një kodrine me bar, e rrethuar nga një pyll, ku shijuam një vakt që e kishim blerë nga një shitës rrugësh: bukë, domate dhe qepë. Monedhat që mbaja në qese për këto shpenzime vinin nga mjeshtri im, i cili ishte larguar nga Tudela me një shumë të mirë parash.

Ai mbante gjithashtu me vete disa gurë të çmuar, që i shiste kur financat e kërkonin.

Teksa shtriheshim në bar duke soditur retë që kalonin shpejt dhe duke shijuar flladin e lehtë, një i ri me mjekër në një varkë u ndal te moli i vogël. Rakela dhe unë pamë Martinen, i cili ishte larguar më vete, t'i ndihmonte atij ta lidhte varkën. Çfarë ndodhi mes Martines dhe atij burri nuk kishim si ta dinim, por pamë burrin ta shtynte Martinen mënjanë dhe, me shkopin e tij, ta godiste djalin në shpinë. Britma e Martines më shtyu të vrapoja për t'i ardhur në ndihmë.

- **Ku jeni të strehuar?** - pyeti ai.

Para se të mund t'i bëja shenjë Martines të heshte, djali tha: **Në kuvendin katar**, gjë që nxori nga Bernardi një koment gërhitës e kërcënues.

Edhe pse ai na e kishte prishur ditën, u përpoqëm të përfitonim nga moti i bukur dhe u shtrimë në bar, duke i treguar njëri-tjetrit histori dhe gënjeshtër të vogla. Kur u kthyem në të ashtuquajturin kuvend, ia rrëfyem Miriamit ngjarjet e pasdites.

Ajo e njihte burrin që përshekruam, vinte nga një familje e pasur pronarësh tokash me gjashtë djem.

- Secili, - tha ajo, përpiquej ta errësonte tjetrin.

- **Bernardi**, mendoj ajo me zë, **do të dëshirojë të shfaqë burrërinë e tij, për hir të reputacionit të familjes, po aq sa për të vetin.**

Atë mbrëmje, gjatë darkës, ia tregova mjeshtrit tim përplasjen e ditës. Ai vuri në dukje se bukuria e Rakelës do të tërhiqte më shumë se një admirues dhe se do të bëja mirë ta mbaja pranë shkopin tim të ri.

Duke tundur kokën, Rakela ra dakord:

Kurrë nuk i dihet!

Fjalët e saj dolën profetike. Të nesërmen, Bernardi u shfaq te dera jonë dhe më sfidoi në një dyluftim me shkopinj. Dy vëllezërit e tij e shoqëronin, duke e forcuar kërcënimin. Lufta do të zhvillohej në livadhin në lindje të qytetit, në orën dhjetë të paradites. Nëse nuk paraqitesha, vëllezërit u betuan se do të më gjenin dhe do të më tërhiqnin zvarrë drejt vendit të betejës. Mjeshtri Benjamin tha se do të nisej menjëherë për të folur me autoritetet, por kur ato i hodhën poshtë lutjet e tij, ai u përpoq të mblidhte pak hebrenjtë e Albit që të merrnin pjesë në dyluftim dhe të qëndronin në anën time. Por, ata kishin frikë për sigurinë dhe pozitën e tyre në komunitet. Kështu, herët të nesërmen, Mjeshtri Benjamin, Martine, Rakela, Miriami dhe unë u nisëm përmes barit të lagur nga vesa drejt hapësirës së madhe të quajtur “**Livadh i Marsit**”, për shkak të historisë së tij si vend duelesh dhe përleshjesh të përgjakshme. Ironikisht, pacifistja mes nesh, Miriami, më këshilloi se si ta luftoja horrin:

- **Syno poshtë!**

- **Si shenjë burrërie**, shtoi ajo, **me shumë gjasë nuk do të veshë mbrojtje lëkure për të ruajtur margaritarët e tij të çmuar. Godite aty, shpejt dhe vendosmërisht, që të kthehemi pastaj në shtëpi.** Ndërsa unë kisha mbrojtur ijët, ai dukej pothuajse i zhveshur, përveç një palë dorezash të zeza. Për të

treguar plagët dhe muskujt e tij të fuqishëm, i kishte lyer të dyja me bojë karmini. Njëri nga vëllezërit na thirri në mes të fushës dhe na tha se, kur një burrë binte, kundërshtari fitonte të drejtën t'i jepte një goditje të vetme. Nëse ajo goditje nuk e nxirrte nga loja tjetrin, lufta do të vazhdonte, derisa unë ose Bernardi të largohej nga fusha. Duke marrë një frymë të thellë, u hodha përpara. Unë dhe Bernardi kryqëzuan shkopinjtë dhe me tingullin e bilbilit, filluam të rrotulloheshim rreth njëri-tjetrit. Secili sulmonte pa dhënë një goditje shkatërrimtare. Pastaj Bernardi më goditi fort në këmbë, duke më çaktivizuar për një çast njërin gju. Teksa ndjeva veten duke rënë, e drejtova shkopin drejt pjesëve të tij intime dhe, si me një heshtë, e shtyva me gjithë forcën. Ai ulëriu, e hodhi shkopin, u përkul dhe ra në tokë. Në vend që ta godisja teksa ishte i pambrojtur, mora shkopin e tij dhe u largova me shoqërinë time, për të shijuar një filxhan çaji me bukë të freskët dhe manaferra.

Mbi copën time të bukës, i pëshpërita Miriamit:

Këshilla jote ishte e përkryer. Kush të mësoi?

- **Çdo katar i mirë, u përgjigj ajo paksa me zë të lartë, e njeh vendin dhe dobësinë e gjarprit.**

Mjeshtri Benjamin e mori menjëherë këtë si shenjë për të vënë në dukje se një ditë më parë, në bibliotekë, kishte studiuar debatin mes Nikodemit dhe Satanit, gjarprit dhe Princit pa emër të Hadit. Ky debat, tha Benjamin, tregon përfundimisht se Krishti nuk e vizitoi kurrë ferrin.

- **Zbritja në ferr, - tha ai, nuk ndodhi kurrë.**

Në atë çast, e vetmja “tmerrësi” që më vinte ndër mend ishte arratisja ime nga Bernardi, i cili më kishte lënë me një gju aq të dëmtuar sa të mos mund të udhëtoja më tej derisa të shërohesha. Qëndrimi ynë i mëtejshëm në Albi u bë falë mirësisë së një tregtari hebre. Largësia jonë nga bodrumi i ftohtë katar u dha Miriamit dhe Rakelës mundësinë të kalonin kohë vetëm. Çfarë ndodhi mes tyre, e mësova vetëm më vonë, kur Rakela ndau me mua disa pjesë të bisedës së tyre.

Megjithëse Miriam këmbëngulte që të qëndronim në manastir, derisa gjuri im të shërohej, Mjeshtër Benjamini kishte filluar të pyeste disa familje hebraike të qytetit për ndonjë hapësirë banimi për grupin tonë. Një bojaxhi, i cili zotëronte një ndërtesë ndihmëse ku aktualisht mbante pakot e pashitura të pëlhurave shumëngjyrëshe, na ofroi për një pagesë simbolike përdorimin e ndërtesës, e cila fatmirësisht kishte edhe një papafingo. Hapësira e vogël mes çatisë dhe dyshemesë nuk lejonte të qëndroje në këmbë, por duke u zvarritur me katër gjymtyrë mund të arrije thesin tënd me sanë të freskët, që shërbente si një shtrat mjaft i këndshëm.

Pronari i pronës, me emrin e përshtatshëm Isak Noir, kishte krijuar mes shtëpisë dhe ndërtesës ndihmëse një kopsht të vogël të mrekullueshëm, ku përfshihej një pellg me zambakë dhe një pemë fiku, e pajisur me një platformë për ushqimin e zogjve. Ndërsa pushonim mbi bar pranë pellgut, të shoqëruar nga cicërimat e zogjve, Isak Noir na tregoi historinë e tij.

Ai kishte qenë dikur bojaxhi në Paris, një qytet që e përshkroi me fjalë që nuk përputheshin me asnjë vend që kisha parë ndonjëherë.

- Ndodhet në bashkimin e disa lumenjve,- tha ai, “qyteti ka furnizime të bollshme ushqimore nga rajonet përreth, të pasura me fusha drithi dhe vreshta. Lumenjtë ofrojnë gjithashtu mundësi tregtie me varka drejt qyteteve të tjera të Francës dhe vendeve të largëta, si Hispania dhe Gjermania.”

Ai e përshkroi Parisin si zemrën tregtare dhe fetare të vendit, si dhe qendrën administrative të Francës, me një pallat mbretëror dhe një katedrale madhështore në ndërtim e sipër. Shpjegoi se lumi Sena e ndan qytetin në dy pjesë: bregu i majtë strehon manastire dhe abaci të rëndësishme, si dhe shumë kolegje që formojnë një nga universitetet më të famshme në botë, ndërsa bregu i djathtë, qendra tregtare, përfshin portet, tregjet kryesore, zejtarët dhe tregtarët.

- A e dini,- na pyeti, “se Parisi është bërë qendra e krijimit të

dorëshkrimeve të ndriçuara. Të gjitha këto shkëlqime e kanë bërë qytetin më të populluar në Evropë. Pse atëherë, do të pyesni veten, do të largohesha unë prej andej?”

Mjeshtër Benjamini- iu përgjigj:

“E përshkruani si një parajsë tokësore. Prandaj, po pyes edhe unë: “Pse u larguat?”

- Ndoshta keni dëgjuar për endësit francezë të tapicerive,-tha Noir. “Ata shpesh punojnë në grup, duke ia përcjellë zanatin bijve të tyre, ashtu siç bëri im atë me mua. Një baba dhe bir i aftë kanë nevojë për dy muaj për të endur vetëm një këmbë katrore tapicerie. Ngjyrosja e pëlhurës kërkon një bojaxhi ekspert. Pikërisht kjo më solli një reputacion të lakmueshëm si zejtar. Ngjyrat nxirren nga bimë dhe insekte, në jo më pak se njëzet nuanca. E kuqja, për shembull, vjen nga marena, lulëkuqet ose shegët, ndërsa ngjyra më e vështirë nga të gjitha është e zeza. Unë kisha një formulë që më bëri shumë të kërkuar. Kur refuzova ta ndaja alkimine time me endësit mbretërorë, ata më hipën mbrapsht mbi një gomar dhe më dëbuan nga qyteti. Dhe tani jetoj këtu në Albi, ku, si hebrenjtë e tjerë, mbaj kokën ulur që të mos e humbas.”

- A keni punuar, rastësisht,- e pyeti mjeshtri im, “në ndonjë tapiceri me mite biblike, tregime apo alegori?”

Zoti Noir qeshi me të madhe dhe u përgjigj:

“Shpesh, për abacitë. Por kryesisht kam ngjyrosur lesh për skena gjuetie ose pamje fshatarësh në ara.”

- Zbritja në ferr?”

“Pikërisht këtu në Albi ndodhet një tapiceri e tillë dhe është mjaft polemike.

- Si kështu?

“Figura e Krishtit, e paraqitur si një njëbrirësh, ka tipare femërore. Thuhet se endësi donte të nderonte gruan e tij, e cila kishte vdekur së fundmi.”

- I gjori shpirt.

Edhe më e çuditshme janë panelet që tregojnë njëbrirëshin duke

goditur me kokë dyert e ferrit, të ruajtura nga Satani dhe Princi i Hadit, të cilët ia mohojnë hyrjen krijesës, duke lënë Adamin, Evën dhe shpirtrat e tjerë të drejtë të digjen në ferr pa shpresë shpëtimi.

- A reziston njëbrirëshi?

- Tani vjen pjesa më enigmatike nga të gjitha. Satani paraqitet si hebre me kipa, ndërsa Princi i Hadit, sipas stemës së tij, si papa katolik. Pse do t'i paraqiste endësi hebrenjtë dhe katolikët si aleatë?

Mjeshtri im heshti, i zhytur në mendime, duke murmuritur herë pas here dhe duke tundur kokën. I njihja mirë këto shenja, mendja e tij analitike po peshonte mundësi interpretimi. Më në fund, foli:

- Nga përshkrimi juaj, përfundoj se endësi i përkiste besimit katar.

- Po. Kisha e dëboi nga Albi si heretik.

- Dhe ku ndodhet tapiceria?

- Për të mos lejuar Kishën ta digjte, sipas thashethemeve, endësi ia dha një familjeje të pasur që banon në shtëpinë prej guri në shpatin poshtë kështjellës.

Nga shikimi i vendosur i mjeshtrit tim e kuptova se ai së shpejti do të ngjitej në shpat, por nëse nuk gjente një kalë e karrocë për të transportuar, do të më duhej të qëndroja pas, duke u rikuperuar në kopshtin e familjes Noir. I paduruar për të mos humbur asnjë ditë pa e parë tapicerinë, ai i kërkoi zotit Noir t'i siguronte një takim me pronarin e veprës, një zotëri Fontenot, dhe priti me padurim përgjigjen. Kur u njoftua se zotëria do ta priste Benjamini-n në çdo kohë, mjeshtri im më kërkoi ndjesë duke thënë se do të duhej të shkonte pa mua.

Të nesërmen në mëngjes, kur ai u nis për të parë tapicerinë, përgatita çaj me kumar për të lehtësuar dhimbjen e gjurit dhe ndava një filxhan me Benjamini-n. Pasi mjeshtri u largua, dola jashtë për në nevojtoje. Kur u ktheva, Benjamini ishte ulur në tryezë duke pirë çaj, apo ishte një vegim? Tepër i tronditur për

të folur, shpresova që efekti narkotik të zhdukej shpejt.

Në orët e vona, kur ai u kthye, e pyeta si i kishte shkuar dita. Ai tundi kokën dhe tha se orët e fundit kishin qenë jashtë kësaj bote. Shpjegimi i tij, të cilin ia atribuova efektit të kumarit, ishte ky:

“U ndjeva i marramundur, derisa ngjitesha në shpatin poshtë kështjellës. Ia atribuova pjerrësisë së rrugës. I pritur te dera nga një shërbëtor që e bëri menjëherë të qartë se vinte nga prejardhje fisnike, e ndoqa në një galeri të madhe ku vareshin tapiceri dhe piktura në vaj. Dhoma rrezatonte shkëlqim oriental, me qilima të pasur dhe jastëkë në vend të karrigeve. Zoti Fontenot më përshëndeti pak çaste më vonë. Pasi ishte informuar nga zoti Noir për qëllimin e vizitës sime, më çoi te tapiceria në fjalë dhe më ftoi të ulesha e ta admiroja me qetësi.

Teksa u zhyta në një nga jastëkët, tapiceria, për habinë time, mori jetë. Nga nuk e di se ku, dëgjova dy zëra: njëri quhej Gaston dhe tjetri Girard. Në një lloj vallëzimi dhe dialogu eterik, ata lëviznin para e mbrapa, hynin e dilnin nga skena, duke u sjellë si aktorë shëtitës që luanin rolet e Satanit dhe Princit të Ferrit. Në pamje, i përshtateshin roleve: flokë të gjatë, mjekra, të shënuar nga lia dhe pothuajse pa dhëmbë. Pastaj, çuditërisht, e gjeta veten si një spektator i vetëm, duke dëshmuar përfundimin e Ungjillit të Nikodemit, të cilin sapo e kisha lexuar, të rikrijuar për mua nga shërbëtorët e zotërisë...”

Tani do të paraqesim grindjen midis Satanit, në personin e Gastonit, dhe Princit të Ferrit, të përfaqësuar nga Girard, lidhur me ardhjen e pritshme të Krishtit në ferr.

Mjeshtri im tha se ndihej sikur ishte transportuar në një botë mrekullish.

- Shiko, o Satan,- tha Gastoni, duke u përkulur para Girardit, “princin dhe kapitenin e vdekjes. Përgatitu të presësh vetë Jezusin e Nazaretit, i cili mburret se është Biri i Zotit, e megjithatë i frikësohet vdekjes, duke thënë: “shpirti im është i trishtuar deri në vdekje.”

Benjamini tha se, në imagjinatën e tij, mund të dëgjonte një

turmë që fërshëllente, disa duke lëshuar mallkime e të tjerë duke u betuar se do ta mposhtnin djallin.

- Ai më ka bërë shumë padrejtësi mua dhe shumë të tjerëve,- tha Satani. Turma u bë e heshtur, duke pritur ndonjë zbulim të madh. “O Princ i Ferrit, ata që i bëra të verbër e të çalë, dhe ata që i torturova me disa djaj, ai i shëroi me fjalën e tij. Po ashtu, ata që ua solla ty të vdekur, ai me forcë t’i merr prej teje.”

- Kush është ky princ kaq i fuqishëm,- u përgjigj Girardi me një bubullimë autoritare, megjithatë njeri që i frikësohet vdekjes? Të gjithë sundimtarët e tokës janë nën pushtetin tim, njerëz që fillimisht iu nënshtruan pushtetit tënd.

- Fjalimet e tyre,- tha mjeshtri im, “më vinin aq qartë sa tingulli i një kambane.”

Satani: Një hebre apostat.

Princi i Ferrit: Nëse ai është kaq i fuqishëm në natyrën e tij njerëzore, unë pohoj se është i gjithëfuqishëm në natyrën e tij hyjnore, dhe askush nuk mund t’i rezistojë pushtetit të tij. Ki kujdes: kur tha se i frikësohej vdekjes, ai synonte të të zinte në kurth dhe për epoka të përjetshme të të mundonte.

- Satani: Pse dukesh i frikësuar ta pranosh Jezusin e Nazaretit, armikun tënd dhe timin?

- Princi i Ferrit: Si ta di se ti e ke nënshtruar atë?

- E tundova dhe nxita hebrenjtë me zell e zemërim kundër tij.

- Princi i Ferrit: Si kështu?

- Satani: Mprehja heshtën për vuajtjen e tij, përzjeva tëmthin dhe uthullën dhe urdhërova që t’ia jepnin për ta pirë, përgatita kryqin për ta kryqëzuar dhe gozhdët për t’ia shpuar duart dhe këmbët dhe tani që vdekja e tij është afër, do ta sjell këtu, të nënshtruar si ndaj teje ashtu edhe ndaj meje.

Princi i Ferrit: Ti the se me forcë ai m’i mori të vdekurit. Jo kështu. Të vdekurit, të cilët i kisha mbajtur këtu me mua derisa të jetonin sërish mbi tokë, u morën jo me forcë e as nga pushteti i tyre, por nga lutjet drejtuar Zotit. Dhe pastaj Zoti i gjithëfuqishëm m’i mori prej meje.

Satani: Ato lutje erdhën nga Jezusi.

Princi i Ferrit: Kush është ky Jezus i Nazaretit? A është i njëjti që ma mori Lazarin, i cili kishte katër ditë i vdekur dhe kishte filluar të qelbej, dhe të cilin e kisha në zotërim si të vdekur? E megjithatë ai e solli sërish në jetë me fuqinë e tij.

Satani: Është pikërisht i njëjti person, Jezusi i Nazaretit.

Princi i Ferrit: Atëherë të urdhëroj, në emër të pushteteve që na përkasin ty dhe mua, të mos ma sjellësh tek unë.

Satani: Duhet ta pranoj se kur dëgjova për fuqinë e fjalës së tij, u drodha nga frika, ashtu si edhe të gjithë shërbëtorët e mi satanikë. Kur pashë se nuk ishim në gjendje ta mbanim Lazarin, i cili u shkund dhe menjëherë vetë toka ku kishte qëndruar trupi i tij i vdekur e nxori të gjallë, e kuptova se vetëm Zoti i Gjithëfuqishëm mund të kryejë mrekulli të tilla. Prandaj, nuk mund të dyshoj më se ai është i fuqishëm në sundimin e tij, i fuqishëm në natyrën e tij njerëzore dhe është shpëtimtari i njerëzimit.

- Princi i Ferrit (i tmerruar): Prandaj, mos ma sill këtë person, sepse ai do t'i lirojë të gjithë ata që unë i mbaj të burgosur për mosbesim, të gjithë ata të lidhur me prangat e mëkateve të tyre, dhe do t'i çojë drejt jetës së përjetshme.

Kur u kthye në shtëpinë e zotëri Noir-it, Mjeshtri Benjamin dukej i hutuar, sikur të kishte qenë dëshmitar i një mrekullie. Ai dukej se besonte se një tapiceri kishte marrë jetë, kishte folur dhe kërkoi që unë të shënoja në ditarin tim atë që më rrëfeu për vizitën e tij në galerinë e Fontenot-it. Shqetësimi im për sigurinë e tij më ndali menjëherë nga dëshira për t'i thënë se shkaku i vegimeve të tij kishte qenë me shumë gjasë çaji i Kumar-it. Nëse përhapëshin fjalë për zbulimin e tij, kush e di çfarë çmendurie mund të pasonte? E pyeta nëse kishte folur me ndonjë nga shërbëtorët në shtëpinë e Fontenot-it. Në atë çast e kuptova se rreziku ishte bërë shoqëruesi ynë i padëshiruar dhe se duhej të largoheshim nga Albi sa më shpejt të ishte e mundur. Por qëndruam edhe disa ditë më tepër, për shkak të dëshirës së

Rachel-it për të kaluar më shumë kohë me motrën e saj të dashur sepse Martine rrinte gjatë në farkë, duke mësuar si të punonte në heshtje për dyluftime. Trokitja e pashmangshme në derë na gjeti teksa nxitonim të paketojmë arkat tona dhe të përgatisnim mushkat për udhëtimin drejt jugut, në Romë e më pas në Salerno.

Një anëtar i kishës, i veshur me rrobë kishtare, i tha mikpritësit tonë se kërkonte një takim me të diturin Mjeshtër Benjamin nga Tudela. Sapo u gjend në praninë tonë, ai e pyeti nëse mjeshtri im do të ishte i gatshëm t'u ndante besimtarëve zbulesat e tij.

- E diela pas meshës, në sheshin e qytetit, do të ishte një kohë e përshtatshme,- tha ai. Unë u drodha, duke njohur prirjen e të paditurve për të thurur komplot nga pëshpëritjet dhe për të parë në një fjalë veprimin e djallit. Por, Mjeshtri Benjamin nuk shihte ndonjë të keqe në ndarjen e mendimeve të tij, të cilat unë nuk arrita ta bind se vinin nga një kërpudhë. Dhe kështu, ai pranoi të dilte përpara turmës në sheshin e qytetit, pas meshës të së dielës, për të përshkruar se si një tapiceri e mrekullueshme, në mesin e tyre, kishte shpallur një të vërtetë të përjetshme, të mbushur me zbulesë dhe më të çmuar se çdo relike apo gisht i ndonjë shenjti. Të dielën, Mjeshtri Benjamin u vesh me madhështi, me një rrobë me mëngë të gjata, deri në kofshë, të shtrënguar në bel me brez. Kokën e mbështolli me një çallmë, ndërsa unë mbaja një kapuç. Sandalet tona, të dëmtuara nga përdorimi, i lustruam me dyll blete. Akrobatët dhe xhonglerët, që zakonisht zinin sheshin e qytetit, u tërhoqën me kënaqësi për t'i lënë vend mjeshtrit tim. Kur mbërritëm, një turmë kishte ardhur përpara nesh, disa me krumhorna, shalmë dhe daulle. Të tjerë ishin veshur për rastin si djaj me bishta dhe engjëj me krahë. Një burrë kishte bërë një aureolë që lidhej në bel dhe ngrihej me një shkop mbi kokën e tij. Disa personalitete kishin rregulluar që shërbëtorët e tyre të sillnin karrige, të përshtatshme për pozitën e tyre shoqërore. Fshatarët uleshin mbi stola për të parë më mirë.

Një platformë e ngritur, e përgatitur për këtë rast, më kujtoi një trekëmbësh varjeje. Audienca, duhet ta pranoj, dukej mjaft e pafajshme, përveç disa priftërinjve me kapuçë. I kujdesshëm ndaj inkuizitorëve, i kërkova Rachel-it t'i ndiqte ata pa rënë në sy dhe të përpiquej të kapte fjalët e tyre e të ndiente gjendjen e tyre shpirtërore. Mikpritësi ynë, zotëri Noir, qëndroi në distancë, pranë skajit të sheshit, ku mund të largohej lehtësisht nëse turma bëhej e pakontrollueshme. Ai ende e kishte Parisin shumë në mendje dhe trajtimin që kishte pësuar nga murgjit. Para se të ndaheshim, ai më prezantoi me fqinjin e tij, zotëri Fontenot, i cili pyeti nëse mund t'i bashkohej shoqërisë sime. Së bashku qëndruam, me dy shërbëtorët e tij, djem të rinj e të gjallë, me flokë deri në shpatulla, fytyra të ashpra me shenja dhe gojë pa dhëmbë, shenja këto që tregonin se kishin vuajtur nga lia dhe sëmundje të tjera.

“Nuk besoj,” pëshpëriti zotëri Fontenot, “që mjeshtri juaj të ketë folur ndonjëherë para një bashkësie hebraike kaq të madhe.”

- Përgjigjja ime, “Sa më e madhe turma, aq më i madh rreziku,” e shtyu atë, çuditërisht, të vërejë se në çështjet e fesë nuk mund ta parashikosh kurrë sjelljen e një njeriu. Katarët dhe katolikët ishin shembuj të gjallë se si njerëzit, me dëshirë, i humbnin arsyet në shërbim të një parajse të premtuar. Ky reagim më bëri të pyes veten se çfarë besonte vetë zotëri Fontenot.

Një qiell i zymtë fshehu diellin dhe kërcënoi me shi, gjë që mund të rezultonte e dobishme nëse do të na duhej të largoheshim me ngut. Me ankth pyesja veten nëse kjo turmë kërkonte zbulesë apo hakmarrje për atë që e konsideronte pabesi hebraike. Pse, brengosesha unë, Benjamin vendosi të rrezikonte dëmtimin? Vendosmëria e tij për të rrëzuar idenë e zbritjes së Krishtit në ferr ishte bërë demoni i tij privat. Por pse? Asnjë argument nga ana ime nuk arriti ta largonte nga kjo rrugë. Dyshoja se me kohë do të mësoja se çfarë gjërash mbante të fshehta, si sekretet e zemrës.

Teksa u ngjit në platformë, turma heshti për një çast. Ai

drejtësoi shpinën dhe qëndroi me madhështi. Në çështjet e kujtesës, pak kush mund ta barazonte Benjaminin e Tudelës. Besoj se ai kishte mësuar përmendësh të gjithë Dhiatën e Vjetër dhe pjesë të mëdha të së Resë. Sapo u përhap fjala se do të zbulohet një mrekulli, edhe katarët u treguan të interesuar. Rachel-i, që e shihte motrën e saj sa herë e lejonte koha, ia kishte hapur këtë temë Miriamit, duke e paraqitur si një ushtrim të devotshëm që do t'u jepte mundësi atyre që nuk dinin të lexonin të mësonin për një pjesë të rëndësishme të Shkrimit të Shenjtë. Për habinë tonë, Miriami dhe motrat e saj e pritën me kënaqësi idenë, ashtu si edhe bashkësitë e krishtera dhe hebraike, duke sjellë kështu rrezikun e fyerjes së njërës fe apo tjetrës.

Edhe para se Benjamini të fillonte të fliste, shumë në turmë — gojëhapur dhe të tronditur — nisën të luteshin dhe të përgjëroheshin që të merreshin në parajsë. Vajet, aq të forta sa të zgjonin të vdekurit, nuk bënë gjë të tillë. Ato i shtynë priftërinjtë në turmë t'u kërkonin të gjithë mëkatarëve pendim dhe puritanët katarë t'u luteshin besimtarëve të tyre të ruheshin nga joshjet e Satanit. Duke pritur, me sa dukej, çastin e duhur për të folur, Benjamini arriti të thoshte vetëm: “Dëshiroj të ndaj një zbulesë...”, kur një nga të pafajshmit katarë e pyeti me zë të lartë Benjamini se për kë punonte Satani, duke ia dhënë vetë përgjigjen: “Për hebrenjtë!” Një grua pranë tij shtoi: “A nuk ishte Nikodemi një hebre, që pa një të vërtetë të re, fjalët e Jezusit të Nazaretit?”

Ky fillim armiqësor i fjalimit u paratha keq. Duke parë nga lart turmën, ai u gjend i rrethuar nga dhjetëra njerëz që donin të sfidonin çdo fjalë të tij. Nuk e kisha njohur kurrë mjeshttrin tim të mbetej pa fjalë, por teksa ai belbëzonte, dy burrat që kishin ardhur me zotëri Fontenot u ngjitën në platformë. Duke ngritur duart, ata kërkuan heshtje. Pak çaste më pas, turma i mbuloi me thirrje përçmuese: “Ikni, ju njohim shërbëtorë!” “Kush mendoni se jeni që qëndroni atje?” “Aktorë shëtitës e quani veten, atëherë shëtitni!”

Gaston dhe Girard, emrat me të cilët u prezantuan, ua kthyen me të njëjtën monedhë, duke e quajtur turmën “të palarë, të mbushur me pleshta, budallenj, rrahës grash, injorantë që nuk njohin alfabetin”. Gastoni pohoi me krenari se ai dhe Girard kishin interpretuar në Paris dhe së fundmi kishin luajtur për Benjaminin e Tudelës pjesë nga Letra e Nikodemit, një shfaqje që do ta përsërisnin tani. -- E ndjekur, tha Girard, “nga rabini që do të zbulojë misteret e atij dokumenti.”

Nuk kisha dyshim se zotëri Fontenot i kishte sjellë këta burra për të luajtur një rol mbrojtës, nëse do të duhej. Sipas mendimit tim, ai çast kishte ardhur. Sikur t’i lexonin mendimet e mia, të dy burrat nisën dialogun e tyre, i cili, për të qenë i sigurtë, e mbajti turmën të magjepsur dhe e la mjeshtrin tim pa fjalë. Ai me siguri mendoj se këta burra i ishin shfaqur në një vegim. Por ja ku ishin, prej mishi e gjaku. Që herët kisha mësuar se loja skenike e hipnotizonte publikun, sidomos një publik të etur për të vërteta biblike. Kur Gastoni dhe Girardi e përfunduan dialogun, për bezdinë e zotëri Fontenot-it, ata kaluan një kapele për ndihma. Pasi u larguan nga skena, Mjeshtri Benjamin, tashmë sërish zot i zërit të tij, u lut për heshtje. Vetëm kur një prift vendas u ngjiti në shkallët e platformës dhe qëndroi pranë tij, zhurma u fashit. Prifti e siguroi turmën se do ta mbante Benjaminin të ndershëm, një deklaratë që shkaktoi shpërthime të qeshurash. Mjeshtri im e falënderoi priftin, i cili u prezantua si Ati Sebastian, dhe nisi interpretimin e tij heretik mbi zbritjen në ferr.

Dijetarë të mësuar nga çdo anë kanë debatuar nëse Nikodemi vërtet zbriti në ferr për të çliruar shpirtrat e atyre që ndodheshin në limbo. Le të mos hamendësojmë; le të mos shpikim. Ne kemi vetë fjalët e ungjillit, nga të cilat mund të nxjerrim përfundime. Sipas Nikodemit, kur zotëria i Satanit e pyeti nëse e kishte penguar Krishtin të hynte në botën e nëndheshme, Satani u përgjigj pohueshëm. Benjamini nuk mundi të thoshte asgjë më tej, sepse turma e

ndërpreu duke bërtitur: “Satani gënjen, ti gënjen; horr; mashtues; sharlatan; betimshkelës, shpifës.” Sikur Ati Sebastian të mos kishte ndërhyrë, kam frikë se mjeshtri im do të ishte nxjerrë me forcë dhe do të ishte trajtuar keq. Po të më kërkohej këshillë, do t’i kisha thënë mjeshtrit tim të thoshte pak më shumë, ose asgjë dhe të largohej menjëherë me Rebekën, Martinën dhe mua. Por ai qëndroi i palëkundur, ndërsa Ati Sebastian qetësoi turmën.

- Le të mendojë rabini i mirë çfarë të dojë,- tha prifti, “por ne të krishterët, qoftë katarë apo katolikë, dimë më mirë.” Duke gjykuar nga britmat e turmës, e pashë se ai u kishte thënë atë që donin të dëgjonin. Por, si një pordhë e fortë në kishë, Benjamini e tërhoqi sërish vëmendjen te vetja. Ai e pyeti priftin, me mirësjellje, se si e dinte që Krishti kishte zbritur në ferr dhe i kishte ngritur shpirtrat nga limboja në qiell. Pyetja, që i solli një buzëqeshje fytyrës së rrumbullakët e mirëushqyer të Atit Sebastian, dukej se ishte pikërisht ajo që ai kishte shpresuar.

- Ne e dimë,- u përgjigj ai thjesht por me forcë, “sepse besojmë se është kështu.”

Në atë çast, u luta që mjeshtri im të mos e merrte përgjigjen e priftit si një sfidë polemike. Por lutja ime mbeti pa përgjigje.

- Ju besoni,- pyeti Benjamini, “prandaj dini?”

- Pikërisht! Po ju?

- Kur di, atëherë besoj.

- Dhe si mendoni ta dini atë që nuk mund ta shihni?”

Me atë një fjalë “shihni”. Ati Sebastian i kishte ngritur një kurth retorik mjeshtrit tim. Fjala mund t’i referohej shikimit të një objekti apo ngjarjeje materiale, ose mund të nënkuptonte të kuptuarit. Prifti e kishte fjalën qartësisht për këtë të fundit dhe, siç pritej, e çoi më tej pyetjen se si mund të shihej diçka në botën shpirtërore me sytë tanë, duke shtuar se vetëm shpirti ynë i sheh të vërtetat e botës tjetër.

- Unë mund ta shoh madhësinë e maleve dhe ta ndiej shiun në fytyrë dhe ta nuhas aromën e jargavanëve në pranverë,- tha Mjeshtri Benjamin. “Të gjitha këto janë shfaqje të Zotit.”

Por, ju hebrenjtë, që krenoheni se i keni sjellë botës ndërgjegjen me ligjet dhe gjykimet tuaja morale, nuk mund ta shihni ligjin, as ta ndieni apo ta nuhasni moralin. Ju e dini, duke vëzhguar botën fizike dhe sjelljen e njerëzve, se cilat parime duhet të përqafohi. Kjo është ajo që mund ta quajmë e vërtetë përfundimtare ose e vërtetë e brendshme, që e tejkalon njohjen empirike. A nuk është kështu?

E dija se Mjeshtri Benjamin do të qëndronte në erë e shi për të fituar një debat, por tani nuk ishte koha për të provuar aftësitë e tij polemike. Duke shtyrë disa rrugaçë gojëkëqij, arrita te platforma dhe i bëra shenjë mjeshtrit tim. Ai u afrua dhe u gjunjëzua për të dëgjuar pëshpëritjet e mia.

- Zotëri i nderuar, gjeni një vijë argumenti pajtuese që ta zbusë kundërshtarin tuaj dhe miqtë e tij dhe të na lejojë të largohemi pa u dëmtuar. Zotëri Fontenot, gënjeva, -“thotë se duhet të ikim tani, përndryshe...!

Mjeshtri Benjamin u ngrit dhe i zgjati dorën e miqësisë Atit Sebastian, i cili tregoi edukatë të përkryer. Duke ia shtrënguar dorën mjeshtrit tim, ai iu lut turmës ta pranonte se, pavarësisht nëse pajtoheshin apo jo me hebreun, bota e njihte atë si një dijetar të madh.

- Rrallëherë,- tha ai, “jemi të nderuar me praninë e dikujt kaq të ditur.”

Një rrugaç, katar apo katolik – nuk e di – u hodh në skenë dhe shpalli se, nderisa Kryqtarët po përpiqeshin t’i siguronin të gjitha vendet e shenjta për besimtarët, turma e mbledhur po i jepte vesh një jobesimtari dhe vrasësi të Krishtit. Menjëherë pas kësaj shpërtheu një pakënaqësi e prekshme, burrat godisnin ajrin me grushta dhe mallkonin hebrenjtë. Edhe pse i vetëdijshëm për rrezikun, Benjamini mbeti i palëkundur. Duke këshilluar arratisjen, u shkëputa ngadalë nga platforma dhe u luta në

heshtje në çdo gjuhë që të shpëtonim me jetë. Në shtypjen e turmës nuk kisha vend për të vrapuar; prandaj, bashkë me të tjerët, qëndrova dhe pashë teksa Benjamini përqafoi Atin Sebastian, shpalli se duhej të pajtohej me priftin se besimi buron jo vetëm nga ajo që mund të kapim fizikisht, por edhe nga shpirti dhe në këtë rast të fundit, një udhërrëfyes shpirtëror është i paçmueshëm. Pastaj, me një mirësjellje të hollë, e ftoi përndjekësin e tij të sugjeronte rrugën drejt lavdisë. Duke treguar në drejtime të ndryshme dhe më pas duke ngritur duart e shtrënguara drejt qiellit, Benjamini pyeti:

- Ku gjendet një vend i shenjtë? Është nga kjo anë apo nga ajo? Më trego dhe unë do të nxitoj të kërkoj ndriçim.”

“Pendim” ishte e vetmja fjalë që prifti mundi të nxirrte, kur Benjamini e ndërpreu duke thënë:

“Pikërisht në atë frymë, Atë, unë besoj në mëshirën e pafundme dhe durimin e Zotit tonë. Tani, më trego rrugën.

Një çast më pas, ai u hodh nga platforma dhe na udhëhoqi mua, Rachelin dhe Martinën përmes një turme dashamirëse, që na hapi udhë drejt skajeve të qytetit, ku pritëm derisa Isak Noir mbërriti – ashtu siç e dinte Benjamini se do të ndodhte me mushkat dhe plaçkat tona.

- Të iknim me vrap,- shpjegoi ai, “do ta kishte nxitur pakënaqësinë e turmës dhe ndoshta do të na kishte kushtuar jetën. Por, duke përdorur Atin Benedikt si justifikim, e zbutëm turmën dhe siguruam kalimin tonë të sigurt.”

Mjeshtri im e përqafoi Isakun disa herë, duke përsëritur mirënjohjen dhe admirimin e tij për mirësinë dhe punën e zotit Noir. Kështu përfundoi dëshira e mjeshtrit tim për të qëndruar nën qiell dhe për të vënë në dyshim zbritjen e Krishtit në ferr.

Nëse donte një pamje fizike të ferrit, nuk kishte nevojë të shikonte më larg se disa nga qytetet që kaluam rrugës për në Romë. Asnjë fshat nuk i kishte shpëtuar shkatërrimeve të sëmundjes dhe urisë. Edhe të pasurit i luteshin mjeshtrit tim madje i ofronin ar që t'i çlironte nga sëmundjet e tyre të rënda:

tuberkulozi, ulçerat, çibanët, plagët e kalbura, shurdhësia, memecëria, verbëria, krizat, goditjet, ethet, murtaja, çalamëria, gjymtyrët e shtrembëra ose mungesa e gjymtyrëve, krimbat e zorrëve, diarrea kronike, sëmundjet e mishrave të dhëmbëve, dhëmbët e kalbur ose mungesa e tyre.

Asnjë qytet nuk i kishte shpëtuar drapërit të sëmundjes. Falënderova Zotin që grupi ynë udhëtar kishte shpëtuar nga miasma e mjerimit dhe vetëm doja që të kishim mundur të bënim më shumë sesa të ofronim të sëmurëve pije me shegë dhe barishte të tjera lehtësuese.

Benjamini kishte arritur, me keqardhje, në përfundimin se gurët e çmuar nuk kishin veti mjekësore. Duke i fërkuar mbi skuqje dhe duke i bluar për t'i pirë, ai nuk kishte arritur të shëronte asnjë nga sëmundjet që i tërhiqnin vëmendjen. Sëmundjet e ndryshme mbetën të paprekura nga të ashtuquajturit gurë magjikë. Duhej të gjendeshin trajtime të tjera. Thashethemet thoshin se shkollat mjekësore të Bolonjës dhe Salernos bënin më shumë për të larguar sëmundjet sesa çdo lutje apo recetë. Meqenëse kjo e fundit ishte në itinerarin tonë, u nisëm drejt jugut, duke u ndalur në Marsejë, ku banonin dy grupe hebrejsh të ditur: njëri në kështjellën mbi qytet dhe tjetri përgjatë bregut. Pasi kishin themeluar një akademi për të rinj të ditur, hebrejtë i kërkuan Benjaminit të mbante një ligjëratë për rreth dy duzina studentësh. Ai me mençuri shmangu çdo diskutim për ferrin dhe foli për nevojën e gjetjes së kurave për sëmundjet e panumërta të njerëzimit. Lutjet mund ta bëjnë njeriun të ndihet më mirë, por nuk shërojnë tuberkulozin. Edhe pse nxiti një debat të gjallë mbi vlerën mjekësore të gurëve të çmuar, ai u largua me shpresën se ndër bimët e tokës mund të gjendeshin të gjitha llojet e ilaçeve shëruese.

Nga Marseja, lundruam katër ditë për të mbërritur në Gjenovë, një qytet me vetëm dy ose tre hebrej. Nga sa mund të kuptoja, gjenovezët, një popull detar, shpesh bastisnin qytete të tjera dhe largoheshin me plaçkë. Ata jetojnë në shtëpi me kulla,

nga të cilat bëjnë luftë me fqinjët e tyre gjenovezë. Konflikti duket se u rrjedh në gjak. U larguam nga Gjenova dhe gjetëm transport me qerre të tërhequra nga qetë mushkat tona kishin ngordhur në Francë që na çuan për dy ditë në Pizë, një qytet i madh që nuk qeverisej nga mbretër apo princër, por nga gjykatës të zgjedhur nga populli. Banorët jetojnë pa mure mbrojtëse dhe mbijetojnë falë tregtisë. Qyteti, gjashtë milje larg detit, ka një lumë që kalon nëpër të. Ky ujë sjell anije dhe ngarkesat e tyre në Pizë, ku ekuipazhet priten me mikpritje të madhe.

Nga Piza udhëtuam për në Luka, ku gjetëm dyzet familje hebreje dhe kisha të panumërta. Këtu, popullsia e vogël hebreje jetonte pa frikë nga priftërinjtë dhe pushtetet rajonale.

Rabini David na strehoi në shtëpinë e tij modeste, vetëm pak hapa larg mureve të qytetit që e rrethojnë atë. I themeluar fillimisht nga etruskët, Luka u bë një koloni romake rreth vitit 180 p.e.s., kohë gjatë së cilës shërbeu si vend i rëndësishëm takimesh për Jul Cezarin dhe Krasin. Pamjet nga ky qytet kodrinor më bënin të doja të qëndroja më gjatë dhe të eksploroja fshatrat përreth, por Benjamini dëshironte të vazhdonte drejt jugut, për në Romë. E falënderuam rabinin e mirë dhe edhe një herë u nisëm në rrugë.

Rruga e shumëpërdorur për në Romë kishte nevojë për riparime. Gurët, të formuar me pjerrësi që uji i shiut të rridhte në kanale, kishin nevojë për zhavorr të thërrmuar për të mbushur boshllëqet. Në disa vende, gurët ishin çvendosur dhe përmbysur nga rrotat e qerreve dhe thundrat e kafshëve. Pelegrinët dhe udhëtarët e shumtë që na përshëndesnin në rrugë tregonin histori, duke shpresuar për të njëjtën gjë në këmbim. Edhe pse jo gjithmonë i kuptonim gjuhët e tyre, arrinim të kuptoheshim me gjeste. I ngrinim tendat pranë burimeve ujore, për nevojat tona dhe të kafshëve. Kudo që gjenim ujë të pijshëm, të pastër nga mbeturinat, mbushnim enët dhe, në cekëtina, laheshim dhe lanim rrobat. Erërat e trupit të atyre që takonim në rrugë mund t'i mbanin larg insektet, por aromat dekurajonin qëndrimin e

gjatë në shoqërinë e tyre.

X

Duke udhëtuar disa ditë nga Luka, arritëm në Romë nga perëndimi dhe kërkuam geton hebraike në Trastevere, e njohur si një zonë piktoreske me rrugica të ngushta me kalldrëm, ndërtesa shumëngjyrëshe të mbuluara me dredhkë dhe një shesh të madh me një kishë të stolisur me mozaikë të artë. Në lindje shtrihej Tibri, që mbante mjete lundruese të çdo lloji dhe madhësie. Pas disa pyetjeve, na çuan te dera e Signore Aiellos, një hebre sefardik që fliste gjuhën tonë dhe na e vuri me kënaqësi në dispozicion ish-dyqanin e tij të erëzave, të cilin e kishte shndërruar në një shtëpi pritjeje për tre veta. Rachel, me këshillën e Signore Aiellos, mori me qira një dhomë në një bujtinë katolike të drejtuar nga murgësja. Ne qëndruam te ky njeri i mirë për dy javë. Çdo mbrëmje flija i mbështjellë nga aroma e kanellës, të cilën lutem ta ketë edhe parajsja.

Të nesërmen në mëngjes, Rachel na takoi e hutuar. Kur e pyetëm për burimin e shqetësimit të saj, ajo tha se gjatë natës kishte dëgjuar rënkime kënaqësie dhe psherëtima. Në mëngjes, kur i kërkoj shpjegim murgeshës përgjegjëse të shtëpisë, gruaja e pacipë i tha se zërat vinin nga shthurje nate. “Disa nga murgeshat argëtojnë priftërinj të epushëm.” Duke dëgjuar këtë lajm të shijshëm, Martine, i cili kishte qenë mjaft i heshtur që nga përplasja në Francë, u gjallërua dhe tha: “Ma jep adresën e bujtinës sate,” dhe u zhduk me vrull në drejtimin që Rachel tregoi. Unë qesha, por Benjamini u duk i trazuar. Ai qartazi nuk e miratonte një sjellje të tillë. Në fakt, Martine u zhduk për dy ditë dhe u shfaq sërish disa ditë më vonë, dorë për dorë me një noviciate të re, të cilën e prezantoi si Gabriella.

X

Kur një Benjamin i habitur e pyeti se si kishte përfunduar të jetonte në bujtinën e murgeshave, ajo tha se i ati e kishte vendosur atje që të mund të argëtonte gra në vilën e tij jashtë Romës. “Më shihet si pengesë, si të huaj, jo si vajzën e tij. Kishte para për gra të ulëta, por jo për mua. Kur i kërkova leje të prisja miq në shtëpi, ma mohoi, kur e kërcënova se do të ikja, u përpoq të më detyronte të martohesha me një burrë të pasur e të moshuar. Zoti na ruajt! Burri kishte fytyrën plot lytha dhe ecte me bastun. Këmbëngulja ime e bindi të caktonte një shumë parash për abateshën e bujtinës së Shën Klarës që të më strehonte, ku takova Martinen, një djalë të ri me sjellje të mira. Na pëlqyem menjëherë. Ai më kërkoi t’i bashkohesha dhe unë thashë po. Ja ku jemi.”

- Si mendoni të jetoni?- e pyeti Benjamini. “Martine është vetëm një djalosh i varfër pa zanat.” Gabriella u përgjigj me gëzim: “Nëna ime më la një shumë parash te vëllai i saj, Signore Baldini, i cili ka një dyqan lëkurësh pranë Kodrës Kapitoline. Ai kurrë nuk më ka refuzuar. Do të jetojmë në shtëpinë e tij dhe Martine mund të bëhet nxënës tek ai.” Ajo buzëqeshi dhe shtoi: “Mos harroni të na vizitoni. Do të kujdesem që të mund të qëndroni në shtëpinë e xhaxhait tim si mysafirë... të gjithë ju!”

Pastaj ajo dhe Martine u zhdukën përgjatë rrugës, për të mos u parë më kurrë, ndoshta sepse ne kurrë nuk e kërkuan dyqanin e xhaxhait të saj.

Pa Martinen, ne të tre shëtitëm rrugëve të lagjes hebraike, duke kaluar nëpër rrugica e kalime të ngushta, të

gërryera e të kalbura nga era e jashtëqitjes dhe urinës. Mes zhurmës dhe erërave të rënda, kaluam pranë dyqaneve dhe lypësve, kallajxhinjve dhe tregtarëve që thërrisnin mallrat e tyre: bukë, ëmbëlsira, gota të vogla vere, rrush të thatë dhe arra. Fëmijë e të rritur mbushnin “Giudecca”-n, duke bërëtitur e thirrur nga një derë te tjetra. Madje pamë nga larg edhe Diego Diazin, ndihmësin e heshtur të murgut Klement, të cilin do ta kisha përshëndetur po të mos kishte thënë mjeshtri im: “Kam frikë se mbikëqyrësi i Klementit spiunon për inkuizicionin. Vetë Konti më ka paralajmëruar. Lëre të shkojë rrugës së vet!”

Një pasdite hymë në një shesh të madh, Piazza di Santa Maria. Para nesh qëndronte një Bazilikë e madhe. Teksa iu afruam, kambanat e forta shënuan orën. Me ardhjen e pranverës, ditët më të gjata e mbështollën sheshin dhe kishën e tij madhështore me një dritë të ngjyrës së bakrit. Sipër nesh u shfaq një tufë pëllumbash me unaza. Një shatërvan me nivele, shkallët e të cilit ishin plot çifte, qëndronte përballë kishës. Në shesh, karroca shtytëse, shitës dhe priftërinj përziheshin: të parët shisnin gjëra tokësore, të dytët – qiellin. Këtu mund të shihje shitës me karroca frutash, endës që balanconin tezgjahë të vegjël për të punuar dantella, këpucarë që riparonin sandale mbi mbajtëse hekuri, piktorë para kavaletave të tyre, gdhendës që punonin kryqe, poçarë që shisnin enë qeramike dhe oblata që ofronin ikona fetare dhe ujë të shenjtë, që thuhej se vinte nga lumi Jordan. Mes tyre, të gjymtuar, të bartur apo të shtyrë në karroca, kërkonin mrekulli nga duart ngushëlluese të ndonjë kleriku.

Një grua e moshuar, me flokë të gërshetuar që i arrinin deri në bel, ishte gjunjëzuar pranë një karroce ku ndodhej një djalë i vogël me një tabelë ku shkruhej: “I verbër, ju lutem ndihmë!” Sipas shoqëruesit të tij me mjekër, vjedhja e vogël e djalit i kishte kushtuar shikimin. Një fermer, shpjegoi ai, e kishte kapur duke vjedhur një dardhë nga pemishtja e tij dhe ia kishte fërkuar fytyrën me pleh. Acidi i mbetjeve kishte depërtuar në

sytë e djalit dhe e kishte verbuar. Gruaja, e vetëshpallur shëruese dhe magjistare, ishte veshur me stoli që i shkoni një personi të një rangu më të lartë. Ndoshta ajo vërtet kishte fuqi lehtësuese. Ajo tregoi nga djali dhe lëvizi dorën mbi sytë e tij të palëvizshëm, duke shpallur në disa gjuhë se mund ta shëronte të riun. “Besimi,” - tha ajo, “i paraprin dijes dhe vdes në dritën e kësaj të fundit.

Kjo fjali tërhoqi vëmendjen e mjeshtrit tim, i cili pohoi me kokë dhe tha: “Interesante. Le të shohim për një çast.”

Gruaja vazhdoi: “Lutja nuk mund të barazohet me një eliksir shërues. Sëmundja është vetëm një dry i përkohshëm. Gdhend çelësin e duhur dhe e zotëron.” Me këtë shpallje, ajo mëmëriti disa fjalë dhe urdhëroi djalin të ngrihet. Ai u ngrit nga shtrati i tij prej dërrase dhe, ndaj pyetjes së gruas: “Sa gishta mbaj lart?”, ai u përgjigj saktë: shtatë, duke nxitur psherëtimin admiruese dhe duartrokitje nga shikuesit.

Mjeshtri im u afrua pranë shpatullës sime dhe pëshpëriti: “Magji, jo mjekësi. Vëre re se fytyra e tij nuk ka shenja. Ai kurrë nuk ka duruar një “trajtim” me pleh. Është e gjitha mashtrim.” Pastaj duartrokiti fort dhe i kërkoi gruas një takim. Ajo i tha të priste, derisa të kishte mbaruar mbledhjen e monedhave që besimtarët po dorëzonin si shenjë mirënjohjeje për këtë mrekulli. Derisa prisnim, Benjamini më tha me zë të ulët se kjo grua mund të kishte kryer një mashtrim, por e njihte mirë shkencën e saj, siç e tregonte pohimi i saj për besimin dhe dijen. Kur gruaja nxori edhe qindarkën e fundit që mundi të grumbullonte, e ftoi mjeshttrin tim ta takonte pas dy ditësh në Katakombet e Krishtera të Kalikstit, të vendosura në Rrugën Apiane.

- Supozova,- tha Benjamini, “se ju keni fuqi okulte.”

- Ajo buzëqeshi me dijeni. “Mund të shëroj, të interpretoj ëndrra dhe të lexoj të ardhmen.”

- Pres me padurim ndriçimin tuaj.

Pa humbur kohë, ajo dhe ndihmësi i saj u larguan.

Dy ditë më vonë, një varkëtar, që me shaka e quante veten Karon, na kaloi me varkë përtej lumit, duke ndaluar shkurtimisht në Tibër pranë një ishulli me traditë shërimit dhe me një pus shërues. Leprosë dhe të sëmurë të tjerë kërkonin lehtësim nga burra të veshur me rroba fetare, që pretendonin se kishin kura për çdo lloj sëmundjeje. Shumë të sëmurë merrnin ujë me pëllëmbë nga pusi, të gjitha pa dobi, siç pëshpëriti Benjamini.

- Shikoni përreth. A shihni ndokënd të shëruar mrekullisht? Besimi mund ta forcojë shpirtin, por nuk mund ta shërojë skrofulën.

Shikoni qafat e tyre të enjtura. Do të duhet më shumë se ujë pusi për ta shëruar ftizën.”

Duke u larguar nga ishulli, morëm me vete si udhërrëfyese një grua të re, Laurën, duke ndjekur udhëzimet e saj, u lëvizëm për një distancë të shkurtër, duke kaluar pranë zbarkimeve buzë lumit, mullinjve dhe peshkoreve të ruajtura me xhelozë, të mbushura me blerës. Udhërrëfyesja jonë, e detyruar të përdorte një patericë për shkak të humbjes së njërës këmbë, na bëri të zbarkonim në një vend që i përshtatej nevojave të saj, me shkallë të vendosura ngushtë. Ajo na çoi drejt një kodre dhe një kulle, kolonës së Fokës.

Ndërsa carqet e rrënuara dhe harqet e copëtuara flisnin për rrënimin e një qyteti të shembur, Koloseu ishte shndërruar në një koshere dhomash ku strehoheshin të pasurit që kishin humbur pronat e tyre. Laura shpjegoi se të varfrit kishin jetuar në ndërtesa drejtkëndëshe apartamentesh, të vendosura ngushtë dhe të mbushura në gjithë qytetin. Këto ndërtesa, të ndërtuara me baltë, tulla dhe dru, shpesh ishin të pasigurta. Një shembje e plotë ishte e mundur, sidomos nëse ndërtuesi kishte kursyer shpenzimet. Kur qyteti ishte plaçkitur, apartamentet më të këqija ndodheshin në katin e sipërm, ku ishte më errët, më pak hapësirë dhe më e vështirë të shpëtohej nga djegia e pashmangshme e ndërtesave. Qytetarët më të pasur jetonin në katet e poshtme. Këto ndërtesa nuk kishin ujë të rrjedhshëm as kanalizime. Të

varfrit ua jepnin me qira apartamentet punëtorëve ditorë, ndaj vendet kundërmonin djersë të përzier me erërat e gatimit. Mund ta përfytyroja njerëzit duke derdhur ujë lumi nga enët prej balte, duke ngrënë qiqra me salcë jeshile, lule të skuqura, bathë dhe çikore (fava të freskëta), dhe sasi të bollshme vere. Kakofonia e zhurmave në këto ndërtesa shpesh përfshinte edhe agoninë e lindjes, pasi gratë lindnin në shtëpi.

- Kush ishte Foka?- e pyeta.

- Një perandor bizantin nga viti 602 deri më 610,- u përgjigj Laura.

- Ai u ngrit si zëdhënës i ushtarëve të pakënaqur në mosmarrëveshjet e tyre me perandorin Maurici. Kur ushtria u rebelua në vitin 602, Foka doli si udhëheqësi i natyrshëm i kryengritjes.

Ai kishte një pamje madhështore. Kulla e tij qëndronte në bazë të Kodrës Kapitoline, e cila shihte poshtë në hapësirën e gërmuar, ku një rrëmujë shtyllash, harqesh, kalldrëmsh dhe blloqesh e boshtesh të thyera mbulonin tokën. Para nesh shtriheshin tempuj, pallate, bazilika dhe banja të rrënuara. Këto harqe triumfi dhe shtylla të përdredhura, me statuja perëndish dhe perandorësh, sarkofagë dhe piktura murale, më bënë të pyes veten: a është vetëm mermer ajo që shoh?

Duke ecur mes rrënojave të panumërta, vepër e barbarëve, pamë shtylla të mëdha graniti që mbulonin tokën dhe në disa vende, dukeshin sikur kishin mbirë nga vetë dheu. Laura na kishte çuar në zemër të rrënojave të shembura të Romës, që ngjanin me një mavijosje të purpurt prej guri. Kudo që shikoje, në çdo drejtim, shihje rrugë gjarpëruese që rridhnin si lumenj mbi valë copëzash të varrosura dhe mbeturinash. Statuja të rrëzuara shikonin nga qielli. Bartësit shtynin shtylla mermeri të shpëtuarra përmes rrugëve të ngushta drejt furrave të gëlqeres, që mbushnin ajrin me re tymi.

Derisa **caqet** e shkatërruara dhe harqet e copëtuarra flisnin për rrënimin e qytetit, Koloseu ishte shndërruar në një

koshere dhomash për të pasurit që kishin humbur pronat. Laura përsëriti se të varfrit jetonin në ndërtesa apartamentesh të ngushta, të pasigurta dhe pa ujë e kanalizime. Vendbanimet kundërmonin djersë dhe erë gatimi. Njerëzit hanin thjesht dhe pinin shumë verë, zhurmat e lindjeve ishin pjesë e jetës së përditshme.

Teksa përshkonim qytetin, derra, lopë dhe dele endeshin pa qëllim nëpër sheshe. Një gomar ndoti rrugën. Një qen u zhduk me vrap në një rrugicë të errët. Disa parcela bosh, kopshte dhe gropa qymyri, ku njerëzit kishin hedhur mbeturinat, lëshonin një erë të neveritshme që ndjehej nga pesëdhjetë hapa larg dhe që pa dyshim ishte burim infeksioni. Kaluam pranë çdo lloj njerëzish: shitës kashte, tregtarë kuajsh, gra që shisnin kryqe dhe shami, pelegrinë nga çdo cep i krishterimit, murgj, priftërinj, tregtarë ambulante, nëpunës dhe lypës. Laura na çoi te Shkallët e Shenjta, ku besimtarët e devotshëm ngjiteshin në gjunjë, të pandalur nga gjaku që u rridhte nëpër këmbë.

Duke lënë pas besimtarët që gjakoseshin, Laura punësoi një qerrexhi që të na transportonte me karrocën e tij të tërhequr nga gomari drejt Katakombeve të Krishtera të Kalikstit, të vendosura në Rrugën Apiane. Paganë, hebrej dhe të krishterë i vendosnin varrezat e tyre jashtë qytetit, përgjatë rrugëve, që udhëtarët të ndaleshin dhe të kontribuonin për mirëmbajtjen e tyre. Pas një udhëtimi të tundur, arritëm te shpellat, ku kujdestari na tha se këto ishin varreza zyrtare të Kishës së Romës në shekullin e tretë dhe se rreth gjysmë milioni të krishterë ishin varrosur këtu, mes tyre shumë martirë dhe papë. Të emërtuara sipas dhjakut Shën Kalikst, të cilit papa i fillimit të shekullit të tretë ia kishte besuar administrimin e shpellave, ato ishin më të mëdhatë në Romë. Gruaja që kërkonte Benjamini, me sa duket, e ushtronte magjinë e saj brenda shpellave, pasi nuk ishte në hyrje.

Para se të hynim në shpella, u ndamë nga Laura, e cila na falënderoi për bujarinë tonë. Duke qëndruar pak brenda hyrjes

së shpellës, Benjamini ndaloi. Rakela pyeti nëse hyrja në shpellë do të na lejonte, siç kishte thënë një lypës te porta, të shihnim të kaluarën dhe të ardhmen, varësisht se cilën rrugë do të ndiqnim.

- E kaluara ime,- meditoi Benjamini, “është e kaluar.”

Rakela pyeti: “A i sheh gjithmonë gjërat në të njëjtën mënyrë?”

Mjeshtri im u mendua për një çast dhe u përgjigj: “Në ëndrra, shoh ngjarje që duken krejt ndryshe nga gjendja ime zgjuar.”

Pastaj, për habinë time dhe pa dyshim nën ndikimin e çajit të Kumarit, ai hoqi dorë nga përmbajtja dhe rrëfeu dashurinë e humbur të rinisë së tij. Ai foli për njerëz dhe ngjarje që unë nuk i njihja, si gruaja që zgjodhi jo atë, por një tjetër për t’u martuar. I prekur thellë nga kjo kujtesë, sytë iu mbushën me lot.

Benjamini ndoqi një shteg, ndërsa Rakela dhe unë morëm një tjetër. Në mungesë të tij, Rakela dhe unë folëm për fejesën e dështuar të tij me Rejna Perez, gruan që u martua me një pretendues të pasur që premtoi të kujdesej për familjen e saj. Teksa po tregoja atë që dija, dëgjova dikë që thërriste butë. Kur ngrita kokën, shtriga, duke qëndruar pak hapa larg nesh, pyeti emrin e burrit që kishte kërkuar ta takonte privatisht. Nuk dija sa kohë kishte dëgjuar bisedën tonë, por dukej se jo pak.

- Benjamin i Tudelës,- u përgjigja, duke shtuar se ishte një mjek i famshëm nga Al-Andalusi. “Na la për t’ju kërkuar.”

Ajo na falënderoi dhe u përkul lehtë, duke u zhdukur në labirintin e shpellave në një drejtim tjetër. Më në fund, i gjetëm të dy ulur pranë një tavoline të vogël, të ndriçuar nga një qiri. Nga larg, i vëzhguam dhe dëgjuam.

- Ju keni pasur kohët e fundit një ëndërr shqetësuese.

- Po.

- Ishte për një grua me flokë të zinj si sabel dhe sy të bukur si rubinët.

- Rejna!

Rakela pëshpëriti se shtriga duhet ta kishte dëgjuar duke na folur për Rejnën. “Ajo shprehje,” murmuriti Rakela, “flokë si sabel dhe sy si rubinë”, janë fjalët e tij të sakta. Këto shpella,

vura re, kishin shumë zgavra që lejonin fjalët të jehonin dhe hijet të gjallëronin muret.

Rakela vuri gishtin mbi buzë. “Shh.”

- Emri juaj?- pyeti Mjeshtri Benjamin. “Nuk ju kam pyetur kurrë.”

- Zonja Karamazova nga Rusia.

- Dhe, nëse mund të pyes, cili është burimi i parashikimit tuaj?

- E vërtetat e përgjeshme.

Ky pohim i guximshëm e shtyu atë të nxirrte nga xhepi i përparësës një pako letrash. Pasi një çast heshteje, gjatë të cilit ajo i shfletoi me gishtërinj.

- Kjo grua e re,- tha ajo, “ju është shfaqur në ëndërr duke mbajtur një letër.”

- Rejna... po... me një letër. Si e dinit?

- Përmes fuqisë së magjisë. Zonja K. i riorganizoi letrat. -- Mund ta hamendësoj përmbajtjen e saj, por do të doja më mirë ta tregonit ju.

- Është një letër trishtimi.

- Ajo dëshiron t’i japë fund lidhjes suaj.

- Por në vend që ta pranojë rolin e parave, ajo e megjullon të vërtetën.

- Duke ia prekur dorën Benjaminit,- ajo tha: “Jam e sigurt se ju e dini çdo fjalë të saj. Prandaj, ma tregoni çfarë thotë, dhe unë do t’jua zbërthej kuptimin.

Benjamini vuri dorën në ballë dhe mbështeti kokën mbi të. Ia dëgjova psherëtimën.

- Ajo ia preku sërish dorën dhe i tha: “Flisni lirshëm.”

“Rejna u martua me një burrë të pasur që premtoi të kujdesej për familjen e saj.”

Zonja K. e vazhdoi rrëfimin, duke shtuar: “Ajo ju kërkoi falje dhe ju kujtoi një udhëtim të mëparshëm që kishit bërë, kur ajo pranoi se, pas kthimit tuaj, mungesa juaj iu duk sikur i ishte hequr një barrë nga supet.”

Shtriga duhet ta ketë zbuluar sekretin e tij, sepse ai ngadalë e

ngriti kokën nga dora, pohoi me kokë dhe citoi letrën:

“Shpesh ndiej se më pëlqen t’ju kem larg. Për pasojë, jam shpesh në një gjendje ankthi, duke u pyetur për të ardhmen tonë. E ndiej vazhdimisht konfliktin mes dëshirës që lidhja jonë të përfundojë, të bëhet më e mirë, apo të mbetet po ajo që është. Ne bëjmë shaka për “po”-në dhe “jo”-në mes nesh. Unë jetoj me këtë ndjenjë gjatë gjithë kohës. Ka çaste kur dëshiroj të më thoni se ka dikë tjetër ose diçka tjetër në jetën tuaj. Pa dyshim po pyesni veten pse nuk kam folur më herët për këtë. Më duroni, e dini sa kollapsoj kur përballem me të folurit për gjendjen time të thellë shpirtërore. Prandaj, po e përdor këtë letër për të shprehur atë që kam ndier. Unë ndiej se më doni, por në të njëjtën mënyrë siç doni nënën dhe babanë tuaj. Për një kohë shumë të gjatë kemi jetuar jetë të ndara. Ju udhëtoni, ndërsa unë mbetem në Tudela. Ndihem e lënë mënjanë. E megjithatë, kur jam me ju, ndihem sikur mbetem pas, sikur vrapoj për t’ju arritur. Deri tani e kam pranuar rolin tim pasiv, por ka ardhur koha të flas. Në mungesën tuaj, kam frikë se mund të rrëmbehem lehtë nga ndonjë lajkatim dhe sjellje e butë. Dua që ju të më bindni se kujdeseni për mua më shumë sesa mendoj.”

- **A ishte ajo e pastër?**

- **Si ajri i malit.**

- **Por këtë nuk ke si ta dish.**

- **Disa gjëra i dimë intuitivisht.”**

- **Pasuria ka joshjen e vet.**

- **Sidomos kur je i varfër.**

- **A i ke ndarë ndonjëherë me të synimet e tua për të ardhmen?**

- **Unë nuk studiova për t’u bërë i pasur, por që një ditë të mësoj dhe të udhëheq një bashkësi fetare. Rejna më dëgjoi ta them këtë herë të panumërta.**

-**Je rabin?**

-**Pa grua.**

- Pa një rebecinë të admiruar nga bashkësia jote.
- Një grua që do të ndante me mua dashurinë për studimin biblik.
- Por në vend të kësaj, more rrugët, u bërë udhëtar karvanesh.
- Çfarë sheh në të ardhmen time?

Zonja K. heshti.

Jehona e zërave të vizitorëve jehonte në dhomë. U përpoqa të dëgjoja zërin e mjeshtrit tim, ai po pyeste për të ardhmen e vet. Në atë çast, tryeza e Zonjës K., me shenjat e saj zodiakale, dukej e përshtatshme, teksa ajo i sugjeronte Benjaminit një mënyrë të re për të menduar për të kaluarën e tij nomade. Ajo ia mori duart në të sajat dhe u përkul aq shumë përpara, sa kokat e tyre pothuajse u prekën.

- A nuk do të pajtoheshe, Benjamin, se ne jemi ajo që kujtojmë?

Para se Benjamini të përgjigjej, ajo shtoi:

- Kujtesa ndërton një jetë dhe ti ke ndërtuar jetën tënde mbi udhëtimin dhe egzegjezën biblike. Apo Rejna gabonte?

- Jo, ajo kishte të drejtë. Interesat e mia më shtynin drejt udhëtimit, ndërsa të sajat aspironin për një jetë të qetë familjare.

- Ajo duhet të jetë ndier e mbytur, e mbingarkuar nga dëshira jote për të parë botën. Rruga e hapur dhe kuzhina nuk përputhen.

- Udhëtimi e tërhiqte në teori, por jo në mundimin e tij. Pastaj ishte edhe familja e saj. Ata vareshin prej saj. Por unë nuk kisha dëshirë të bëhesha rob i nevojave të tyre.

- Materialisht, pra.

- Po. Nëse do të kisha qëndruar në Tudela për të ndihmuar në mbajtjen e prindërve të saj, të dy – ajo dhe unë – do të kishim jetuar një jetë më të vogël.

- Më të vogël?

- Më të kujdesshme. Të frikësuar se çdo ditë mund të humbnim edhe atë pak që kishim. Ndjenja të tilla ngurtësohen dhe e mbështjellin jetën me një guaskë mbrojtëse. Ajo kishte gjeninë të gjente në provincializëm interesat dhe sigurinë e saj. Unë dëshiroja një aventurë më të madhe!

- Do të hamendësoja se, në njërin prej udhëtimeve të tua, ajo takoi një tjetër!

- Po.

- Në vend që të mendosh për atë që ke humbur, kujto atë që të ka gëzuar. Janë ato kujtime mbi të cilat duhet ndërtuar një jetë dhe mbi shpresën për të takuar një Rejnà tjetër.

- E di që kurrë nuk do të gjej një grua tjetër si ajo.”

- Që ndoshta është për të mirën!

Në zemër të Qytetit të Vjetër të Tudelës, e fshehur mes rrugicave të ngushta e gjarpëruese, qëndron një kryevepër: porta e njohur si **Porta e Gjykimit**. Ajo është hyrja kryesore e katedrales së qytetit. E gdhendur në dy anë – njëra me gëzimet e parajsës dhe tjetra me ndëshkimet e ferrit – harqet e saj përbëjnë një histori pamore për analfabetët. Sa herë kaloj nëpër të, përpiqem t’i them vetes se e ardhmja ime të çon drejt Tokës së Premtuar dhe jo drejt ferrit. Por gjithçka që kam për këto mendime shpresëdhënëse është rruga përpara dhe kujtimi i një gruaje me të cilën dikur planifikoja të martohesha.

Zonja Karamazova i përzieu letrat e saj, i shtriu mbi tryezë dhe shpalli se Mjeshtri Benjamin me të vërtetë do të takonte një grua tjetër dhe se përfundimi i atij takimi do të varej prej tij, jo prej saj.

- Ku, – pyeti Zonja K., – ke ndërmend të udhëtosh më pas?

- Në Salerno.

- Një qytet i famshëm për mjekësinë,- vuri re ajo.

- Kështu kam dëgjuar. Ndër sendet e mia kam tre librat e Trotulës së Salernos mbi shëndetin e grave, të cilët ende nuk i kam lexuar. Shpresoj të takoj zonjën e madhe në Salerno!

- Ke ardhur vonë, kam frikë! Ajo vdiq disa vite më parë.

- Më vjen keq! Një anëtar i shoqërimit tim, që po lexon librat që përbëjnë veprën e saj, do të duhet të më udhëzojë në pikat thelbësore.

- Janë tri pjesë,- tha Zonja K. “Gjendja e grave, Trajtimet për gratë dhe Kozmetika e grave. Po t’i kushtonin më shumë vëmendje këshillave të saj, matronat tona romake do t’i lanin rregullisht duart dhe organet gjenitale dhe do të shmangnin përdorimin e ujit të ndotur.

(Shih edhe diku ky tekst a duhet te jete i përsëritur apo

- Jam veçanërisht i interesuar për shumëllojshmërinë e ilaçeve bimore që ajo rekomandon dhe për thashethemin se katedralja ruan një kopje të Ungjillit të Nikodemit.

Magjistarja i pëshpëriti diçka. Ai pohoi me kokë. Pas një ose dy minutash, ajo foli me zë normal dhe i uroi fat dhe shëndet. Ai e pagoi, ndërsa unë dhe Rakela u zhdukëm pa rënë në sy, ai u drejtua nga hyrja e shpellës, ku e përshëndetëm pa pranuar se e kishim përgjuar.

Gjatë kthimit për në Trastevere, Benjamini u shpreh me zë të lartë nëse parashikimi i saj se do të takonte një grua tjetër ishte i besueshëm apo thjesht një ngushëllim për një burrë të vetmuar. Pikërisht gjatë asaj shëtitjeje ai na tregoi çfarë kishte thënë Zonja K.:

“Ajo më rekomandoi të takoj një prift të zhveshur nga

detyra, At Enzon, i famshëm sepse ka mësuar përmendësh gjysmë duzine ose më shumë ungjij. Ai jep rregullisht lexime. Ajo vetë e ka dëgjuar të citojë pasazhe të gjata nga ungjijtë e Thomait, Marisë, Judës, Filipit dhe nga Letra e Nikodemit.”

- Në latinisht?

- Po, pikërisht për këtë, – sipas Zonjës K. Kisha e mohoi. Ata thanë se ai përdorte alkiminë për të shndërruar gjuhët origjinale, hebraishten dhe greqishten, në latinisht.

Rakela, e heshtur deri atëherë, tha butë: “Unë di latinisht.”

Mjeshtri Benjamin tha: “Mirë. Mund të më ndihmosh me timen.”

- Rakela shtoi: “Nuk besoj se Kisha e vlerësoi faktin që ai ua sillte në vëmendje dëgjuesve ungjijtë jo-sinoptikë.

- Rakela e zgjuar! – tha ai. – Ajo tha se e akuzuan për herezi dhe dënuan turmat që e ndiqnin. Prej vitesh, Kisha është përpjekur të injorojë ungjij të tjerë.

- Ajo tha se, Enzo ia atribuonte kujtesën e tij të jashtëzakonshme mirësisë së Zotit. Por Kisha nuk dëshiron që dikush tjetër, përveç të preferuarve të saj, të pretendojë frymëzim nga lart.

- Letra e Nikodemit?- pyeta unë.

- Veçanërisht e ndjeshme. Fol butë.

-Ku,- pyeti Rakela, “mund ta gjejmë këtë njeri?”

Derisa qëndronim në Romë, edhe pse jo për shumë kohë, kishim njohur disa personalitete të larta të Kishës, disa prej tyre hebrenj që punonin në shërbim të Papës Aleksandër. Disa ishin dijetarë të mëdhenj, si R. Danieli, kryerabini, dhe R. Jechieli, një zyrtar i Papës, që banonte pranë nesh në Trastevere. Ishte ai që na tregoi, me zë të ulët, se disa kardinalë ishin të martuar dhe se Kisha ishte e përfshirë në një debat rreth beqarisë. Dhe po ai na tregoi se ku ta gjenim Enzo Nuñezin, i cili banonte në një piccolo casa me një dhomë të vetme.

Banesa e Enzos kishte qenë dikur një strehë shërbëtorësh e hijshme. Këtë e kuptuam nga mermeri dhe guri i shpërndarë rreth e rrotull dhe nga grumbulli i tullave të verdha që tani zinin

vendin e saj. Një shteg i ngushtë të çonte te dera, e cila kishte një trokëz bronzi në formë penisi. Dy, tri trokitje sollën në prag një burrë xhuxh, me lëkurë të errët dhe flokë të bardhë që i binin mbi supe. E përshëndetëm në spanjisht dhe ai na mirëpriti po ashtu, duke na ftuar në dhomën e ndenjjes. Enzo, i lindur në Toledo dhe i shkolluar në Romë, banonte vetëm pak hapa larg sinagogës dhe pranoi menjëherë se ishte konvertu, një hebre që ishte konvertuar në krishterim. Por dituria e tij e kishte vënë në kundërshtim me priftërinjtë dhe peshkopët supersticiozë.

Në dhomën e tij të ndenjjes, një tryezë e gjatë përgjatë një muri mbante fletë pergameni me tekste biblike nga ungjij të ndryshëm: greqisht, hebraisht, latinisht, spanjisht dhe një dialekt turk. Nga një dhomë tjetër dëgjuam diçka që ngjante me cicërimë zogjsh. Kur pyetëm, Enzo vetëm buzëqeshi. Ndërsa Benjamini shpjegonte arsyen e vizitës sonë, një grua flokëzezë, që mbante një fëmijë, hyri pa zhurmë dhe i pëshpëriti diçka Enzos. Ai pohoi me kokë dhe tha: “Gruaja ime, Maria.” Ajo na përshëndeti butë dhe u zhduk sërish në dhomën e pasme. Ajo që ne kishim marrë për cicërimë zogjsh ishin gurgullimat e një fëmije. Ja pra një nga priftërinjtë e martuar që Kisha përpiquej t’i zhdukte. Mendova se rënia në mospëlqim e At Enzos kishte të bënte më shumë me martesën e tij sesa me përkthimet.

- Ajo është një zonjë e shkëlqyer, por siç e imagjinoni, nuk mund ta marr me vete kur shëtis nëpër rrugët e Romës. Ajo ndjek ose përdor një rrugë tjetër. Kisha i sheh me sy të keq priftërinjtë e martuar.

Të gjithë buzëqeshëm, por nuk thamë asgjë. Çfarë mund të thuhej?

Më në fund, mjeshtri im shqiptoi fjalët që na kishin sjellë këtu:

- Letra e Nikodemit... çfarë mund të më thuash për këtë dokument?

- Enzo filloi të na ndriçonte:

- Letra e Nikodemit, e quajtur gjithashtu Veprat e Pilatit,

pretendon të vijë nga ditët e kishës së hershme. Edhe pse mban emrin e Nikodemit, fariseut që shfaqet në Ungjillin sipas Gjonit, ai nuk e ka shkruar. Libri është në të vërtetë një përmbledhje e disa teksteve, ndoshta e mbledhur ngadalë me kalimin e kohës. Nuk ka asnjë arsye për të menduar se Letra e Nikodemit është një ungjill autentik. Dokumenti nuk daton para shekullit të katërt, të paktën treqind vjet pas vdekjes dhe ringjalljes së Jezusit. Nuk ka referenca për Ungjillin e Nikodemit nga asnjë shkrimtar i madh i hershëm i krishterë, si Ireneu apo Euzebi. Për më tepër, libri pretendon të regjistrojë një sërë ngjarjesh, si konvertimin e Pilatit në krishterim, që nuk vërtetohen në Bibël. Në Bibël nuk përmenden burra me emrat Leuci dhe Karinusi. I ashtuquajtur i Ungjill i Nikodemit duket se është shkruar shumë kohë pas përfundimit të ungjijve sinoptikë, tepër vonë për t'u shkruar nga Nikodemi, Pilati apo ndonjë autor tjetër i supozuar.

- Benjamini pyeti: Pse mban dy emra?

- Ungjilli i Nikodemit ka dy pjesë: e para, shpesh e quajtur Veprat e Pilatit, trajton mundimet e Jezusit, e dyta, zbritjen e tij të supozuar në ferr pas vdekjes. Në pjesën e parë, guvernatori romak dëgjon dëshmi të ndryshme pro dhe kundër Jezusit, përpara se t'u dorëzohet kërkesave të udhëheqësve hebrenj për ta ekzekutuar. Pas ringjalljes, Pilati merr prova se Jezusi është gjallë, pavarësisht përpjekjeve të pleqve hebrenj për ta mbuluar këtë fakt. Pjesa e dytë e Ungjillit të Nikodemit është një shtesë e Veprave të Pilatit dhe rrëfhet nga dy personazhe të quajtur Leuci dhe Karinusi. Këta supozohet se janë dy nga njerëzit që Jezusi i ringjalli nga të vdekurit në ringjalljen e tij. Burimi për këtë besim është Mateu 27:52–53. Këta dy burra, Leuci dhe Karinusi, japin një dëshmi të drejtpërdrejtë për atë që ndodhi në ferr kur Jezusi zbriti dhe liroi të burgosurit. Sipas Ungjillit të Nikodemit, kur Leuci dhe Karinusi përfunduan dëshminë e tyre para autoriteteve hebraike në Jeruzalem, ata u zhdukën.

Teksa zbrisnim shtegun nga piccolo casa e Enzos, Rakela më pyeti me zë të ulët se çfarë mendoja se po mendonte Benjamini.

Nuk na u desh shumë kohë për ta mësuar.

- Si guxojnë? – shpërtheu papritur Benjamini. –

- Për qindra vjet, të palexuarit dhe analfabetët janë ushqyer me idenë se Krishti i solli të virtytshmit nga ferri. Asgjë e tillë nuk ka ndodhur kurrë! Gjithçka është trillim.

- Ai pështyu në rrugën me pluhur dhe shtoi edhe një protestë: “Zbritja në ferr, marrëzira!”

Mezi u besojta veshëve. Blasfemia dhe mjeshtri im kurrë nuk kishin udhëtuar së bashku. Në fakt, nuk e dëgjova më kurrë të fliste në mënyrë të vrazhdë edhe kur rrethanat do ta kishin lejuar.

XI

Duke mësuar sa mundi nga mjekët romakë, Benjamini na vuri në rrugë për në Kapua, një udhëtim prej katër ditësh. Udhëtimi ynë pitoresk, që kishte nisur në Tudela, po fillonte t’i ngjante një vargu perlash. Por se si lidhej një perlë me tjetrën, vetëm Benjamini mund ta thoshte. Në shënimet që mbante për udhëtimet tona, të cilat i quante një itinerar, ai numëronte me përpikëri sa hebrenj gjenim në çdo qytet. Arsyeja ishte e thjeshtë, por e dhimbshme në funksionalitet. Nëse kryqtarët do të mbërrinin, të bashkuar nga urrejtja ndaj hebrenjve dhe myslimanëve, vetëm një llogaritje e kujdesshme do t’u mundësonte hebrenjve të dinin ku të drejtoheshin për strehë e ndihmë. Ai kujdesej edhe për bukurinë judaike. Prandaj, kurrë nuk harronte të pyeste për shëndetin e vajzave të reja të hijshme.

Udhëtimi ynë tani na çoi në Sorrento. Aty gjetëm një burim që nxirrte një substancë që njerëzit e quajnë petrol (naftë) dhe e përdorin si mjekim. Ata gëzojnë edhe burime të nxehta,

pranë detit. Na thanë se kushdo që ka një sëmundje mund të lahet në këto burime, që janë rreth njëzet, dhe të shërohet. Me sa duket, në verë, turma të tëra vijnë te burimet për kurime. Pesëmbëdhjetë milje më tej rruga na çoi në Napoli dhe prej andej vazhduam me det për në qytetin e Salernos, ku të krishterët, siç u përmend më parë, kanë një shkollë mjekësie që pranon gra dhe i punëson si mjekte. Mbi qytet ngrihet një shkëmb i lartë, i rrethuar nga një kështjellë e lashtë, Kështjella e Arechit, që sundon pamjen mbi qytetin dhe gjirin. Qyteti është i rrethuar me mure nga ana e tokës dhe i mbrojtur nga deti nga ana tjetër. Nga gurët e varreve në varrezat lokale mësuam se hebrenj jetonin këtu qysh në shekullin e tretë. Dikur kryeqytet i Lombardisë, Salerno u këndua në poezi:

*Roma vetë nuk është më luksoze se ky qytet;
Është plot me anije, pemë, verë dhe det;
Këtu s'mungojnë frutat, arrat, as pallatet e bukura,
As bukuria femërore, as ndershmëria e burrave.
Një pjesë shtrihet në fusha, tjetra në kodër,
Dhe çfarëdo që dëshiron, ta jep ose toka
ose deti.*

Katedralja e Salernos, një ndërthurje stilesh evropiane dhe arabe, mishëron vitet e harmonisë që tërhoqën dijetarë nga mbarë Evropa për të studiuar dijet e arabëve. Pak më tej ndodhet manastiri i Monte Cassinos, që strehon një qendër përkthimesh, e cila i bëri të qasshme veprat arabe për një publik evropian që po zgjohej ndaj përparimeve shkencore në botën islame.

Ne qëndruam te familja Narboni, e cila më mbajti të zënë duke vizituar vende të njohura për banorët, por jo për të huajt. Benjamini dhe Rakela i kaluan ditët në shkollën e mjekësisë. E themeluar në vitin 794 nga një manastir bizantin, ajo konsiderohej shkolla më e rëndësishme e mjekësisë në Evropë, sepse kishte përthithur dijet e reja që kishin ardhur nga arabët në Sicili përmes Monte Cassinos, ku murgjit edhe sot merren

seriozisht me përkthimin e traktateve mjekësore arabe në latinisht. Spitali, i kushtuar kryesisht sëmundjeve të grave, ia hapi mjeshtrit tim fushat e errëta të mjekësisë, të cilat Benjamini u betua se do t'i sillte në Tudela kur të ktheheshim. Ai pyeste me zë të lartë si ka mundësi që të gjithë mjekët që kishte takuar në jetë kurrë nuk kishin trajtuar menstruacionet, fistulat dhe gjymtimin gjenital, për të mos folur për martesat e detyruara të fëmijëve, vrasjet për “nder”, përdhunimet masive dhe vdekjet gjatë lindjes.

Rakela, që ishte interesuar për mjeket e Salernos dhe vetë ishte lejuar të ndiqte disa mësimë, shtoi: “Mos harro analfabetizmin, dhunën në familje, prolapsin, diskriminimin dhe varfërinë!” E aftë të përkthente kopjen e mjeshtrit tim të Trotulës “Sëmundjet e Grave” dhe veprat latine që vinin nga Monte Cassino, ajo ia solli Benjaminin njohuritë e Trotulës mbi menstruacionet, shtatzëninë dhe lindjen, si edhe këshilla se si të ruhej shëndeti dhe të parandalohej sëmundja. Unë dëgjova në heshtje dhe dëgjova përsëri se Trotula theksonte rëndësinë e larjes së duarve dhe shmangies së ujit të kontaminuar. Ajo predikonte gjithashtu rëndësinë e ushqimit të rregullt dhe ushtrimeve. Dhe rekomandimet e saj për barna bimore për sëmundje të ndryshme përmendin betonikën, sherbelën e egër (clary), koriandrën, koprën, izopin, zambakun, nenexhikun, majdanozin, trëndafilin dhe manushaqet, për të përmendur vetëm disa. Por, ajo thotë se nga të gjitha barishtet, më e efektshmja është betonika. Prandaj, edhe proverbë: “Shite pallton dhe blej betonikë.” -Rakela qeshi. “S’e imagjinon dot sa sëmundje dhe frikëra pretendon se të mbron.”

- Si për shembull? e pyeta unë, i robëruar nga këto pretendime.
- Ajo thuhet se të mbron nga vizitorë monstroozë të natës, nga pamje të frikshme dhe ëndrra. E bluajtur në pluhur dhe e përzier me birrë, shëron një kokë të çarë. Qetëson veshët dhe shpretkën, përmirëson shikimin, shëron hidropizinë, ethet dhe kafshimin e një qeni të tërbuar.

Sado që doja të besoja në gjithë ato fuqi shëruese, kisha dyshimet e mia. “Nga ajo që ke parë, a nuk u beson disa mjekëve më shumë se të tjerëve?”

- Unë jam e paragjykuar. Në mendjen time dëgjoj Trotulën që u thotë grave të kenë më pak besim te mjekët burra. Ajo thoshte se një grua e trajnuar në mjekësi mund të ketë më shumë aftësi se kolegët e saj burra. Eja me mua nesër në shkollën e mjekësisë. Po kryejnë një trepanacion te një grua, Maria Capra, që vuan nga dhimbje koke verbuese. Mund ta shohim nga galeria.

Të nesërmen, në një ditë të zbehtë, Rakela dhe unë u nisëm nëpër rrugicat drejt kolegjit të kirurgëve. Hymë në një dhomë që ngjante me një arenë të vogël. Tri radhë ulësesh të pjerrëta shikonin poshtë drejt një tryeze dhe një karrigeje në qendër. Studentë të mjekësisë, burra e gra, kishin ardhur të shihnin trepanimin. Dy djem të rinj tundën kokën kur iu bashkuam. Nga larg dëgjuam britma hysterike të një gruaje. Kur u afrua, dëgjuam shkakun e tmerrit të saj: “Dëboni të keqen!” ulërinte. Teksa e futën gruan në dhomë, studentët hamendësuan për sjelljen e saj të dëshpëruar: epilepsi, kriza, dhimbje koke, pushtim nga demonët. Dy mjekët që e shoqëronin e siguruan se demonët që banonin në kokën e saj do të hiqeshin së shpejti. E vendosën në tryezë, e mbështollën me një çarçaf dhe ia lidhën kokën me garzë. “Këtë orë,” tha njëri prej mjekëve, “do të zbulojmë dhe do të shpëlojmë prej kokës sate Luciferin, Belialin dhe Leviathanin,” një fjali që, isha i bindur, ishte më shumë për dobi të studentëve sesa të pacientes.

Si me shenjë, hynë katër burra. Njëri mbante një tabaka me katër a pesë skalpelë kirurgjike, trepana/trephine (vegla shpimi), një tjetër mbante disa rrotulla liri. Këto u vendosën mbi tryezë pranë gruas, e cila shtrihej me shpinë dhe kishte pushuar së rënuari. Askush nuk foli. Pastaj katër burrat e fiksuan gruan fort pas tryezës.

Procedura zakonisht fillonte me mbajtjen e pacientes të lidhu për të minimizuar lëvizjen. Anestezia ishte primitive, shpesh e

kufizuar në alkool ose përzierje bimore për të zbehur dhimbjen. Kirurgu përdorte mjete bazë si trepani (një sharrë cilindrike), thika dhe daltë. Operacioni përfshinte një prerje të vogël në lëkurën e kokës për të zbuluar kafkën dhe pastaj shpimin ose gërryerjen me kujdes të kockës për të krijuar një hapje. Kjo kërkonte saktësi për të mos dëmtuar trurin. Mjeku që na siguroi se trepanacioni do ta shëronte, kapi një skalpel, hapi një çarje në garzën që i mbështillte kokën gruas, preu kockën e kafkës mbi veshin e djathtë dhe krijoi një vrimë në kafkë që shpirtrat e këqij të mund të dilnin. Paso i një gjakderdhje e madhe, e ndalur me rrotulla garze dhe më pas u vendos një guaskë e vogël për të mbuluar hapjen. Vrima, tha mjeku, ndonjëherë lihej e hapur për të lejuar kullimin, ose mbyllej me një copë metali apo guaskë. Kuptova se kujdesi pas operacionit ishte minimal dhe infeksioni përbënte një rrezik të madh. Nëse shpirtrat e këqij dolën përmes vrimës, nuk kishim si ta dinim. Njëra nga gratë pranë nesh mërmëriti: “Barbare!” Një tjetër shtoi: “Sikur Trotula të ishte këtu, do ta kishte bindur pacienten të mos kishte frikë. Gratë mendojnë se janë të pushtuara kur nuk kanë mundësi të ndajnë dhimbjet e tyre.”

Mjeku që na siguroi se trepanacioni do ta shëronte, kapi një skalpel, hapi një çarje në garzën që i mbështillte kokën gruas, preu kockën e kafkës mbi veshin e djathtë dhe krijoi një vrimë në kafkë që shpirtrat e këqij të mund të dilnin. Paso i një gjakderdhje e madhe, e ndalur me rrotulla garze dhe më pas u vendos një guaskë e vogël për të mbuluar hapjen. Vrima, tha mjeku, ndonjëherë lihej e hapur për të lejuar kullimin, ose mbyllej me një copë metali apo guaskë. Kuptova se kujdesi pas operacionit ishte minimal dhe infeksioni përbënte një rrezik të madh. Nëse shpirtrat e këqij dolën përmes vrimës, nuk kishim si ta dinim. Njëra nga gratë pranë nesh mërmëriti: “Barbare!” Një tjetër shtoi: “Sikur Trotula të ishte këtu, do ta kishte bindur pacienten të mos kishte frikë. Gratë mendojnë se janë të pushtuara kur nuk kanë mundësi të ndajnë dhimbjet e tyre.”

Rakela, e kënaqur me atë që sapo dëgjoji, shtoi: “Ah, Trotula flet për një temë që rrallë përmendet: shëndetin mendor.”

Të nesërmen shkuaam të shihnim si po kalonte pacientja. Mjekja kujdestare, një grua, Adrienne DeFilippi, rrinte pranë gruas që vetëm një ditë më parë kishte duruar shpimin e kafkës. Pacientja nuk pranonte të besonte se trepanacioni kishte funksionuar siç kishte shpresuar, domethënë, të kishte dëbuar shpirtrat e këqij nga koka e saj.

- Ende dëgjoj zëra,- tha gruaja, me kokën e lidhur rëndë me fasha.

- Çfarë thonë?- pyeti Dr. DeFilippi.

- Ata këmbëngulin se Satani dhe shërbëtorët e tij do të banojnë në kisha dhe do të shpallin një fe të re. Të veshur me mish, do të shfaqim bukurinë tonë dhe do të kërcejmë sipas melodisë së fyellitit dhe jo sipas organos së zymtë të kishës. Mëkati do të thotë ekstaza e kësaj bote dhe jo steriliteti i tjetrës.

- Burri yt i ndjerë, Jakobi, ishte kthyer së fundmi nga një udhëtim në Bullgari.

- Po.

- Kur erdhe për herë të parë tek ne, the se ai të detyroi të qëndroje lakuriq në kopsht që të shijojë diellin dhe erën e krijimit të Zotit. Dr. DeFilippi uli zërin dhe pyeti: “A të detyroi të sillesh në mënyrë mishnore?”

-Po... dhe më tha të dëgjoja zërat nga nëntoka.

- Ti rezistove dhe ai të rrahu.

- Më detyroi të betohesha për besnikëri ndaj Satanit në të gjitha pamjet e tij.

- Si për shembull?

- Djalli, Beelzebubi dhe Luciferi. Të tjerë gjithashtu: Mefistofeli, Old Nick, Princi i Errësirës dhe i Ligështi.

- A janë zërat e tyre ata që dëgjon?- pyeti mjekja.

- Po, ai më vuri një mallkim të ndyrë!

- Për çfarë shkeljeje saktësisht?

- Sepse nuk doja të sillesh si kafshë. Ai donte të më përdhoste

për para. Tha se do t'i siguronte burrat dhe do të mblidhte pagesën për “favoret” e mi. A e kupton?” pyeti me hidhërim. “Donte të më bënte prostitutë! Tha se burrat kërkojnë virgjëresha, prandaj duhet të shtiresha si e tillë. Vendos një shushunjë me kujdes mbi buzët e tua, duke u kujdesur të mos rrëshqasë brenda, pastaj lejo që gjaku të rrjedhë dhe të formojë një kore në hyrje, rrjedha e gjakut do ta ngushtojë kalimin. Kështu mund të shtirresh si virgjëreshë dhe ta mashtrosh burrin gjatë marrëdhënies. Kur kundërshtova, ai thirri djallin mbi mua. Duke prekur vendin në kokë ku ishte bërë trepanacioni, ajo shtoi: “Që atëherë, dëgjoj zëra.”

- Po sikur të të thosha se zërat që dëgjon janë imagjinarë? Djalli nuk bisedon me njerëz të zakonshëm si ne. Ai flet me priftërinj, peshkopë dhe kardinalë, ndoshta edhe me papën.

- Po e thua këtë vetëm për të më ngushëlluar.

- Shiko! Mjekja pastaj thirri me zë të lartë: “Satan, më godit për vdekje pikërisht këtu sepse po mohoj ndikimin tënd!

Ra heshtje. Askush nuk lëvizti dhe dukej sikur edhe frymëmarrja jonë u ndal. Asgjë!

Mjekja përqafoi Marian dhe vazhdoi ta bindte drejt shëndetit. “Trotula kishte të drejtë,” - na tha: “Shëndeti mendor ka po aq rëndësi sa ai fizik, ndoshta edhe më shumë tek gratë.”

E përfunduam qëndrimin tonë në Salerno duke vëzhguar kirurgët që disektonin kafshë të ngordhura. Kisha e kishte ndaluar diseksionin, por mjekët e ditur këmbëngulnin se për të trajtuar një trup, duhej së pari të kuptoje anatominë e tij. Ndër mësimet që mësoi Benjamini ishte si të shponte mishin me një gjilpërë të zbrazët që lejon mjekun të kullojë një infeksion pa e përhapur atë. Prandaj, para se të largoheshim nga qyteti, mjeshtri im porositi një fryrës qelqi të prodhonte disa gjilpëra të tilla dhe gryka përkatëse.

Shumëllojshmëria e kësaj bote u bë e dukshme, ndërsa udhëtonim drejt tokës së Javanit, që quhet Greqi. Duke kaluar përmes shumë bashkësive, të mëdha e të vogla, luftëtare e

paqësore, më në fund arritëm në kryeqytetin, Kostandinopojë, perimetri i të cilit është tetëmbëdhjetë milje, gjysma e rrethuar nga deti dhe gjysma nga toka. Tregtarë të çdo lloji vijnë këtu nga toka e Babilonisë, nga Persia, Egjipti, perandoria e Rusisë, Hungaria dhe toka e Lombardisë e Sefaradit. Qytet i zënë, Kostandinopoja tërheq tregtarë nga çdo vend dhe sipas udhëtarëve, nuk ka të dytë në botë, përveç Bagdadit, qytetit të madh të Islamit. Në Kostandinopojë ndodhet kisha e Shën Sofisë. Në këtë kishë mund të shihen shtylla dhe llamba prej ari e argjendi. Nga qiratë e dyqaneve dhe tregjeve dhe nga tributet e tregtarëve që hyjnë nga deti ose toka, fortesat e qytetit mbajnë një pasuri të pakrahasueshme, si rroba prej ari, mëndafshi dhe purpuri. Askund tjetër nuk gjenden magazina dhe pasuri të tilla.

Banorët grekë janë shumë të pasur me ar dhe gurë të çmuar, vishen me rroba mëndafshi të qëndisura me ar, hipin mbi kuaj dhe duken si princër. Në të vërtetë, vendi është shumë i pasur me lloje pëlhurash, me bukë, mish dhe verë. Pasuri si ajo e Kostandinopojës, mendova, nuk gjendet në mbarë botën. Këtu ka edhe njerëz të ditur në të gjitha librat e grekëve dhe secili ha e pi nën hardhinë dhe fikun e vet.

XII

Dhe tani më duhet të ndalem dhe të kërkoj ndjesë. Aq të shumta dhe aq të vrazhda qenë fshatrat, katundet dhe qytetet nëpër të cilat kaluam, saqë i thashë mjeshtrit tim se do t'i ruaja shënimet e mëtejshme në ditarin tim për mrekullitë e Sicilisë. Në pranverën e vitit 1170 arritëm në ishullin e magjepsur, Palermo, qyteti i tre gjuhëve: greqishtes, arabishtes dhe latinishtes.

Mjeshtri im pothuajse menjëherë mësoi se rreth një mijë e pesëqind hebrenj jetonin në atë qytet të madh. Palermo lulëzon

në një krahinë të pasur me burime dhe përrenj uji, një tokë gruri e elbi, me plantacione dhe parqe. Pa të barabartë në gjithë botën, ky vend strehon domenin dhe kopshtin e mbretit, Al Harbina, që përmban pemë frutore të çdo lloji dhe një shatërvan të madh. I rrethuar me mur, kopshti ka një liqen të madh, të quajtur Al Buheira, me shumë lloje peshqish. Në liqen, anije të stolisura me argjend e ar e çojnë mbretin dhe bashkëshortet e tij të shumta në shëtitje kënaqësie. Në park ngrihet një pallat i madh, me mure të pikturuara me ngjyra të ndritshme dhe të zbukuruara me gurë të çmuar. Dyshemetë, të shtruara me mermer, shfaqin mozaikë prej ari dhe argjendi. Udhëtarët thonë se nga Hispania deri në Kinë nuk ekziston një ndërtesë tjetër si kjo. Dhe betohen se asnjë ishull tjetër që kanë parë nuk përmban kaq shumë kënaqësi të kësaj bote sa ishulli i Sicilisë. Rakela dhe unë u përqaftuam dhe ramë dakord se kishim mbërritur në vendin e parajsës.

Lagjja e vjetër e Palermos, e rrethuar me mure dhe e ndërtuar mbi një gadishull mes dy gjireve të detit, shikon nga perëndimi. Në lindje, mbi një gadishull të dytë, lagjja e re, e quajtur Khalesa, gjithashtu e rrethuar me mure, strehon popullsinë arabe. Në jug, e ndarë nga qyteti i vjetër dhe i riu me një luginë dhe një përrua, ndodhet lagjja hebraike. Familja Zaffiro banonte mes tregtarëve ilirë, pak në veri të qytetit të vjetër, në lagjen Schiavoni, ose siç e quajnë arabët, Sari-al-Qadi. Ne u drejtuam nga rrugët në formë gjysmëhëne të Sari-al-Qadisë, duke ditur se Zaffirot, të famshëm për mikpritjen e tyre, ka gjasa të na ftonin të banonim mes tyre.

Shtëpia e tyre ishte sipërfaqësisht në stil arab, e zbardhur me gëlqere dhe e përmbajtur. Kati përdhes, ku ndodheshin kuzhina dhe dhomat e gjumit, ishte pothuajse pa dritare dhe për këtë arsye i freskët. Kati i dytë, ku familja zhvillonte jetën shoqërore, ishte si një katedrale në miniaturë. Drejtkëndëshe, dhoma kurorëzohej nga një kupolë, e mbështetur në squinche dhe e zbukuruar me muqarnas, niçe të mprehta të radhitura në nivele që duken si huall mjalti ose shkallë. Gjatë gjithë ditës, një brez

dritaresh në bazë të kupolës kap në mënyrë të mrekullueshme pozicionin e ndryshueshëm të diellit, kështu që kati i sipërm është gjithmonë i ndriçuar fort. Dyshemeja, e zbukuruar me figura gjeometrike prej mermeri dhe tesseræ, ishte e mbuluar me qilima të qepur nga mëndafshe orientale; ndërsa muret, të pikturuara me skena romake gjuetie e pijesh, dhe me djem që lahen në pishina, ndërsa vajza të zhveshura i argëtojnë me instrumente muzikore. Këto skena ishin të rrethuara me citime kufike nga Kurani dhe vargje lavdërimi për mbretin. Jastëkët zëvendësonin mobiliet dhe qilimat dyshekët, ndërsa Zaffirot i kalonin mbrëmjet e tyre në shkëlqim lindor, duke pirë verë dhe duke diskutuar larminë e jetës në Palermo.

Pasi Benjamini paraqiti letrat e rekomandimit nga mbreti Sanço, u pranuan si mysafirë të nderuar në shenjtëroren e shenjtërores, sanctum sanctorum-in e katit të dytë. Zonja Zaffiro na shërbeu pije të ëmbla dhe Zoti Zaffiro shpalli me ngrohtësi se çdo mik i mbretit Sanço nuk kishte pse të kërkonte kurrë strehë. Në shtëpinë e tij, u bëmë mysafirë pa afat.

Në familjen Zaffiro ishin katër vetë dhe jetonin së bashku në harmoni dhe humor: nëna, babai, vajza dhe gjyshi.

Rubina Zaffiro, vajza, ishte e vogël, e shkathët dhe me flokë të çelët. Fryt i një pakujdesie mes babait të saj dhe një shërbëtoresje normane, ajo ishte më e dashur se një bijë e lindur për Prosperosa Zaffiron, e cila nuk mund të kishte fëmijë dhe e kishte rritur këtë vajzë si një smerald me vlerë të pakrahasueshme. Rubina, si shumë fëmijë të natyrës, ishte jashtëzakonisht e zgjuar. Gjyshi i saj i kishte mësuar historinë e bimëve dhe fuqitë e tyre shëruese. Me këtë dije dhe energjinë e saj të pakufishme, ajo ishte bërë, pas gjyshit, shëruesja më e famshme në Sicili. Para se të mbushte njëzet vjeç, kishte ligjëruar në Salerno dhe më vonë do të jepte mësim në Montpellier.

Prosperosa, një zonjë bujare me mirësi të pakrahasueshme, ishte ndryshe nga gratë e tjera siciliane, për të

cilat lindja e fëmijëve ishte një detyrë e shenjtë. Ajo qeshte me paaftësinë e saj dhe thoshte se atë që qielli ia kishte mohuar, ajo do ta mbushte me frytet e gatimit të saj të mrekullueshëm. Ëmbëlsirat e saj të holla ishin si koral i kuq, i sjellë nga elemente të pashpjegueshme deri në një shije të përkryer. Jeta, thoshte ajo, jetohet në stomak dhe megjithëse këtë pohim e kishte me dy kuptime, një tortë e zonjës Zaffiro kishte më shumë jetë sesa shumica e grave krijojnë në një epokë.

Burri i saj, Pietro Zaffiro, ishte shtatshkurtër dhe kishte një kokë tullace që shkëlqente me të njëjtën ndriçim si gurët e çmuar që ai lustronte dhe shiste. Njeri shakaxhi, thoshte se fërkonte vaj ulliri mbi kokë për t'i vajosur trurin dhe e rekomandonte të njëjtin trajtim për të gjithë ata që e fshihnin trurin nën shkurre. Tregtari më i shquar i gurëve të çmuar në Sicili, ai specializohej në koral, të cilin banorët vendas e quajnë Al Murgan dhe e mbledhin në brigjet e Trapanit. Shembujt e tij të koralit të kuq, më i bukuri ndër të gjithë koralet, arrinin çmime përrallore për shkak të madhësisë dhe formës së tyre, që ngjanin me pemë xhuxhe. Tregtarë vinin nga vende të largëta si Kievi dhe Toledo për të blerë prej tij. Sipas thashethemeve, Papa në Romë i numëronte rruazat e tij të lutjes mbi sfera koralit të punuara në punishten e Zaffiros.

Gjyshi Carlo Zaffiro, mjeku i shquar, kishte studion e tij mjekësore ngjitur me punishten e të birit. Të dy burrat punonin ngushtë së bashku, njëri duke tregtuar koral dhe tjetri gurë të çmuar që besohej se kishin fuqi shëruese. Zaffiro i moshuar, një burrë i dobët rreth të shtatëdhjetave, me mjekër të bardhë të prerë sipas modës arabe, kishte një reputacion për nxjerrjen e vetive mjekësore nga gurët e çmuar për të shëruar të ashtuquajturat sëmundje të pashërueshme. Prandaj nuk është çudi që, kur djali më i vogël i mbretit Sanço u sëmur, Benjamini u dërgua për të gjetur një ilaç mrekullibërës. Kur i tregoi Carlos se çfarë e kishte sjellë në Palermo, Carlo tha se kishte pikërisht atë që kërkonte mjeshtri im: një eliksir të nxjerrë nga një gur gjaku sa një vezë

pëllumbi, i siguruar nga një magjistar hebre. Por për atë pjesë të historisë do të vij së shpejti.

Carlo nuk kishte as natyrën optimiste të të birit, as shpirtin e shakasë. Në më shumë se një rast e dëgjova të thoshte se jeta është shumë e shkurtër për të mos qenë serioz. Si një nuskë që vrapon sa këtej andej, i mungonte një qendër magnetike drejt së cilës të gravitonte. I paaftë të pushonte më shumë se një minutë dhe edhe atëherë jo pa u shqetësuar, ai shëtiste dyshtemenë dhe prekte një qese hudhre që i varej në qafë si një hajmali. Gjashtë mëngjese në javë, pas një mëngjesi me bukë të sheshtë dhe djathë dhie, dy burrat dhe Rubina zbrisnin përgjatë Via Marmorea drejt molit dhe hynin në një ndërtesë të verdhë, ku secili kishte dyqanin e vet. Babai i Rubinës, Pietro, i ulur mes një rrëmuje kutish prej druri me mostra, punonte në bankën e tij dhe lustronte gurë të çmuar, ndërsa priste tregtarët që ankronin në skelën e tij. Nga ana e rrugës e ndërtesës, Zaffiro i moshuar dhe Rubina prisnin pacientë që vinin me qerre ose me anije për t'u trajtuar me pomada të përgatitura nga gurë të çmuar dhe barishte të shtypura në havan. Gurët mjekësorë ata shumë të vegjël ose me të meta për tregti vinin nga tregtarët e gurëve. Barishtet, të kultivuara në kopshtin e Zaffirove dhe të sjella në studio për t'u bluajtur, mbanin emra ekzotikë. Sipas formulave alkimike, këta dy përbërës shndërroheshin nga elemente të thjeshta në katholikone.

Ditët tona në Palermo, shumicën e të cilave i kaloja në shoqërinë e Raketës, janë ndër më të këndshmet që kam njohur ndonjëherë. Në mëngjes dilnim në det, duke inspektuar mostrat e koralit të sjella nga Trapani nga zhytës vendas me varka të vogla. Degët më të mëdha i premttoheshin Pietro Zaffiros, por cilësia e radhës i shkonte mjeshtrit tim për t'u dërguar në Tudela. Pasditeve, kur shumica e popullsisë flinte, Benjamini balanconte librat, nga njëra anë llogariste shitjet e mëngjesit dhe nga ana tjetër mendimet e Gemarës. Mbrëmjeve shëtisnim nëpër kopshtet e kënaqësive me Rubinen, e cila na njëhte me fuqinë shëruese të

barishteve, me mite të lashta dhe gdhendje të shenjta.

Ajo na mësoi sekretin e ndalimit të gjakderdhjes me Mantelin e Zonjës (Lady's Mantle) dhe të shërimit të pickimeve me tarragon. Na prezantoi farën e anisit si ilaç kundër kollës, kamomilin për pagjumësinë dhe pennyroyal-in për marramendjen. Mësuam se farat e koprës janë qetësuese dhe se, nëse nënat që ushqejnë me gji lajnë gjinj të me ujë kopre, foshnjat, sapo të kenë pirë, bien shpejt në gjumë, se ruta e ngrohur mbi thithën e një shege shëron pa dështim dhimbjen e veshit dhe se gjethet e trumzës ndalojnë besnikërisht fryrjet dhe dhimbjet e barkut dhe forcojnë mushkëritë. Nga Rubina mësuam si të bëjmë një varëse me kokrra dëllinje për të larguar murtajën, dije që ajo ia atribuonte kryesisht veprës De Materia Medica të Dioskoridit, prej nga kishte mësuar sekretet e barishteve dhe këtë formulë që duhej thënë para dhe pas trajtimit të pacientëve që vuanin nga lia:

Sigurohuni që ta spërkatni shtëpinë, veten dhe banjën me lëng balsami dhe çdo lule të çmuar.

Ne e bartëm zotërinë Fontanelle, të mbështjellë me një qilim, nga qerra në një rën prej dhomave të gjumit. Ai ishte gjysmë i vetëdijshëm. Mendja e tij endet në një pyll kimërash.

Vendoseni butë, tha plaku Karlo, dhe më sillni një legen me ujë të freskët dhe një peshqir.

Ai ia hoqi këmbët zotit Fontanelle dhe i vuri veshin mbi kraharorin e pacientit. Kryqtari nisi të murmuriste vargje fëmijësh.

- Ç'është kjo? pyeti mjeku. Fol më fort!

Por zëri filloi të venitej.

- Më fort! - bërtiti mjeku në veshin e Kryqtarit.

Zoti Fontanelle murmuriti:

- Po, do ta tregoj, por mos e përsërit.

- Infermierja ime... jo më tha kurrë të mos e përsëris:

- Eja, më shtrëngo në livadhin e pyllit,
- Mes trëndafilut dhe mjedrës,
- Ku mund të ma shposh fytyrën me thikë,
- Si çdo bishë e njerëzimit.

Pastaj koka i ra anash dhe ai heshti.

Menjëherë, me thembrën e dorës, plaku Signore Zaffiro i ra të sëmurit mbi zemër.

- Nëna e Zotit! - bërtiti burri, duke u zgjuar menjëherë. Je mjek apo sharlatan? Kam ardhur këtu për t'u shëruar, jo për t'u vrarë! Duke i shpërfillur shpërthimet e zotit Fontanelle tashmë plotësisht të vetëdijshëm, plaku Zaffiro hoqi nga qafa e vet qesen me hudhra dhe ia afroi nën hundë të sëmurit.

- Nëna e Shenjtë e Jezusit! - bërtiti ai, duke e shtyrë hudhrën. Largojeni atë erë djalli nga unë!

- Rubina, përgatit një tretësirë me shkop të artë, - tha Karlo, duke mos u marrë me protestat e pacientit dhe sill edhe disa gjethe.

- Ajo u nis për në kopsht, ndërsa shërbëtori solli legenin dhe peshqirin. Plaku e njomi peshqirin me ujë të freskët dhe ia lau butë kokën, qafën dhe kraharorin zotit Fontanelle.

- Pak verë, të lutem, - tha ai, derisa shqyrtonte plagën thellësisht të mbresëzuar që normani e kishte sjellë me vete nga Toka e Shenjtë. Plaga shtrihej nga pak poshtë mushkërisë në anën e majtë, përmes barkut, deri në të djathtë të ijës. Zoti Fontanelle dukej sikur dikur ishte prerë më dysh.

Tufa qimesh mbinin nga mbresa dhe poshtë brezit një fryrje e pahijshme dukej si një tumor gjigant. Mjeku e shtypi atë dhe Kryqtari ulëriu si një rrënjë mandragore e shkukur.

Pije verën, tha Karlo, duke ia zgjatur shtambën që kishte sjellë shërbëtori.

Normani e futi grykën në gojë dhe, jam i bindur, do ta kishte mbajtur shtambën lart derisa ta kishte zbrazur krejt, po të mos ia kishte rrëmbyer mjeku nga goja, ashtu siç një nënë ndonjëherë duhet t'ia heqë gjirin foshnjës.

Për një çast, zoti Fontanelle mbeti duke gulçuar, ndërsa vera e

fundit dëgjohej duke gurgulluar nëpër kanalet labirintike që ushqejnë motorin njerëzor. Pastaj ai u qetësua çuditërisht.

Zonja Zaffiro sugjeroi që një pjatë makarona të nxehta mund ta gjallëronte pacientin, por Karlo e kundërshtoi. Pietro Zaffiro mendoi se një **atë ynë** do të ishte më i përshtatshëm se makaronat.

Më në fund, Rubina u kthye me lëng dhe gjethe të shkropit të artë. Karlo ia ngriti kokën zotit Fontanelle që ai të pinte lëngun. Pasi mbaroi, normani u shtri përsëri mbi jastëk, mbylli sytë dhe ra në gjumë.

Mjeku mori gjethet, i njomi në legenin me ujë dhe i vendosi mbi mbresën e fryrë. Pastaj e mbuloi llapën me peshqir.

Prosperosa, shpejt: një gjilpërë dhe një qiri!

Brenda një minute, zonja Zaffiro u kthye dhe plaku nisi punën. Ai ndezi qirin, mbështolli dorën me një copë pëlhere dhe e uli gjilpërën në flakë. Duke e rrotulluar ngadalë, herë pas here frynte mbi të, duke bërë që maja e gjilpërës të ndizte shkurtimisht.

Ne prisnim dhe shikonim. Timo Roso, që qëndronte pranë zotërisë së tij dhe dukej si një nga ato kafshët e Indisë që vrasin gjarpërinj, e shikonte gjilpërën i magjepsur, si gjuhën e gjarpërit që do të godiste së shpejti të zotin e vet.

Mjeku e rregulloi kapjen e gjilpërës së skuqur, e rrotulloi sërish, pastaj e hoqi nga flaka dhe, duke larguar peshqirin dhe gjethet, e nguli drejt e në fryrje.

Kryqtari nuk lëvizi fare. Por kur plaku Karlo Zaffiro e tërhoqi gjilpërën, u pa qartë se nuk kishte arritur ta lironte infeksionin e ngjeshur.

Mjeshtri im kërkoi leje për të ndihmuar. Pasi iu dha leja, ai nxori nga çanta e udhëtimit një nga gjilpërat e zbrazëta të punuara në Salerno dhe një gojëz. E ngrohu gjilpërën mbi flakën e qirit dhe kërkoi dy tasa, të cilët m'i dha mua me udhëzimin:

- Ji gati.

Duke hedhur nga një gotë verë në secilin tas, ai e ftohu gjilpërën e nxehur në verë dhe pastaj e futi në plagën e qelbur. Vendosi gojëzën mbi gjilpërë, thithi fort një herë, dy herë, tri dhe katër herë.

Papritur, një lumë lëngu të verdhë e viskoz mbushi gjilpërën dhe hyri në gojën e mjeshtrit tim. Ai e pështyu menjëherë atë masë të neveritshme në njërin tas dhe e vendosi gjilpërën në tjetrin. Pastaj piu një gllënjë verë dhe e pastroi gojën.

Duke vështruar plagën për një çast, ai shtrydhi lëkurën rreth shpimit derisa helmi i fundit ia la vendin gjakut.

Zoti Fontanelle dukej pa shenja jete. Mjeku i vjetër i tha Rubinës ta fashonte plagën me gjethe shkopi të artë. Me peshqir ia fshiu fytyrën Kryqtarit, e cila tani kishte marrë ngjyrë kufome.

- Verë! Urdhëroi Karlo, por pacienti nuk mundi ta gëlltiste dhe lëngu i rridhte nëpër faqe. Karlo e goditi normanin në kraharor, pa efekt. Ai vuri gojën mbi gojën e zotit Fontanelle dhe fryu ajër brenda. Asnjë reagim.

Një gotë! Urdhëroi ai, dhe kur ia sollën, ia afroi te hunda dhe goja. Por xhami nuk u megjullua.

Do të vijë në vete me kohën e vet, tha mjeshtri im. Lëreni të pushojë.

Por të tjerët, më pak të sigurt, dhanë këshilla nga më të ndryshmet.

- Nxirjani gjakun! - bërtiti Timo Roso. Çfarë mjeku je ti nëse nuk ia nxjerr gjakun?

- Barbarët u nxjerrin gjakun pacientëve të tyre, tha plaku Signore Zaffiro, duke ia afruar sërish qesen me hudhra nën hundë normanit.

- Rubina, kapelën time të kafkës!

Ajo u kthye shpejt me një kapelë të zezë, të cilën ai ia vendosi në pjesën e pasme të kokës. Pas një çasti heshtjeje, ai thirri:

“Lutu me Borzilok, Nenexhik dhe Tarhon,

dhe tri herë thuj Tetragrammatonin:

Adonai! Adonai! Adonai!”

As për njëqind dinarë ari nuk do të isha larguar nga ajo dhomë. Tani ishte errësirë, përveç qiriut pranë shtratit. Plaku Signore Zaffiro, ndoshta për herë të parë në jetën e tij, mbeti i palëvizur, i ngulitur në dysHEME, duke vështruar pacientin. Po ashtu edhe Rubina. I vetmi tingull ishte zhurma e një mize.

Timo Roso, duke fshirë fytyrën me krah, rënkoj:

Pronat! Ç’do të bëhet me pronat dhe me të gjithë ne?

Miza u ndal mbi ballin e zotit Fontanelle, ndërsa Timo Roso vazhdonte të ankohej për botën e tij të humbur. Si një urë ngritëse që ngrihet ngadalë, sytë e Kryqtarit nisën të hapeshin. Për një çast, ai vetëm shikoi, i hutuar, i çoroditur. Ne e vështruam. Vetëm Timo Roso, i mbytur në vajtimin e tij, nuk e pa.

Jezus! Kush po kryqëzohet? Tha zoti Fontanelle, shumë i dobët për të lëvizur, por pa e humbur aspak gjuhën e tij thumbuese. Hiqeni këtë mizë nga fytyra ime dhe këtë qese të mallkuar me hudhra!

- O, zotëria im, thirri Timo Roso, zotëria im! Ju jeni gjallë!

Krisht, flet si një murg me paterica që dezerton nga Damasku!

Jeni gjallë! Përsëriti Timo Roso, duke përzënë mizën dhe duke larguar qesen me hudhra.

Sigurisht që jam gjallë! Është e vetmja gjendje që i shkon një njeriu të shëndetshëm!

Timo Roso qau. Familja Zaffiro hapi një shishe verë për të festuar dhe unë u mahnita nga mjeshtëria e zotërisë tim. Karlo tha se do t’i shkruante fryrësit të qelqit në Salerno për një duzinë gjilpërash të zbrazëta.

Të nesërmen, zoti Fontanelle këmbënguli të kthehej në shtëpi. Ne e ndihmuam Timo Roso-n ta mbështillte luftëtarin e vjetër në qilimin e tij dhe ta vendoste në qerre.

I pavetëdijsëm për rolin e Benjaminit në shërimin e tij, Kryqtari i tha Karlos:

- Ti nuk e meriton famën tënde. Njerëzit thonë se je një mjek i dhuruar. Kjo nuk është e vërtetë. Ti je një Galen, me duar shëruesi të shenjtë.

Dhe duke ia dhënë plakut një qese lëkure, i urdhëroi Timo Rosos të nisej për në shtëpi.

Nëse plaku Signore Zaffiro kishte marrë apo jo dhuratën e Galenit, nuk mund ta thosha, por zotëria im e kishte. Më bëri përshtypje fakti se Karlo Zaffiro nuk kishte thënë asnjë lutje dhe as kishte shprehur ndonjë ndjenjë fetare gjatë gjithë procedurës. Ishte e pamundur të përcaktoje çfarë besonte ai ose familja e tij. A i përkrahte Zotin e krishterë, apo myslimanin, apo hebraikun, nuk kisha asnjë ide.

Nga shërbëtorët mësova se familja punonte të dielave, shkante në kishë pa ndonjë zell të veçantë dhe sikur t'i përgjigjej një ligji të lashtë, e respektonte me përpikëri Sabatin hebraik. Mama Zaffiro, për arsye tashmë të harruara, instinktivisht zbatonte ndalimin kulinar për të mos gatuar nga mbrëmja e së premtes deri në perëndimin e diellit të së shtunës. Në Yom Kippur, ata agjëronin. Gjatë Kreshmëve, hanin bukë pa maja. Krahas greqishtes, arabishtes dhe latinishtes, lexonin hebraisht; dhe përziheshin lirshëm në lagjen hebraike me mjekët dhe tregtarët. Ishin po aq të njohur me traditën sefardike sa edhe me atë arabe dhe e admironin po aq shumë. Në gjithçka përveç fesë së tyre, ata ishin hebrenj. Mendoj se për këtë arsye Mjeshtër Benjamin vendosi të qëndronte edhe pak në Palermo. Personalish, do të isha i lumtur të mos largohesha kurrë, por Rachel dëshironte shtëpinë dhe shpresonte që unë t'i bashkohesha.

Me rrjedhën e ngjarjeve, kalova më shumë kohë me Rachel sesa kisha kaluar ndonjëherë me ndonjë grua tjetër dhe Mjeshtër Benjamin e shihte Rubinën çdo ditë, si një dashnor që bën kurorëzim. Vëmendja e tij ndaj saj më bëri të ndalesha. Ajo ishte, në fund të fundit, katolike qoftë edhe vetëm në emër dhe gjithashtu Binjake. Yjësia e Benjamine, nëse jo kishat e tyre,

binin ndesh. Megjithatë, mes tyre u zhvillua një lidhje, një afeksion i përbashkët për pamjet dhe mrekullitë e kësaj bote. Ata qartazi gjenin kënaqësi te njëri-tjetri dhe për këtë arsye shfrytëzonin çdo rast për të qenë bashkë. Nga vëzhgimet e mia dhe të Rachel-it, e pamë se si ajo po e ndryshonte atë. Për herë të parë, ai e vlerësonte muzikën e trubadurëve dhe e kuptonte se jeta mund të ishte më pak e vetmuar.

Ishte ajo që në mëngjese e çonte te varkat e zhytësve të koraleve në Trapani, ku shikonin në ujërat e kthjellëta dhe shihnin bijtë lakuriq të Siçilisë duke shkëputur korale nga fundi i detit, ishte ajo që e ngacmonte në pazarin arab, ku ecnin mes tregtarëve dhe dëgjonin ngritjen e rënien e temperamentit në baticën e tregtisë, ishte ajo që e merrte përdore në kopshtet e kënaqësisë me pandanus, ku, siç e pamë, ata kalonin mesditën e natës në përqaftimin e ëmbël të kujtesës.

Rachel, duke vepruar si shoqëruese dhe kurrë larg Rubinës, e dëgjoi atë t'i thoshte:

- Ti nuk duhet të më lësh kurrë!

Ky zbulim më çoi më vonë ta pyesja:

- Rubina... a do të jetë ajo nusja jote?

- Kur anija fatkeqe u mbyt, tha -Rubina, ndërsa të gjithë ishim ulur mes pemishteve të portokallit dhe bajames, në luginën e Conca d'Oro-s, ajo u fundos bashkë me të fejuarin tim. U përpoqa ta bindja, iu luta, iu përgjërova të mos hipte në atë anije. Quaje parandjenjë po deshe ashtu siç kam një parandjenjë edhe për ty, Benjamin, por e dija se nëse do të largohej, nuk do ta shihja më kurrë. Ai tha se kishte punë dhe duhej të lundronte. Ai shkoi. Pati stuhi. Ai u mbyt, duke marrë me vete të gjitha shpresat e mia për martesë dhe për fëmijë.

U preka aq shumë, sa shënimi im në ditar për atë ditë përfundon:

- Në ajër, aroma e kripës së detit u përzie me erën e bajameve dhe lulet e portokallit flisnin të gjitha për dashurinë.

Që të mos më akuzohet për plagjiaturë, e pranoj me kënaqësi se njohuria ime për atë që ndodhi mes zotërisë tim dhe Rubinës vjen në pjesën më të madhe nga Rachel, e cila ishte bërë mike e dashur dhe e ngushtë e zonjushës Zaffiro.

Pak pas mbërritjes sonë në Siçili, Rachel më kishte pyetur nëse do të ndaja me të disa nga vëzhgimet e mia. Në fillim hezitova, por pyeta veten: për kë po shkruaja, nëse jo për njerëzit e dashur? Kështu, ia lexoja asaj shënimet e mia gjatë shëtitjeve tona të mbrëmjes buzë detit. Jo shumë ditë më pas, ajo tha se, përshkrimet e mia e kishin shtyrë të fillonte një ditar, ku ajo regjistronte rrëfimet e saj dhe të Rubinës, meqë të dyja tani gëzonin shoqërinë e një pretendenti. Rachel më kishte mua, Rubina, zotërinë tim. Të dyja gratë, si zonja të rangut të lartë, gjenin kënaqësi të ndanin me njëra-tjetrën dëshirat dhe të shkuarat e tyre, me shpresën se e kaluara që dikur ishte e tashmja do të jetonte në kujtesën e kohës.

Ajo është shumë e dhënë pas Benjaminit, tha Rachel. Edhe sot e kësaj dite mund t'i dëgjoj fjalët e Rachel-it. Çdo ditë, me sy të rinj, ata e vizitojnë përsëri Palermon dhe sodisin mundësinë e martesës.

Eja, e fton ajo, sikur Benjamini të kishte mungesë udhërrëfyese, dhe do të të tregoj një orë uji të punuar nga një arab maltez, që thuhet se është po aq e famshme sa ajo që Harun-al-Rashidi ia dhuroi Karli të Madhit.

Më pas ndalen te ora e madhe diellore, e gdhendur me mbishkrime në tri gjuhët e Palermos, dhe Benjamini kalon gishtat mbi mbishkrimin e katërt, të gdhendur në hebraisht. Në freskinë e mbrëmjes, ata hipin mbi kuaj dhe shkojnë drejt Favarës, që është vendi i parajsës. Në kopshtet e kënaqësisë, ku ujërat rrjedhin si perla të lëngshme dhe peshq të mëdhenj notojnë në përrenj dhe zogjtë këndojnë nëpër pemë, ata shëtisin, duke këputur degë jargavani dhe trëndafila vere.

- *Dua të të bëj një dhuratë, i tha ai, derisa i vendoste një trëndafil të bardhë në flokë.*

- *E bardha është për pastërti, u përgjigj ajo. Unë preferoj të kuqen, ngjyrën e pasionit!*

Atëherë besoj se kjo do të të pëlqejë! Tha ai, duke nxjerrë nga qesja e tij një varëse prej korali të kuq. Një dhuratë, shtoi, duke ia lidhur rreth qafës. Doja që të kishe diçka prej bizhuterie nga unë.

— *Bizhuteri apo hebraizëm? - e ngacmoi ajo.*

— *Të dyja.*

— *Jam gati të konvertohem, e di.*

— *Do të preferoja të mos e bëje.*

— *Për ç'arsye?*

— *Kur një hebre konvertohet, ne lexojmë lutjen për të vdekurit.*

— *Po kur një i krishterë bëhet hebre, çfarë thoni?*

— *Halleluja!*

— *E pra?*

Kështu themi ne, por pengesat janë të shumta. I paaftë të flasë qoftë hebraisht, qoftë aramaisht, ai mund vetëm t'i mësojë përmendësh lutjet e tij. Kështu, përkushtimi i tij bëhet formë pa përmbajtje. Zakonet e mendimit të tij, të formuara brenda një kulture, janë të papërshtatshme në një tjetër. Familja i ikën, ashtu siç do t'i ikte një lebrozi. Miqtë e vjetër e fyejnë në rrugë. Brenda pak kohe, ai i ngjan një bime të shkullur nga rrënjët e saj.

Shpesh ke thënë, apo jo, Benjamin, se unë mendoj dhe sillem si hebre? Dhe unë di të lexoj hebraisht!

- Po, por nuk e di sa e vështirë do të jetë, Rubina. Kisha është betuar të na konvertojë. Hebrejtë dhe të krishterët në disa vende janë pothuajse në luftë. Pashmangshëm do të ketë deklarata, fjalë të ashpra. Martesat e përziera mund të jenë tmerrësisht të

dhimbshme. Je e sigurt?

Po aq e sigurt sa Ruthi, Benjamin, po aq sa ishte ajo.

- Po ti? Të dielave pasdite, ata shpesh dëgjonin në klosterin e San Giovanni degli Eremiti teksa murgjit këndonin madrigale. Të ulur në hijen e harqeve, ata shikonin dritën gjeometrike të diellit që filtrohej përmes dritareve të gdhendura. Murgjit intononin një refren: “Zogjtë e pranverës këndojnë madrigale.”

- A këndonin vërtet? Rubina pyeste veten. Me siguri, ata grumbulloheshin së bashku zogj të së njëjtës pendë. A nuk thoshte kështu edhe shprehja e vjetër? Por, a kishte ndonjë të vërtetë në të, ndonjë të vërtetë njerëzore?

- A nuk ka pasur kurrë askënd? E përsëriti ajo. As edhe një grua të errët në dhjetor, kur ngricat kishin rënë?

Ata kishin lënë klosterin dhe po hynin në navë. Ajo hamendësonte se si do të përgjigjej ai.

- Kam qenë larg njëmbëdhjetë vjet, - tha ai. Isha vetëm njëzet e nëntë vjeç kur u largova.

- Vetëm! E ngacmoi ajo. Shumica e burrave në atë moshë kanë lindur tre fëmijë.

Ata ecën nga nava drejt oborrit të jashtëm, ndërsa dielli i pasdites ndezte pesë kupolat e kuqe të kishës.

- Me siguri, Benjamin, diku përgjatë rrugës, këmbënguli ajo, në ndonjë han, apo tavernë, apo ndoshta në ndonjë fushë, duhet të ketë pasur dikë.

- Pesë kupolat e kuqe... më kujtojnë, - tha ai, Jozefi i dha Benjaminit pesë rroba.

Dhe ia paraqiti faraonit vetëm pesë nga vëllezërit e tij, u përgjigj ajo. Pesë është numër i shenjtë për të gjithë Binjakët. Në fenë myslimane ka pesë shtylla të besimit. Dhe në ceremonitë romake të martesës, ndezin pesë qirinj dhe i pranojnë mysafirët nga pesë. Si, e pyeti ajo, do t'i pranoje ti?

E di, -tha ai, ato janë si vullkane, kupolat.

Më tepër si gjinj, do të thosha unë, të ndezur nga pasioni.

- Do të ishte një zbulim mjaft i çuditshëm për të kurorëzuar

një kishë,- tha ai.

Një mbrëmje, teksa po kalëronin përgjatë kreshtës së Monte Pellegrino, ku kuajt shpërndanë gjarpërinjtë dhe hardhucat e padëmshme, ai vuri në dukje numrin e kështjellave dhe kullave saracene përgjatë bregdetit drejt Trabias dhe më tej, deri në Cefalù.

- Me gjithë përpjekjet për t'u mbrojtur, tha ai, ata dështuan. Dhe kjo është gjë e mirë. Sepse pushtimi, me përzierjen e ideve të reja dhe energjisë, e ka bërë këtë ishull qytetërimin më të madh në tokë.

- Dallimet ftojnë sintezën, tha ajo, si te njerëzit ashtu edhe te vendet. Pastërtia, siç thotë Nëna, sjell verbëri.

Ata zbritën nga kreshta, përmes pishave, thupërave dhe kedrave, ku kuajt mezi përmbaheshin të vraponin, përmes hibiskusit dhe dafines së egër, deri te deti. Pastaj përgjatë plazhit, kuajt, të liruar, vrapuan nëpër dallgë.

U ndalën në një gji dhe i lanë kafshët të vraponin të lira, ndërsa ata u shtrinë mbi rërë dhe folën për ta bërë veten të palumtur për hir të dashurisë ndaj njëri-tjetrit.

Kurrë më të palumtur kurrë më mirënjohës për të qenë të palumtur sesa kur jemi të dashuruar, -tha ajo. Të lutem, qëndro këtu me mua.

- Do të qëndroja po të mundesha, Rubina. Por, duhet të largohem. Prindërit e mi janë të moshuar. Edhe Rachel dëshiron të kthehet në shtëpi.

- Do të kthehesh?

- Po.

- Nuk të besoj!

- Do të kthehem.

- E di çfarë do të doja?

- Më thuaj!

Ajo po qante.

Do të doja të më doje dhe të më ngushëlloje, sepse kur të them se nuk të besoj, po e lëndoj veten më shumë se ty. Ti mund të

jetosh pa mua. Por unë jam e humbur pa ty. Prandaj jam kaq e frikësuar. Jam e sigurt se kur të largohesh, nuk do të të shoh më kurrë. Veçse nëse ndodh një mrekulli; dhe unë nuk kam njohur kurrë një të tillë.

- A nuk ka asgjë që mund të them?

- Po.

- Çfarë?

Ajo buzëqeshi.

Thuaj po. Thuaj se do të martohesh me mua në vjeshtë.

Por ai vuri në dukje se nuk kishte kohë të mjaftueshme për të shkuar në Tudela dhe për t'u kthyer deri në vjeshtë. Kështu, sugjeroi:

- Po pse jo maji, meqë je Binjake?

- Sa i marrë je, Benjamin, u përgjigj ajo. E di që është muaji i shenjtë i Majës, perëndeshës së shterpësisë.

- Atëherë eja me mua në Spanjë, -tha ai. Prindërit e mi janë të mirë. Do të të presin me krahë hapur.

- Sa i gjatë është udhëtimi?

- Të paktën një vit.

- A është e nevojshme?

- Nuk mund të martohem pa bekimin e tyre.

- Po nëse nuk më miratojnë?

- Nuk do ta bëjnë.

- Nuk jam hebre.

- Vetëm në emër. Por në thelb...- filloi të shpjegonte ai, ndërsa ai braktisi skepticizmin e tij.

Tani ishte ajo që shprehte drojë.

Kam frikë, Benjamin. Shpesh kam dëgjuar etërit katolikë të thonë se ka domethënie në një emër. Përndryshe, pse Kisha do t'i pranonte konvertimet e fituara me forcë? Atyre nuk u intereson se çfarë beson një njeri, mjafton që ai ta quajë veten katolik.

- *Hebrenjtë janë ndryshe.*

- *Janë vërtet?*- *Edhe nëse nuk janë, unë jam.*

Ata u përqaftuan dhe ranë dakord që do të udhëtonin drejt **Tudelës**. Por kur ia treguan familjes **Zaffiro**, megjithëse prindërit e saj ua dëshironin të mirën, plaku Karlo u ankua me hidhërim se ishte shumë i moshuar për të humbur shtyllën e tij kryesore të mbështetjes dhe tha se nuk ishte e hijshme që Rubina, sapo Rachel të ndahej prej tyre me të mbërritur në shtëpi, të udhëtonte me një burrë të vetëm. Për ta qetësuar, ajo u detyrua të premtonte se do të merrte me vete shërbëtoren e saj myslimane dhe se do të ndalonte në **Montpellier**, për të mësuar sekretet bimore që kishin zbuluar atje.

Në ajër, aroma e kripës së detit përzihej me erën e bajameve dhe të luleve të portokallit.

Rachel tregonte se çdo ditë, me sy të rinj, ata e rivizitonin Palermon dhe perspektivën e martesës.

Pa dijeninë e të tjerëve, zotëria im dhe Karlo kishin bërë një marrëveshje të kushtueshme. Në këmbim të gurit të gjakut, sa madhësia e një veze pëllumbi, Benjamini i kishte dhënë plakut një qese lëkure me monedha ari nga thesari i mbretit Sanço. As unë vetë nuk e dija se Benjamini kishte lënë Tudelën me kaq pasuri. Se ku e kishte fshehur qesen, mbeti një mister që ai nuk e zbuloi kurrë. Gur-gjaku, i lidhur fort rreth belit me një rrip të trashë, nuk iu hoq kurrë deri sa arriti në Tudelë.

Një tjetër mister ishte ai që e mundonte Rachel-in: çfarë do të thoshte Benjamini kur Rubina, siç e kishte zakon, ta pyeste përsëri:

- *A nuk ka pasur kurrë askënd?*

Ata kishin lënë klosterin dhe po hynin në navë. Rachel u afrua sa mundi dhe pyeste veten se si do të përgjigjej ai. Rubina dhe zotëria im kishin arritur, ose kështu mendoja unë, një mirëkuptim me familjen Zaffiro. Ne u larguam nga Siçilia dy muaj më vonë dhe arritëm në **Montpellier** në vjeshtë. Ishte

fundi i tetorit dhe mjegulla e vjeshtës mbulonte qiellin. Kudo ndihej era e druve që digjeshin. Rrugët ishin plot me studiues të rinj, të mbështjellë me rroba të trasha. U vendosëm në një han të këndshëm. Vajza myslimane, sipas zakonis francez, u sistemua poshtë, me shërbyeset e tjera të punëve të dorës. Çdo ditë, ndërsa Benjamini bisedonte me tregtarë dhe vizitonte vëllezër hebrenj në shtëpitë e tyre, Rubina ligjëronte në universitet. Ajo shkëmbente ide me mjekë të famshëm dhe i mësonte studentët të përdornin kauterizimin në vend të lidhjes së enëve, si dhe të përshkruanin barna bimore në vend të nxjerrjes së gjakut.

Për dy muaj vazhduam kështu. Ishte dhjetor. Viti i ri i krishterë po afrohej. Pemët ishin të zhveshura dhe toka e ngrirë e fortë si diamant. Çdo mëngjes, thyem akullin që formohej gjatë natës në enën e ujit. Rubina fliste për të pritur deri në pranverë për të vazhduar udhëtimin. Por, Benjamini kundërshtonte, duke thënë se rrugët do të bëheshin të pakalueshme dhe lumenjtë do të përmyteshin nga shkrirja e borës.

Dyshoj se largimi ynë i papritur lidhej me diçka që kishte thënë rabini Nathan një javë më parë. Të katërt kishim ndjekur ligjëratën e tij. Ai e nisi diskutimin atë ditë duke dënuar shkollat e Kishës për konvertitët dhe e përfundoi duke dënuar kontaktet mes hebrenjve dhe të krishterëve. Shumicën e gjërave që tha i kishim dëgjuar edhe më parë dhe i kishim shpërfillur. Por, zotëria im u prek thellë kur ai lutej për ruajtjen e hebrenjve, të cilët, sipas tij, ishin në prag të zhdukjes. Në fund të shekullit të kaluar, Kryqtarët kishin zhdukur pothuajse çdo vendbanim hebre në Francë dhe Gjermani. Në këtë shekull, Kryqëzata e Dytë, me akuzat për vrasje rituale, armiqësinë kishtarë, konvertimet me dhunë, martesat e përziera, murtajen dhe urinë, e kishte dobësuar hebraizmin deri në pikën që mbijetesa e tij vihej në dyshim.

Kush do të na japë pasardhës? Pyeti ai. Kush do t'i ruajë traditat?

Atë mbrëmje, nga dhoma ngjitur e Rubinës, dëgjova të qara. Zotëria im, që mungonte nga dhoma jonë, po fliste me të. Pa turp, përgjoja nga dera gjysmë e hapur.

Gjyshi Karlo ka nevojë për ty, tha Beniamini. Unë kam nevojë për ty, u përgjigj Rubina.

Ti je ngjitësi që mban familjen bashkë.

Atëherë kthehu me mua në Palermo, ose më çoje në Tudelë, siç kishim planifikuar. Çfarë ta ndryshoi mendjen? Javët e udhëtimit që na presin do të kryqëzohen pashmangshëm me rrugët e kryqtarëve. Ata nuk do të të trajtonin mirë. Do të vdisja nëse ti do të lëndoheshe, rrëzoheshe dhe përdhunoheshe, jo nga një, por nga shumë.

Po Rachel?

Ajo do të udhëtojë e veshur si burrë. Në Palermo mund të jetonim të sigurt. Prindërit e mi nuk më kanë parë prej dymbëdhjetë vjetësh. Pse nuk e peshuam rrezikun para se të niseshim? Faji im. Kur dëgjoj fjalët e ashpra të burrave të egër, më kap frika për mirëqenien tënde.

Ti je i dashuri im. Nuk do të njoh kurrë një tjetër si ti. Je tepër bujare. Jam i sigurt se do të gjesh një burrë më të mirë se unë. Çfarë kam unë për të të ofruar? Një jetesë të mjerë nga vlera e dyshimtë mjekësore e gurëve të çmuar. Ti meriton shumë më tepër.

Po largohesh tani?

Nesër ose pasnesër. Nuk jam i sigurt. Do të të jap pak para që kam kursyer dhe furnizimet e nevojshme për disa ditë. Ka shumë mënyra për të vdekur, por ndarja nga i dashuri është me siguri më e keqja.

Ata u përqaftuan dhe, para se të largohesha me nxitim, dëgjova fjalët e saj të fundit:

Faleminderit për unazën me vulë!

Një dhuratë nga babai im!

Do të të pres në tokën e premtuar!

Më 21 dhjetor 1170, Benjamini u vesh në dritën e hershme të mëngjesit. Kishte borë mbi tokë. Veshi dollakët dhe pallton e rëndë dhe mori kapelen. Ishte pak i ftohur dhe merrte frymë me vështirësi. Në dhomën ngjitur, Rubina u përpoq të zgjohej dhe e pyeti zotërinë tim nëse kjo ishte dita e largimit të tij. Ai shkoi te shtrati i saj dhe i tha se po.

Ajo iu kap fort krahut dhe tha:

- *Më lejo të vij dhe të banoj me ty!*

- *Jo, Rubina.*

- *Nuk po kthehesh më, apo jo?*

Kthehu me shërbëtoreshen tënde, tha ai, në shtëpinë e nënës sate. Zoti, lutem, të të trajtojë po aq me mirësi sa më ke trajtuar ti mua! Kam bërë rregullime që të udhëtosh me karvan drejt detit dhe më pas me anije për në Messinë, një udhëtim dyditor deri në Palermo.

Ajo mbeti shtrirë mbi shtrat, me fytyrën të lagur nga lotët, ndërsa dielli ndriçonte flokët e saj të çrregullt, që dukeshin si fije ari të hedhura pa kujdes mbi jastëk.

Për shkak të qëndrimit tonë të zgjatur për t'iu shmangur shiut rrëmbyes, na u deshën disa ditë për të gjetur një karvan. Kështu, ne të pestë morëm rrugën bregdetare që të çonte drejt Bayonne-s. Për arsye sigurie, Rachel nuk u vesh me mbulesë koke e fund, por me rroba burrash dhe i fshehu flokët nën një kapelë. Anëtarët e tjerë të karvanit pyetën se ku e kishim gjetur “burrin e ri” dhe cila ishte natyra e profesionit të tij. Unë thashë

“Baxter”, dhe kështu mbeti deri sa arritëm në Bayonne.

Disa anëtarë të karvanit tonë u drejtuan menjëherë për nga deti, me shpresën për të gjetur një anije të pajisur për të arritur në Angli, të tjerë udhëtuan drejt lindjes, duke synuar rrugën veriore për në Paris. Në gjysmë të rrugës për në Bayonne, kryqtarë që po shkonin drejt jugut na nxorën me forcë nga rruga, duke thënë se udhëtimi i tyre ishte bekuar nga Zoti, ndërsa i yni nga Mamoni. Ishin një turmë e përzier dhe e çuditshme. Edija se asnjë njeri nuk do të ishte i sigurt në asnjë vend ku ata ngrinin kamp.

Zotër të tokave udhëhiqnin batalionin e Papës, të ndjekur nga fshatarë të lirë, bujq, bujkrobër dhe njerëz mendjelehtë. Këta të fundit, një turmë e mjerë, i ngjanin skeleteve të varura me mish të kalbur, si këрма. Një burrë, krejtësisht jashtë mendjes, përsëriste pa pushim se mund të nuhaste sporet e heretikëve dhe se po shkonte në Jerusalem për të dëbuar të gjithë kurorëshkelësit. Një tjetër i çmendur griste mishin e pakët që kishte, duke këmbëngulur se zjarri i Satanait po e digjte për së gjalli. Vetëm ujërat e shenjta të Jordanit, betohej ai, mund t’ia lanin dhimbjen.

Mjeshtër Benjamini, duke parë në fytyrën e këtij njeriu një virtyt që mua më ishte i padukshëm, ofroi vullnetarisht një pomadë për t’ia lehtësuar sëmundjen, e cila tingëllonte dyshimtë si zjarret e Shën Antonit. Benjamini madje ia aplikoi me dorën e vet në ato pak vende ku i çmenduri nuk mund të arrinte. Para se të nisej në rrugën e tij, i gjori ra në gjunjë dhe puthi këmbët e zotërisë tim. Duke e parë lart Benjaminin, tha:

- Walter... mbaje mend Walterin, ky është emri im. Do të kthehem një ditë për të të bërë një nder. Deus vult. Zoti e do kështu.

Kur arritëm në Bayonne, ne të tre kishim marrë një vendim: do të udhëtonim pa karvan, për ta pasur më të lehtë të bindnim ndonjë zotëri të na strehojë. Larg turmës së çmendur, Rachel mund të vishej sipas gjinisë së saj.

Bayonne, pjesë e Gaskonjës, strehonte qindra gjuetarë balenash dhe peshkatarë, harponët dhe rrjetat e të cilëve ishin shpërndarë përgjatë bregut të detit. Nga të gjithë kantierët e anijeve dëgjoheshin zhurmat e çekiçëve dhe sharrave, ajri ishte i rëndë nga era e katranit dhe dyllit vulosës. Në qendër të qytetit, ku të gjitha rrugicat e ngushta bashkoheshin, qindra zejtarë punonin mbi themelet e një kisha madhështore Katedralja Sainte-Marie të porositur nga qeveritarët e qytetit. Aty pranë ndodhej Château-Vieux, më pak imponues sesa emri i tij, ku dinjitarët zhvillonin punët.

Kudo që të gjesh skela për një katedrale madhështore, tha Benjamini, aty do të gjesh huadhënës hebrej.

Ai buzëqeshi, duke e ditur se së shpejti do të gjente financierët kryesorë.

- Së shpejti do të zbulojmë si po ia dalin.

E kuptoja saktësisht çfarë donte të thoshte. Hebrejntë financojnë ndërtimin e këtyre strukturave, sepse Kisha ua ndalon të krishterëve të japin hua me interes. Por, huamarrësit shpesh nuk e mbajnë fjalën dhe, për pasojë, hebrejntë grabiten. Kur përfaqësuesit ankohen në Romë, Papa, ulur në fronin e tij të fuqishëm, ose kështu më është thënë thjesht qesh dhe i dërgon huadhënësit në shtëpi.

Pranë bashkimit të dy lumenjve mbi të cilët ishte ndërtuar Bayonne-ja, Adour dhe Nive, gjetëm, mes shumë kasolleve shpesh të pikturuara me të kuqe dhe jeshile ngjyrat e preferuara të baskëve shtëpinë e Levi Mordekait, huadhënësit kryesor në këtë pjesë të Francës. Një burrë i shkurtër me kapelë të lartë, në buzën e sipërme të së cilës shkëlqente një gur i çmuar, ai mbante një mantel shumëngjyrësh si i fisnikëve dhe kishte unaza rubini në të dy gishtat e trashë të mëdhenj. Gruaja e tij, me paruke sipas zakonisht ortodoks, na përshëndeti e veshur me rroba të bukura që nuk e fshihnin dot shtatzëninë e saj.

Me të mbërritur në shtëpinë e këtij burri të rëndësishëm, e pranua me kënaqësi ftesën e familjes për një vakt të shkurtër.

Rachel e pyeti Naomin, zonzjën e shtëpisë, sa muaj kishin mbetur deri në lindje. Ajo u përgjigj me trishtim:

- Kam humbur tashmë gjashtë, ndoshta shtatë do të jetë numri ynë me fat.

Ajo ia mori dorën Rachel-it dhe ia vendosi mbi bark.

- Thuaj një lutje për mua. Ndoshta do të bëjë ndonjë dobi.

Rachel murmuriti disa fjalë hebraisht dhe pyeti:

- A njeh ndonjë mami cigane? Kam dëgjuar se janë më të mirat.

Naomi, e tronditur, nuk u përgjigj.

Meqë ishte e enjte, Levi na ftoi të treve të merrnim pjesë në shërbesën e mbrëmjes së nesërme në sinagogën e tyre modeste dhe na dha udhëzimet. As Benjamini dhe as unë nuk përmendëm se unë isha shabbos goy.

Benjamini nuk pranoi t'i kërkonte bashkëbesimtarit të tij të na strehonte nën çatinë e tij për shkak të shtatzënisë së Naomit. Por, ai pyeti se ku mund të strehohej Rachel-i. Kështu, ajo mbeti pas për të qëndruar me miqtë e Levit, ndërsa ne u tërhoqëm në han, ku gjetëm një grup pelegrinësh grindavecë që e quanin veten Docetistë. Ata nuk besonin se Krishti kishte një trup fizik, por se trupi i Jezusit ishte një iluzion, po ashtu edhe kryqëzimi i tij. Burrat po pinin çaj Kumar dhe efektet haluçinogjene të tij dukej se shpjegonin idetë e tyre të çmendura. Apo ishte faji i mbrëmjes së mbytshme të gushtit për blasfeminë e tyre?

Mendime si të tyret mund t'u kushtonin jetën. Sipas Papës, Inkuizicioni nuk flinte kurrë.

Duhet të rrëfej se ndonjëherë më lindin dyshime jo se Jezusi vdiq për mëkatet tona të neveritshme, por se mësimet e tij vlejnë më pak se derdhja e gjakut të paganëve. Dhjetë mijë burra, ose edhe më shumë, do të udhëtojnë përtej maleve, deteve dhe rërave për të mbajtur flamurin e Tij në betejë, për të pastruar Tokën e Shenjtë nga saracenët, duke rrezikuar gishtat e këmbëve dhe trupin për ta pastruar Jerusalem nga papastërtia, e megjithatë, nuk do t'i japin as një bërthamë molle të kalbur për të ushqyer

një foshnjë që po vdes nga uria. *Deus vult*, bërtasin ata, por çfarë dëshiron Jezusi: bamirësi apo gjak?

Një natë pa hënë, teksa kishim ngritur kamp pranë një lumi, miku dhe mjeshtri im më rrëfeu se do të donte të gjunjëzohej te varri i ndonjë dijetari rabinik. Por, me luftën që po egërsohej në Tokën e Shenjtë dhe me rrezikun që, si tundimi, fshihej në një mijë sy, nuk kisha asnjë dëshirë ta lija kufomën time në ndonjë varrezë të panjohur. Benjamini u përpoq të më frymëzonte duke përmendur vendlindjen e Jezusit dhe duke përsëritur atë që çdo njeri i mençur e di, se lutja në vende të shenjta mbron nga dredhitë e djallit. Pasi dëgjova dëshirën e zotërisë tim për t'u mbështjellë me shenjtëri, pranova se, për t'iu shpëtuar magjepsjeve të Belzebubit, do të më duhej më shumë se amuleti që më varej në qafë.

Në të vërtetë, kudo që të udhëtojë njeriu, aty do të gjejë veprën e djallit. Pyjet strehojnë lloj-lloj demonësh, ndërtesat e braktisura janë banesë e shpirtave të ligë dhe rrënojat e kështjellave argëtojnë fantazma keqdashëse. Siguria ime pa dyshim do të ishte e garantuar po të mund të puthja ndonjë relike shenjti ose të vizitoja faltore të famshme ku ndodhin mrekulli. Po të isha duke vdekur Zoti e ndaloftë dhe të shërohesha papritur, do ta dija se shpëtimi im kishte ardhur nga Zoti dhe do të ndërmerrja një pelegrinazh për të ofruar falënderime. Por, meqë ajo ditë ende nuk ka ardhur, e këshillova zotërinë tim të mos kërkonte një varr të shenjtë, aty ku banorët e atij vendi të mjerë janë mbytur në gjakun e martirëve që nga kohërat e lashta e deri sot. Dhe, derisa ne të mbërrinim atje, kush do të ishin sundimtarët tanë saracenë apo të krishterë? Si një pendul, sovraniteti mbi reliket dhe vendet e shenjta dukej se ndryshonte nga një çast në tjetrin.

XIII

Pas javësh udhëtimi, e çuam Rachel-in në shtëpinë e saj. Kur panë vajzën e tyre, prindërit ranë në gjunjë, përballë “këtij mrekullie”. E ëma tha:

- Mund ta kemi humbur një vajzë, por e kemi rifituar të dytën.
- I ati, duke iu referuar Miriamit, ia pëshpëriti emrin, qau, u pendua për të gjitha vitet e saj të mungesës dhe recitoi një poezi nga Margareta Brose, poetë në oborrin venecian.

Nuk ka asgjë për të thënë, dhe ka kaq shumë për të vajtuar.

Dhe si, në këtë vorbull jete dhe humbjeje, mund të kujtojmë të shprehim mirënjohjet tona?

T'i numërojmë ato, gjithnjë e më pak çdo herë, si rruaza të gërryera në fillin e rruzarit?

Kjo plakje më merr shumë nga vetja; reagimet dikur të vetvetishme tani kërkojnë kujdes të duruar dhe të ushtruar dhe bien pre e gabimit të vazhdueshëm.

Të të mbaj pranë meje ndërsa plakem është më e pakta që mund të bëj dhe njëkohësisht më e madhja, por tani ajo “më e madhja” është pothuajse zhdukur.

Në traditën hebraike, kur ka një vdekje, ne themi: qoftë kujtimi i tij për bekim!

Por, këto kujtime janë edhe një mallkim: secili është veç një tjetër vrimë e zezë në galaktikë, që zbehet nga shikimi dhe i shpëton kapjes sime.

Në këtë zhbërje të ngadaltë, kujtesa është vetëm gjurmë, por nëse këto dritëza të humbura i mbledh në një buqetë, ato mund të dhurojnë hir.

Duke qëndruar në shtëpinë e Zomave, e ndjeva praninë e hijshme të Rachelit si një dhuratë që nuk mund ta lëshoja. Prandaj kërkoja dorën e saj për martesë dhe me gatishmëri u konvertova në fenë e saj. Me Benjaminin si celebrues dhe me bekimin e Zomave, unë dhe Rachel u martuam në një ceremoni të thjeshtë. Djemtë e Zomave, të kthyer së fundi nga deti, më pritën ngrohtësisht. Për të mbështetur veten dhe

gruan time, premtova t'i bashkohesha z. Zoma në bujqësi. Veçanërisht më pëlqente bletaria, prej së cilës mjalti i artë jo vetëm që rridhte me bollëk dhe kënaqte shijet tona, por edhe shitej mirë në tregje. Me kalimin e kohës, Rachel lindi dy djem, të cilët, falë Zotit, gëzonin shëndet e forcë, për të mos përmendur natyrën e tyre të mirë. Miku im i dashur Benjamin ia kushtoi jetën studimit fetar dhe vdiq si një njeri i ditur, por i vetmuar.

Por, kam lënë pa përshkruar kthimin e tij në shtëpi, një përvojë që do të mbetet me mua për gjithë jetën. Një javë pas martesës sime me Rachelin, i kërkova familjes leje ta shoqëroja zotërinë tim në Tudela. Për siguri, do të udhëtoja në shoqërinë e tre djemve trupmëdhenj të Zomave. Ne të pestë formonim një grup të hareshëm, ndërsa djemtë këndonin këngë detarësh, të cilat Benjamin dhe unë i mësuam shpejt. Duke ndjekur rrugët kryesore, shmangëm çdo fatkeqësi, ndonëse shpesh na duhej të paguanim taksë për përdorimin e ndonjë ure. Kur më në fund arritëm në Tudela, të cilën e shihja nga larg, një ndjenjë e fortë mallëngjimi më mbyti zërin. Në vend që të bezdisnim nënën e Benjamin-it, u strehuam në një han. Kthimi i tij në shtëpi do të duhej të priste deri pas paraqitjes së tij në gjykatë. Ai tha se, po ta dinte ajo se ishte kthyer, do ta mbante në shtëpi për një javë të tërë duke i rrëfyer aventurat e tij. Kështu, Benjamin dhe unë shkuaam drejt e në oborrin e mbretit, ndërsa vëllezërit shëtitën qytetin tonë të bukur.

Sipas detyrës së tij, Benjamin i paraqiti mbretit një gur gjaku, sa madhësia e një veze pëllumbi, të siguruar jo nga një magjistar hebre, por nga një shërues sicilian. Sanço dhe oborrtarët e tij festuan, të bindur se ishte gjetur një shërim për djalën e mbretit. "Hebrenjtë," shpalli Sanço, "janë të njohur me sekrete mjekësore dhe dije të fshehta që vetëm sicilianët mund t'i barazojnë." Në gjendje të mirë shpirtërore, mbreti shprehu dëshirën t'i jepte një dhuratë zotërisë tim, i cili kërkoi që mua të më jepej një falje për konvertimin tim. "U pranua!" shpalli

Sanço dhe tha se mezi priste të lexonte itinerarin e Benjamin-it. Kryeinkuizitori, duke pasur frikë se mbreti mund të ekspozohej ndaj mësimëve heretike, e bindi Sançon t'u lejonte dijetarëve të tij t'i shqyrtonin fillimisht ditarët dhe të pastronin atë që nuk ishte e përshtatshme për sytë mbretërorë.

Derisa prisnim lejen për të vazhduar, u ftuam të shihnim dijetarët duke punuar në skriptoriumin e katedrales. Vetë peshkopi ishte i pranishëm dhe foli me ne ngrohtësisht.

- U larguat nga Andaluzia në vitin 1160 dhe arritët deri në mbretërinë e Kinës,- tha ai me admirim, “dhe u kthyet përmes Kostandinopojës dhe Mbretërisë së Krishterë të Sicilisë. Do të hyni në histori për këtë arritje!”

Inkuizitorët i shqyrjuan me kujdes librat e Benjamin-it dhe, fatmirësisht, nuk menduan kurrë të pyesnin nëse edhe unë kisha mbajtur ditarë. Po t'i kishin lexuar ato që kisha shkruar, dyshoj se do të më jepej falja, më tepër do të më priste një rrahje apo varje.

Inkuizitorët, të ulur rreth një tavoline të gjerë e të gjatë, të ndriçuar mirë nga flaka që vallëzonte e qirinjve në shandanë argjendi, prekeshin me kujdes dorëshkrime të shumta të shkruara në sirianisht, aramaisht, arabisht, hebraisht dhe greqisht. Një përzierje e çuditshme hebrenjsh me mjekra, murgjiish të krishterë me tonsurë, myslimanësh me turbanë dhe grekësh me flokë të errët përkulej mbi pergamena, kthente faqe, mbante shënime dhe diskutonte me gjallëri për shenjtërinë e fjalës. Nga përvoja ime me papiruse e dija se vaji i duarve të tyre i kishte bërë faqet të buta e të lakueshme. Toledo, për një kohë të gjatë nën sundimin islam, tashmë ishte nën kontrollin e të krishterëve. Peshkopi, paksa anash, i vështronte në heshtje dijetarët shumëgjuhësh. Në duart e tij mbante një libër të shkruar në arabisht—me sa duket një përmbledhje poezish ose Kur'ani i shenjtë, shpalljet e Allahut dhënë Muhamedit. Por kur na e tregoi librin, të cilin e shfaqti me krenari, pamë se ishte një kopje e “Rihlat Ibn Xhubejr”, “Udhëtimet e Ibn Xhubejrit”. Si kishte

rënë në duart e tij kjo vepër e famshme, mund të shpjegohet vetëm si një mrekulli.

Pas disa ditësh shqyrtimi, autoritetet e Kishës, pasi rregulluan ndonjë presje a dy, i dhanë itinerarit të tij vulën e miratimit dhe lejuan botimin, duke e bërë kështu Benjaminin, si ndër hebrej ashtu edhe ndër të krishterë, të famshëm brenda natës. I vetmi përjashtim që etërit e Kishës këmbëngulën të hiqej ishte dedikimi i librit, të cilin autoritetet e konsideruan heretik.

Për Rubinën Zaffiro

Si e, si arabe, si hebreje, ndaj secilit ajo ishte njësoj e vërtetë.

Kur unë dhe Benjamin hymë në shtëpinë e nënës së tij, ajo na priti me gëzim të madh dhe tha se kishin qarkulluar shumë thashetheme se ne ishim kthyer. Me dyshim shtoi se vetëm kur të na shihte përballë do ta besonte vërtet. Shtëpisë i mungonte prania energjike e bashkëshortit të saj. Ai kishte ndërruar jetë gjatë mungesës sonë, ashtu si edhe prindërit e mi të bekuar. Nëna e tij këmbënguli që unë të qëndroja me të dhe me djalin e saj të famshëm në shtëpinë ku kishte nisur udhëtimi ynë. Ajo i kaloi dy ditët e para duke rrëfyer gjithçka që kishte ndodhur në Tudela gjatë mungesës sonë. Më pas, gradualisht, iu kthye njerëzve dhe vendeve që unë dhe zotëria im kishim takuar gjatë udhëtimeve nëpër botë. Për orë të tëra, ai tregoi çastet më të paharrueshme, përfshirë edhe martesën e tij të gatishme me Rubinën Zaffiro.

Nëna e tij, tashmë e brishtë dhe e drobitur, rrinte ulur pranë oxhakut. Benjamin u ul pranë saj. Ishte pak kohë para se ajo të ndërronte jetë. Ishte mars dhe një erë e lagësht frynte nga deti. Kur Benjamin përfundoi rrëfimin, ajo u ngrit dhe pas një heshtjeje të gjatë, e pyeti ashtu siç bënte dikur në rininë e tij:

“Tani, nëse e kuptoj drejt atë që po thua, në Sicili ke takuar një grua, një grua me hijeshi dhe dije të jashtëzakonshme.”

-Po.

- Vinte nga një familje e mirë.

- Po.
- Në fakt, familja e saj të ndihmoi të gjeje gurin e gjakut që kërkoje.
- Po.
- Kalove shumë javë me të dhe të pëlqeu.
- Po.
- Nëna e tij u kthye nga unë dhe tha: “E bukur?”
- Unë pohova me kokë.
- Me sa duket, ti ia shprehe admirimin tënd.
- Po.
- Dhe ajo, ty?
- Po.
- Kur erdhi koha të largoheshe nga Sicilia, i kërkove të të bashkohej dhe të bëhej gruaja jote.
- Po.
- Ajo udhëtoi me ty dhe shoqërinë tënde deri në Montpellier.
- Po.
- Dhe në atë qytet, ju u ndatë në mënyrë të pashpjegueshme.
- Jo në mënyrë të pashpjegueshme.

- Ishte vendimi i saj apo i yti?
- E imja.
- Nëna e tij vështroi nga dritarja dhe heshtja pushtoi dhomën për një ose dy minuta, që u dukën si një përjetësi.
- Ajo nuk të dha asnjë fyerje.
- Asnjë.
- Ishte për arsye fetare?
- Ajo ofroi të konvertohej.
- A të ofroi familja e saj një pajë?
- Jo.
- E doje një të tillë?
- Jo.
- A mund të ma shpjegosh pse nuk e solle këtu dhe nuk e bëre

gruan tënde?

- Familja e saj kishte nevojë për të.
- Dhe ti nuk kishe?
- E mendoja si një xhevahir me vlerë të jashtëzakonshme, largimi i së cilës do ta varfëronte moralisht familjen e saj.
- A e shprehu familja këtë mendim apo është i yti?
- I imi.
- Që kur u bërë parashikues?
- Ishte thjesht një ndjesi që kisha.
- Dhe një ndjesi e mallkuar, madje shumë e marrë.
- Njeriu nuk mund t'i shpërfillë shqisat e veta.
- Me sa duket, ti nuk ke asnjë.
- Tudela ka shumë gra hebreje të bukura.

Nëna e tij tundi kokën dhe u ngrit përballë tij. Prisja ta ngushëllonte ose ta përqafonte, në vend të kësaj, ajo e qortoi ashpër: “Do të vdesësh pa pasardhës. Familja jonë tani ka marrë fund.” Pastaj e goditi me shuplakë. Edhe sot e kësaj dite ende e dëgjoj zhurmën e asaj goditjeje. Benjamin uli kokën dhe kur e ngriti sërish, lotët i rridhnin nëpër faqe.

Rejna,- tha ai, “ajo me flokë të zinj si sable dhe sy të çmuar si rubinët. Ajo nuk do të zhduket. Si një fantazmë e paqetë, ajo banon në jetën time imagjinative dhe ende ma trazon zemrën.”

- Reina jote e bekuar-tha nëna e tij me trishtim, “vdiq nga murtaja, ashtu si edhe pjesa tjetër e familjes së saj. Ajo la pas një djalë, Pabliton, për të cilin tani kujdeset Kisha. Ajo prehet në varrezat pas kishës.”

Pa u menduar dy herë, Benjamin u ngrit me vrull në këmbë dhe tha: “Do ta birësoj.”

- Dhe si ke ndër mend t'i mbash të dy?
- Nëse dyqani i babait pas shtëpisë i ruan ende veglat e tij, do të rifillojë të blej, të pres dhe të lustrtojë korale dhe gurë të çmuar.
- Një budalla kam lindur, një budalla fetar!

Pastaj ajo u justifikua dhe u tërhoq në një pjesë tjetër të shtëpisë. Nuk e pashë më kurrë. Dhe herën tjetër që erdha të

shihja zotërinë tim, disa vite më vonë, ai kishte vdekur një vit më parë. Ndërkohë, unë isha kthyer te gruaja ime, Rachel, dhe punoja si bujk dhe bletar. Duke ardhur në Tudela me një kalë e qerre për të shitur mjaltin tim, kisha ndër mend ta pyesja Benjaminin nëse duhej t'i botoja ditarët e mi. Kisha frikë se mos e komprometonin atë dhe reputacionin e tij. Kur fqinjët më thanë se Benjamin kishte ndërruar jetë, recitova kaddish-in, lutjen hebraike për të vdekurit. Në varrezat hebraike, qëndrova pranë varrit të tij dhe lexova mbishkrimin:

Këtu prehet një udhëtar i botës që na njohu me marrëdhëniet harmonike ndërmjet myslimanëve dhe hebrenjve.

Ai kishte vdekur në moshën dyzet e tre vjeç. Pyetja nëse kishte birësuar djalin e Rejnës mori përgjigje kur vizitova dyqanin e vjetër të babait të tij, Jonës. Tani ai ishte në pronësi të një të riu, i specializuar në stoli prej korali të kuq të sjellë, siç thuhej në një tabelë, nga Sicilia. Duke u kthyer në varreza, u ndala gjatë pranë varrit, nën një qiell të butë, dhe vështrova tenjat që fluturonin mes qirinjve që kisha ndezur në nder të Benjamin-it. Një erë e lehtë bënte që flakët të dridheshin dhe unë u pyeta se si do të kishte mundur të rridhte ndryshe gjithçka, po të ishte martuar Benjamin me Rubinën dhe sikur ata të kishin mbetur përgjithmonë fjetës në atë tokë të qetë.

FUND

Termi “Sabbath” përdoret në tekst për të shënuar ditën e shtatë të shenjtë të javës sipas traditës hebraike. Një përjashtim bën shprehja e gatshme “Shabbos goy”, e cila është një frazë në

jidish që ka hyrë në disa regjistra të anglishtes amerikane dhe nënkupton një johebre që ndihmon një person hebre në punë ose veprime që një hebre praktikues nuk lejohet t'i kryejë gjatë Sabatit (ose gjatë festave fetare).

Edhe sot, në shtëpitë ortodokse, mund të dëgjojen shprehje të tilla si:

- Harrojmë t'i nderim dritat të premtën, na duhet që *Shabbos goy* të vijë shpejt dhe ta bëjë këtë.

Kuptimi i shprehjes “**Shabbos goy**”, si në jidish ashtu edhe në përdorimin e saj të huazuar në anglisht, ndonjëherë zgjerohet për të përfshirë lloje të ndryshme punësh ose veprimesh që hebrenjtë preferojnë të mos i bëjnë vetë, por t'ia lënë në kujdes një ndihmësi ose një fqinji miqësor johebre.

Dovid Katz (www.dovidkatz.net)

Autori, Fjalë në Zjarr: Historia e Pambaruar e Jidishit

Shënim mbi gjuhët hebraike të përdorura nga Benjamini i Tudelës

Nga pikëpamja biografike, Benjamini i Tudelës, si evropian, ishte shumëgjuhësh. Përveç kësaj, si hebre që jetonte në Spanjë, gjuha e tij kryesore e komunikimit me hebrenjtë e tjerë të Spanjës (sefardikë) ishte judezmoja (e njohur edhe si ladino ose judeo-spanjisht). Pa dyshim, kur Benjamini takonte hebrenj të

tjerë në vende të ndryshme gjatë udhëtimit të tij, ai me gjasë kishte njohuri edhe për gjuhët e tyre judeo-lokale, p.sh., në Francë (loez në veriperëndim), në Greqi (jevanikisht), në Itali (forma të ndryshme, sipas dialekteve vendore: toskan, napolitan, sicilian).

Prandaj, kur Pedro supozon se Benjamini komunikonte me hebrenjtë e tjerë gjatë udhëtimit vetëm në hebraisht, kjo është një thjeshtësim i tepruar, ndoshta më shumë simbolik, ndonëse elemente të hebraishtes dhe aramaishtes, pa dyshim, përdorëshin në të gjitha variantet e gjuhëve hebraike. Ky shënim shërben thjesht për të ndërtuar një urë mes asaj që ka shumë gjasa të ketë ndodhur gjatë udhëtimit të vërtetë të Benjamin-it dhe këtij rrëfimi si një vepër fikcioni historik.

Stanley H. Barkan

Botues, Cross Cultural Communications

RRETH AUTORIT

Paul Levitt u rrit në një familje ikonoklaste që e nderonte arsimin dhe besonte se madhështia e një shoqërie nuk matet nga sa shpesh u shërben interesave të veçanta, por nga

mënyra se si i trajton të varfrit. Ai lindi në Newark, New Jersey, dikur një periferi e gjelbëruar dhe e këndshme e qytetit të Nju Jorkut. Pikërisht aty autori mori, nga gra të ditura, një arsimim publik në lexim dhe shkrim që synonte arritjen e dijes, e jo nxitjen artificiale të vetëvlerësimit.

Si adoleshent, ai u shpërngul në Los Anxhelos dhe ra nën magjinë e basketbollit, i cili i mësoi estetikën dhe vetëdisiplinën. Në Universitetin e Kolorados përfundoi studimet për diplomë Bachelor në filozofi dhe Master në histori. Pas një viti qëndrimi në Firence, Itali, vijoi studimet në Universitetin e Uashingtonit në St. Louis dhe më pas u regjistrua në UCLA, ku mori gradat Master dhe Doktor në gjuhë dhe letërsi angleze.

Nga viti 1964 deri më 2014, Paul Levitt dha mësim në Universitetin e Kolorados, duke shërbyer gjithashtu si profesor vizitor në Universitetin e Masaçusetsit, Amherst. Interesat e tij përfshijnë udhëtimet, tenisën dhe notin, por mbi të gjitha leximin dhe shkrimin e letërsisë historike, e cila i ka mundësuar të “vizitojë” epoka dhe vende të ndryshme historike: Epokën e Xhazit (*Chin Music, The Adventures of Henrietta Fine*), periudhën e makartizmit (*Dark Matters, A Love Beyond Grievance*), botën e emigrantëve në Amerikë (*Come with Me to Babylon*), Anglinë e shekullit XII (*The Saint-Makers*), Rusinë sovjetike (*Stalin's Barber, Death at the Dacha*), Gjermaninë naziste (*Yana, Berlin Revisited*), si dhe luhatjet e dashurisë në një botë të shtresës së lartë (*Rowing to Ithaca*).

GJITHASHTU NGA PAUL M. LEVITT

ROMANE

Benjamini i Tudelës dhe Shabbos goy i tij

1. Chin Music (2001)
2. Dark Matters (2004)
- 3.
3. Bogus U. (2006)
4. Come with Me to Babylon (2008)
5. The Saint-Makers (2008)
6. Stalin's Barber (2012)
7. The Denouncer (2014)
8. Dreams Bigger Than the Night (2015)
9. Provenance (2016)
10. Death at the Dacha: Stalin's Last Movie (2020)
11. Yana (2020)
12. Berlin Revisited (2021)
13. Rowing to Ithaca (2022)
14. A Love Beyond Grievance (2022)
15. The Adventures of Henrietta Fine (2025)

DRAMA

1. The Norwich Incident (1971, 1980)
2. The Elementary Town (1972, 1973)
3. In the Aviary of My Heart (1974)
4. The Trial of Benedict Spinoza (1974)
5. In the Days of My Father (1975, 1982)
6. A Life in the Day of Salvatore Ciascuno (1975)
7. Prisoners: A Play About Elizabeth Fry (1988, 1993)
8. Ollie's Odyssey (1989)
9. The Witch of Beacon Hill: A Play About Harry Houdini and
10. Margery the Medium (1989)
11. The Rough Draft (1989)
12. Le Brouillon (1990)
13. The Mistress of Two Masters (1994)
14. Rehearsing Violetta (1995)

15. The Anatomy of Love or the Love of Anatomy (1997)

16. Hocus Pocus: Houdini's Final Act (1998)

LIBRA PËR FËMIJË

1. The Stolen Appaloosa and Other Indian Stories

(me Elissa S. Guralnick, 1988)

2. The Weighty Word Book

(me Douglas Burger dhe Elissa S. Guralnick, 1986, 2000)

3. How Raven Found the Daylight

(me Elissa S. Guralnick, 2000)

4. Weighty Words, Too (2009)

5. Raven Finds the Daylight and Other American Indian Stories

(me Elissa S. Guralnick, 2012)

HUMANITETE / STUDIME

1. A Structural Approach to the Analysis of Drama (1971)

2. J. M. Synge: A Bibliography of Published Criticism (1974)

3. The Cancer Reference Book: Direct and Clear Answers to Everyone's Questions (1979; me Elissa S. Guralnick, 1980)

4. The Cancer Reference Book: Direct and Clear Answers to Everyone's Questions, botim i rishikuar (me Elissa S. Guralnick, 1983)

5. The Cancer Reference Book: Direct and Clear Answers to Everyone's Questions, botim i rishikuar për të pasqyruar praktikën mjekësore britanike (me Elissa S. Guralnick, 1984)

6. The ABC's of Farm Estate Planning

Benjamini i Tudelës dhe Shabbos goy i tij

(me Elissa S. Guralnick, 1981)

7. The ABC's of Farm Estate Planning, botimi i dytë

(me Elissa S. Guralnick, 1982)

8. You Can Make It Back: Coping with Serious Illness

(me Elissa S. Guralnick, 1985)

9. 39 Forever: Living Long and Well (libër mjekësor)

(me Elissa S. Guralnick, 1986)

10. Joe Frisco: Comic, Jazz Dancer, and Railbird (1999)

11. Vaudeville Humor (2002)

12. Vaudeville Humor, botim i rishikuar (2006)

13. My Life in Vaudeville: The Autobiography of Ed Lowry
(2011)

14. The Great Gatsby: A Close Reading (2022)

Katalogimi në botim – (CIP)

Biblioteka Kombëtare e Kosovës “Pjetër Bogdani”

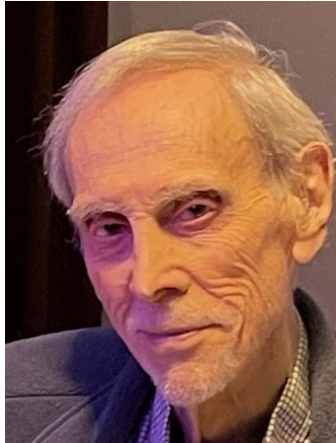
821.111(73)-31

Levitt, Paul M.

Benjamini i Tudelës dhe Shabbos goy i tij / Paul M. Levitt ;
përktheu nga anglishtja Jeton Kelmendi. - Prishtinë : IWA
Bogdani, 2026. - 218 f. ; 21 cm. - (Biblioteka “Adem Shkreli”)

1. Kelmendi, Jeton

ISBN 978-9951-394-70-3



Benjamini i Tudelës dhe Shabbos goy i tij